

Эгэгэ ороноо, эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД

Бүгэдэ арадай сонин

ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

ДУХЭРИГ

№49 (454)

2005
оной
декабриин
15
Четверг

№ 147
(21233)

Үбэлэй
дунда шара
хулгана харын
15
гарагай
5

АЮУЛТА ХЭРЭГҮҮД ТУХАЙ УНШАЛГА

«Криминологическа уншалга» гэжэ регион хоорондын оюутадай конференци БГУ-гай юридическэ факультет үнгэргэдэг заншалтай. Энэ жэлэй конференцидэ Эрхүү, Шэтэ, Тюмень хотонуудһаа түлөөлгшэд эрэнэн байна.

Нээлгын ёһололой үедэ юридическэ эрдэмэй кандидат, Россин болон Буряадай габыята юрист Б.Ц.Цыденжапов үгэ хэлэхэдээ, урда жэл үнгэрэн конференцидэ хабаадагшадтай элдхэлнүүдые согсолон хэлбээ нэмди, тэрэмнай тон дээдын сэгнэлтэ абаа, юуб гэхэдэ, тэрээн соо тон хоморой баримтанууд бэшгээтэй гэжэ тэмдэглэбэ. Тээд энэшье конференциин дүнгүүд суглуулбари болон толилогдохо юм.

Аюулта ушарнуудтай хабаатай эмхинүүдэй түлөөлгшэд тус конференцидэ эрээ. Тэдэнэр эрээдүй мэргэжэлтэдтэ тон хонирхолтой заабари хэлэнэн байна. Жэшээлбэл, дотоодын хэрэгүүдэй полковник С.П.Суш: «Мэргэжэлни намда таараха гэшэ гү гэжэ хайн бодомжолхо шухала. Юундэб гэхэдэ, бодотоор ажаллаха болоходоо, хэдышье хайн бэлэдхэлтэйшье һаа, бээлүүлхэ тэнхээгүй байха

ушарнууд дайралдана», - гээд оюутадаг хандаһан байна.

МВД-гэй дарга, милициин полковник С.В.Цыбеноевэй хэлэхээр, хуули хазгайруулагшадтай тоогоор Сибирийн Федеральна тойрог соо Буряад Республика долоодохи хуури эзэлнэ. Гэбэшье бүхэ хуули бусын ушарнуудай 30 процент хубинь архи болон наркотик хэрэглэнэннээ шалтагтай. Мүнөө дээрээ Буряадта 1095 наркоман бии гэжэ тоологдоно. Гэхэ зуураа бээ мэдүүлээгүй наркоманууды тоолобол, үшөө олон байха зэргэгтэй.

Аюулта хэрэгүүд тухай бүри гүнзэгийгөөр удаан үнгэрэн секциинүүдтэ хэлэгдээ. Сарюуна ЭРДЫНЕЕВА.

19 декабря в Издательском доме «Буряад үнэн» проводится «прямая» телефонная линия Народного Хурала Республики Бурятия. В ней принимает участие председатель Комитета Народного Хурала РБ по социальной политике, заместитель председателя Совета регионального отделения политической партии «Родина» Сергей Георгиевич МЕЗЕНИН.

Ответы на ваши вопросы будут опубликованы в газетах «Бурятия» и «Буряад үнэн».

Звоните с 14 до 15 часов по телефону: 21-54-54.

«ЗЕМЛЯ, ТЫ ВСЯ - В МОЕЙ ГРУДИ ШИРОКОЙ...»

16 декабря в Бурятском государственном академическом театре оперы и балета состоится праздничный вечер, посвященный 80-летию со дня рождения народного поэта Бурятии, заслуженного работника культуры Российской Федерации, почетного гражданина города Улан-Удэ Дамбы Зодбича ЖАЛСАРАЕВА. Начало в 18 часов. Бход свободный.

МУНГЭНЭЙ АСУУДАЛ - ГОЛ АСУУДАЛ

Буряад Республикын гурбадахи зарлалай Арадай Хуралай ээлжээтэ, хорин гурбадахи сесси декабриин 20-до хүдэлмэрээ эхилхэнь.

2006 ондо гүйсэдхэгдэхэ республикын бюджет бүридүүлгын гол асуудал энэ сессидэ зүбшэн хэлсэгдэхэ. «Республикын 2006 оной бюджет тухай» хуулин түлэб гурбадахи уншалгаар зүбшэгдэжэ, тэрээн тушаа депутадууд эсэсэй шийдхэбэри абаха ёһотой. Тиихэдэ энээнһээ гадна зүбшэхэ зүйдлэнь бусад ямар асуудалнууд оруулагдаха гэжэ Арадай Хуралай мүнөөдэр үнгэргэгдэхэ Соведей зүблөөндэ хэлсэгдэхэ юм. Тэрэшлэн эндэ Соведей 2006 оной түрүүшын кварталда бээлүүлхэ хүдэлмэрийн түсэб табигдаха. Тиихэдэ депутадуудай 2006 оной туршада хуули зохиолгын талаар ябуулаха хүдэлмэри хараалагдаха байна.

Эльвира ДАМБАЕВА.

ОЛИМПИИН ФАКЕЛ БАРИХА АЗЯТАЙ

Рим хотын Нангин Пётрой талмай дээрэ Римскэ Папа Олимпиин наадануудай гол һүлдэ - олимпиин гал арамнайла.

Тус факел Пелопоннес гэжэ олтирогһоо самолёдоор асарагдаһан байгаа. Тэрэнь санын гутал мэтэ түхэлтэй, шэгнүүрын хоёр килограмм шахуу болодог. Энэ олимпиин факел хоёр үдэрэй туршада Рим хотын гудамжаар гарһаа гарта дамжан, үбэлэй Олимпиадын хото - Турин руу тэгүүлэн хүрэхэ зэргэгтэй. Тиигэжэ хоёр нара тухай Италийн 140 хото болон хууринууд олимпиин факел анхарха аргатай.

Тус факел барижа ябаха хүндэлэлдэ дэлхэйн 10001 хүн хүртөө. Тэдэнэй дунда - «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай журналист, «Спорт-Тамир» сониной редактор Борис БАЛДАНОВ мүн, энээгээр бидэ омогорхонобди. Тэрэ декабриин 18-да мэдээжэ дуушан Андрей Макаревич болон Россин ба СНГ-гэй бэшэшье элитэ түлөөлгшэдтэй хамта Генуя хотын гудамжаар факел барижа үнгэрхэ. Февралийн 10-да нааданууды нээлгын баяр ёһололдо манай корреспондент хабаадаха юм.

Валерий СЫДЕЕВ.

УРИЛГА

«Буряадай түрүү хүнүүд-2005» гэнэн конкурсын лауреадууды хүндэлэн ёһолхо талаар заншалта хайндэр Буряад драмын академическэ театрай байшан соо декабриин 21-дэ 16 сахнаа эхилхэ.

Республикын засагай дээдын зургаануудай түлөөлгшэд шагналнууды барюулха ёһололдо хабаадаха.

Эстрадын мэдээжэ бэлигтэн концерт харуулха.

Хүндэтэ манай уншагшад, түрэл сонинойнгоо хүгжэлтэ дэбжэлтэдэ туһа хайрааа үзүүлжэ, алишье талаһаа дэмжэжэ ябадаг нүхэднай!

«Буряад үнэн» - «Дүхэриг» сонинойнгоо жэл бүрийн жэнхэни хайндэртэ эбтэй эетэйгээр, олоороо хабаадахыетнай уринабди.

Биледэй сэн 50 түхэриг.

Соёлой хонин

«МАГТАН ДУУЛАНАБДИ ЗҮДХЭЛИ НЮТАГАА»

АГЫН тойрогой Дулдаргын аймагай элдин баян Зүдхэли нютаг Буддын шажан мүргэлэй нангин шүтөөнэй газар, Агын буряадууды сахигша буурал баабай болохо Алхана уулаһаа зүүн-урагшаа 60-аад модной,

аршаан булагта Онон хатан эхэнээ хойшоо 10-аад модной газарта оршодог юм. 1990-ээд онуудай сэмүүн сагта доройтон унаагүй энэ нютагай «Родина» колхоз 10 мянга гаран хонин хүрэгөө, олон зуугаад толгой үхэр малаа, хэдэн зуун толгой адуу моридоо тобир хайнаар харууһалан, ажана тэнигэн ажаһууна. Байгша ондошье тус ажахын ажалшад социально-экономическа хүгжэлтынгөө талаар аймаг соогоо түрүү хуури эзэлбэ.

30 гаран жэлэй урда тээ Зүдхэли нютагта театр байгуулагдаа хэн. 1979 ондо тус театр

«арадай» гэнэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртөө бэлэй. Тийн 2004 ондо арадай театр 25 жэлэйнгээ ойн баярые тэмдэглэнэн байгаа. Энэ үе соо театр 34 зүжэг табижа, 130 актёрнууды хабаадуулан, харагшады хужарлуулһан байха юм. Зүдхэлийн арадай театр тойрог дотороо үнгэргэдэн конкурсуудта 7 дахин лауреат болоо хэн.

Театрай ахмад режиссер, Россин Федерациин соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ Намсалма Дамдинцыреновагай найруулан табиһан «Гэсэрэй зүрхэн» гэжэ зүжэгынь тойрогой конкурсын лауреат боложо, 1990 ондо Түбэй телевиденээр харуулагдаа бэлэй. Тэрэл жэлдээ Башкортостанай Туймаза хотодо үнгэргэгдэнэн үндэнэн театруудай бүхэроссин харалгада режиссер Аюша Бортоевой табиһан «Сагаан нэеи харгы» гэжэ зүжэгөөрөө лауреат болоһон юм. 2003 ондо можо нютагууд хоорондын театральна коллективүүдэй Улаан-Үдэдэ эмхидхэгдэнэн харалгада Базар Барадинай «Ехэ удаган абжаа» (режиссерынь Дашинама Раднаев) гэжэ зүжэг харуулагдаа, онсо шалгаржа, Гран-при шанда хүртэнэн алдартай. Хойто жэлдэнь мүн лэ Д.Раднаевай табиһан Намжил Балданогой «Энхэ-Булад баатар» гэжэ зүжэгөөрөө театр тойрогойнгоо харалгын лауреат болоһон байгаа.

(Түгэсхэлын 8-дахи нуурта).

Буряадай Президент социальна халбари хүгжөөлгыг ажаябуулгынгаа гол, түрүү шэглэлүүдэй нэгэн гэжэ тоолодог гэжэ мэдээжэ. Тиймэнээ Бэшүүрэй аймагаар ябахаддаа, республикын толгойлогшын нэн түрүүн участково больница, соёлой-спортын комплекс болон Шэбэртын дунда хургуули хүрэйниинь гайхалгүй. Буряадай арадай поэт Дондок Улзытуевые болон бусад элитэ хүнүүдые тэнжээхэн, буряад болон ородуудай хэр угһаа хойшо хоорондоо эбтэй зөгэйгээр ажайуудай энэ йууриной зоной Леонид Васильевичта харуулха юумэн олон даа.

хургуулийн дэргэдэхи интернадай, хүүгэдэй сэсэрлигэй, соёлой-спортивна комплексн болон тойронхи амин шухала үшөө хэдэн объектүүдэй байдал, хүдэлмэри дуддыдана.

Соёлой-спортын комплекс тухай нэгэ хэды үгэ хэлэхэ хэрэгтэй. Энээнһээ урид Леонид Васильевичай Бэшүүрэй аймаг ерэхэдэ, Шэбэртын

хануулаа. Юуб гэбэл, тэндэ Очир Жигжитов гэжэ үйлдэбэрийн бэрхэ эмхидхэгшэ модо бэлдэхэхээ гадна ехэ хэмжээндэ болбосоруулга эрхилжэ, нютагаархиддаа ажалааршые хангаа, аймагайнгаа экономико бэхижүүлгэдэше туһалаа.

Гэхэтэй хамта республикын толгойлогшын ханамжаар, хүдөөгэй имагтал заншалта

нуудай нэгэндэ гаргаша багатай, соморхон болон тон ехэ ашаг үрэтэй тус элшэ хүсэнэй тодхолгонуудай туршалгын үйлдэбэри эхилхээр хараалагдана.

ЁНОТОЙ ЭЗЭН ХҮНЭЙ АЖАЛ ХЭРЭГ УРАГШАТАЙ БАЙДАГ

Һайн ажаһуухын тула һайнаар хүдэлхэ хэрэгтэй. Эдэ үгэнүүдэй тон зүб, үнэн байһаниинь Бэшүүрэй аймагта үшөө дахин гэршэлэгдээ. Буряадай Президент олон предпрятинуудта болон элдэб янзын объектүүдтэ хүрэн байна. Тийн ябаһан газар бүхэндөө шахуу туһа эриһэн гуйлта хандалгануудтай дайралдаа. Леонид Васильевич республикын Правительство мүнгэндэ хэрэгтэйбдил гэнэн предпрятити бүхэндэ туһа үзүүлдэг дүй дүршэлһөө арсаа гэжэ ойлгуулаа: олонхи предпрятинууд абанан урьһаламжана саг соогоо бусаагагүй, зариманиинь халан хандаршоо, нүгөөдүүлһын мүнгэгүйдэ гэжэ шалтаад, үриэе оройдоошье түлөөгүй. Энэнь предпрятинуудай хүгжэлгэдэ, гадна республикыншье, аймагуудайшье социально-экономическа орёо асуудалнуудые шийдхэлгэдэ ямаршые үр асараагүй. Республикын Президентын нэгэнтэ бэшэ тэмдэглэһэнэй ёһоор, мүнөө дээрэ хамаагүй ишэ тийшэнь шэглүүлжэ байхаар "сүлөө", "миин хэбтэжэ байһан" мүнгэн зөөри үгы. Тиймэнээ имагтал үйлдэбэрийнхээ хүгжэлтын зүб хараа боломжо шэлэһэн, хүдөөгэй ажаһуугшадые ажалаар хангалгын асуудал шийдхэдэ, зүгөөр шухала эрилтэнь гэхэдэ — һайн экономическа үр дүн харуулдаг ёһотой эрхим хүтэлбэрилэгшэдэ туһаламжа үзүүлдэгхэ зэргэтэй. Иимэ коллективне һомололо хадаа ургадыл байһан гаргаша-нуудынь хангалга гү, али директорэй салинда нэмэри боложо үгэхэ бэшэ, харин саашанхи эршэтэй хүгжэлтэдэнь болон предпрятитин хүсэ шадал нэмэлгэдэ түлхисэ болохо. Тийн алишье талаараа һайн дүнгүүдтэй предпрятинууд Бэшүүрэй аймагта бии юм.

Тэдэнэй нэгынь олын хэрэг эрхилэгшэ Сергей Ермолаевич Федотов хүтэлбэрилдэг. Энэ нютагаһаа уг гарбалтай залуу хүн, анхан бүхы республика дотор суурһаһан механизаторай хүбүүн Бэшүүрэй аймагтай хүтэлбэрийн туһа дэмжэлгээр хэдэн жэлэй саана нютагай хандаржа байһан нэгэ ажахыһаа хаана холо оршодог хаясаанай газар хүлһэлжэ, Хёлгын эрьдэ адуу үдхэлгын фермэ тогтоһон байна.

Мүнөө, республикын хүдөө ажахын министр В.В.Бубновой сэгнэлтэ үгэнһөөр, Сергей Ермолаевич Буряадай адуу үдхэлгэдэй түрүү гурбанай тоодо ородог, тэрэнэй адуун хүрэг 360 толгойдо хүрэнхэй. Республикын хэмжээндэ, магад, тиимэшье ехэ бэшэ гэжэ ханамжаар. Зүгөөр Федотовой ажахы бусад адуу үдхэлгын фермэнүүдһээ юугээрээ илгаатайб гэхэдэ, эндэ адуу үдхэлгын халбарийн хэдэн шэглэлнүүдые адли тэгшэ

БУЛТАНАЙ ОРОЛДОБОЛ — ДҮН ГАРАХА!

ХҮДӨӨГЭЙ ХУРГУУЛИ — ХҮГЖЭЛТЫН ТҮЛХИСЭ

Республикын ниислэл хо-тоһоо болон аймагай түбһөө холо оршодогшые һаа, Шэбэртын хургуули анханһаа хойшо Буряадай эрдэм мэдэсын эрхим гуламтануудай тоодо ородог юм. Хүдөөгэй бусад хургуулинуудта орходоо, эндэ багшанараар дутагдаха үзэгдэл дайралдадаггүй. Багшанарай арбан процентнь дээдэ мэргэжэлэй, 20 процентнь мэргэжэлэй нэгэдэхэ категоритой. Коллективэйнь гэшүүд булта шахуу Шэбэртэдэ түрэн, эндээл хураһан. Тиймэнээ тэдэнэр түрэл нютагайнгаа болон бүхыдөө Бэшүүрэйнгээ аймагай ерээдүйдэ үнэн зүрхэнһөө ханаагаа зободог байна.

Шэбэртын юрэнхы хуралсалай дунда хургуулийн үндэһэ хуури дээрэ республиканска туршалгын талмай байгуулагданхай, хургалгын шэнэ технологинууд нэбтэрүүлгэдэнэ. Гадна хурагшадтай дундаһаа президентые хунгаха заншал тогтоожо, хургуулийн өөһэдэн хүтэлбэри дээрэ үндэһэлдэг хүмүүжүүлгын арга үргэнөөр хэрэглэгдэнэ. Хурагшад саг үргэлжэ аймагай болон республиканска олимпиадануудта хабаадажа, амжалтануудые туйладаг, заал һаа илагшадтай тоодо ородог. Тийн эдэ бүгэдэ һайн үрэ дүнтэй бшуу. Жэшэнь, һүүдэй арбан жэлэй хугасаа соо Шэбэртын хургуули дүүргэгшэдэй нэгэнииньшье Хуулийн һаһа гүйсөөгүйшүүдэй хэрэгүүдэй талаар комиссийн бүридхэдэ абтаагүй. Гэхэһээ гадна хургуули жэл бүри заабол хэдэн медалистуудые үргэн замдань гаргадаг болон дээдэ хургуулинуудтай, тэрэ тоодо Россин түб хотонуудай ВУЗ-уудай оюутад болоһон хүнүүдэй тоо тон олон.

Зүгөөр хургуулийн үүргэ иигээд дүүршэдэггүй, хэзээ нэгэтэ эндэ эрдэм шудалһан шабинарайнгаа ажабайдалай саашанхи замданьше ходоодоо анхарал хандуулагдадаг. Арадаа хүндэтэй, суутай болоһон хүнүүдэйнь фото-зурагууд Шэбэртын юрэнхы хуралсалай дунда хургуулийн Алдар солын фотогалерейн стенд дээрэ үлгэгдэжэ, ургажа ябаа залуу нютагаархидта жэшээ боложо үгэдэг.

Буряадай Президентын хургуули хүрэгжэ, коллективтэйнь болон нютагай ажаһуугшадтай уулзаха үедэ үшөөшье һонирхолтой баримтанууд элирээ. Тодорхойбол, хурагшадта бүхы

предмедуудээр адли тэгшэ һайн мэдээс үгэхын хажуугаар ажал хүдэлмэридэ дүршүүлгэдэ болон социальна дадалгада горитой анхарал хандуулагдадаг байна. Иимэ зорилготойгоор 1997 ондо хургуули хандаран халаһан "Бэшүүрэй" совхозой хуушан МТФ-гэй үндэһэ хуури дээрэ хамһабариин ажахы эмхидхээ. Мүнөө эндэнь 17 үнээн (6-иинь һаамхай), 2 трактор, УАЗ автомашина бии. Хүүгэд малаа харадаг, үбһэ сабшадат. Тийгэжэ өөрын һү, мяхатай байһанай ашаар хурагшадтай хоолой түлөө түлбэрийн хэмжээн нилээд ехээр доошолоо (ёһын тулада түлбэри гэхэдэ болоно) болон булта хүүгэд халуун эдегээр хангагдана.

Зунай амаралтын эхилхэдэ, хургуулийн "Ровесник" лагерь хүдэлмэрилжэ захалдаг. Эндэ үхибүүд гоё һайхан байгааалин дунда гансал амардаг болон сэбэр агаарта элүүржүүлгэдэг бэшэ, харин газарай эдеэ ургуулдаг юм. Гадна дуунай, сэсэг тарилгын, гар урлалай гэхэ мэтын кружогуудта, барилдаанай, боксын болон волейбол секцинуудтэ ябажа, һонирхолтойгооршые, туһатайгааршые сүлөө сагаа үнгэргэхэ арга олгогдоно.

Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, хэ-шээлнүүдһээ гадуур сагта өөрыгөө хэхэ газараа оложо ядадаг хотын зарим хурагшадтай шэбэртын үетэндэнь яаха аргагүй атаархамаар лэ даа.

Гэбэшье хургуули соо дэлгэрһэн хөөрэлдөөн тус хууриной бүхыдөө байдал хэрэгүүд туһаа шэглүүлэгдэһэн байна. Энэньше гайхалтай бэшэ: мүнөө сагта хүдөөгэй хургуулинууд нютагай ажабайдалай түб болоно. Тийн Шэбэртэдэ хургуулийн хамһабариин ажахын дэргэдэ муниципальна предпрятити байгуулха хүсэлтэй. Ой модониинь ойрохон, нютагаархидтай дундаһаа модо бэлдэлгын бригада эмхидхэхэдэ болоно. Хэдэн хүн пилорама дээрэ хүдэлхэ, тийхэлээрэ хүдэлмэрийн 15-20 хууришые гаража үгэхэ ха юм. Ажалгүйһөө боложо, ходо мүнгэгүй хуудаг зондо али болохоор туһатай гэшэб.

Хургуулийн хүтэлбэрийн болон хүдөөгэй захиргаанай үшөө нэгэ зорилго, эрмэлзэл — хуушан, хандарха туйлдаа хүрэн котельнигээ орондо шэнье барилга. Тус объектһээ гансал хургуулийн бэшэ, харин хүдөөгэй захиргаанай дүрбэн хууриһаа ерэгжэ хурадаг дүшэн хүүгэдые байрлуулһан

ажайуугшад КСК барилгада туһалхыень гуйжа хандаһан байна. Тус пункт бусадай тоодо протоколдо оруулагдажа, хэрэгтэй мүнгэн зөөри үгтэһэн юм. Тийгэжэ хүдөөгэй хуушан клуб капитална заһабарида орожо болон һальбэн шэнэдхэгдэжэ, комплекс бодхоогдоо. Зосоонь харуул, үргэн спортын зал бэлэн болонхой, зохид фойе, кружогууд болон секцинуудтай таһалганууд баригданхай, дулаасуулгын батареинууд хабсаруулагданхай. Теэд дулаан үгтөөдүй, энэл ушарһаа шухала социальна объект нээгдэдүй. Республикын толгойлогшо шэбэртынхидтэ тус асуудал шийдхэхэ хэрэгтэнь туһалхаар найдуулаа. Удаань пилорама худалдан абаха тухай асуудал шийдхэхэдэ, Президент хүдөө ажахын министр Виктор Бубновтой зүбшөөд, хургуулийн хамһабариин ажахы хизаарлагдамал харюусалгатай бүлгэм болгохыень дурадхаа. Тийгэбэл республикадамнай һаяхана РБ-гэй Правительствын үүсхэлээр нээгдэһэн Россельхозбанкаһаа үйлдэбэриэе хүгжөөхэ зорилгодо удаан болзорой процентгүй урьһаламжа абахаар: тус банкын филиалнууд Буряадай бүхы аймагуудта ажалаа ябуулдаг, мүн хүдөөгэй ажаһуугшадтай шүүхээр һайн хангалгануудые дурадхадаг.

Хүдөөгэй ажаһуугшадтай олон социальна асуудалнуудые шийдхэхын тула ой модо бэлдэхэ хэрэг тон зүб гэжэ Буряадай Президент тоолоно. Бэшүүрэй аймаг хараад үзэбэл, ой модо бэлдэлгын хэмжээн даб дээрэ тон бага. Леонид Васильевич бүришые холо оршодог болон һая болотор социальна талаар тулюур байһан Захааминай аймаг тухай

ажайбуулгын янза болохо мал ажал тухай мартаха хэрэггүй. Мүнөө бүхыдөө республика доторшые, Бэшүүрэй аймагташые мяхата мал ажал хүгжөөлгэ тон ашаг үрэтэй, олзотой: республикын Правительство нилээд хүнгэлэлтэ-нүүдые харааланхай, ажахы-нуудташые, олзын хэрэг эрхилэгшэдтэшые материально-технически туһаламжа, дэмжэлгэ үзүүлэгдэдэг. Энэл шэглэл Буряадай агропромышленна комплекс хүгжөөлгын программа гол хуури эзэлнэ гэшэ. Мал үдхэбэрилгын мантан комплекснууд байгуулагдахагүй болон тус халбарида үлүү ехэ мүнгэн зөөри шэглүүлэгдэхгүй юм ааб даа — мүнөө сагта энэ хүндэ хүшэр болон шухала ажал хэрэгые багхан ажахынууд эрхилдэг болонхой. Тийхэлээрэ тэдэ ехэнхидэ холын бэлшээр-нүүдые шэлэдэг заншалтай. Эндэһээл бүхы шийдхэгдээгүй асуудалнууд эхи абана. Эгээл шухалань — зайн галаар хангалга. Аяар холын тала дайдаар гү, али хада уулын хормойгоор хуурижаһан ажахыда зайн гал дамжуулха утаһа хэншые татахагүй — нилээд ехэ мүнгэн хэрэгтэй. Тиймэнээ Леонид Васильевичай хэлһээр, нютагаймнай эрдэмтэдэй нээһэн, ашагалгынь зохёон бэлдэһэн наранай батареинуудые болон халхяар хүдэлдэг хэрэгсэл-нүүдые хэрэглэлгэ тон зүб, таатай байха бшуу. Хүршэ Монгодо иимэ арга үргэнөөр нэбтэрүүлэгдэнхэй болон гаргашануудта түгэс харюулжа, ашаг үрэтэй байһанаа дүүрэн гэршэлээ. һаяын сагта республикын Правительствын дэмжэлгээр Улаан-Үдэ хотын промышленна предпрятити-

амжалтатгаар хүгжөөдэг. Жэшээн, мяханай шэглэл хаража үзэе. Буряадай Президентэ хүндэ шэгнүүртэй үүлтэрэй хэдэн мори дурдхагдаа, тэдэ жэл хахад наһатай аад, ами аминдаа тонно үлүүтэй шэгнүүртэй юм. Харахада, баатарай унахаар үнэхөөрөөшье нөөл мантан мори дурд байна, одоол Илья Муромец тухай үлгэрэй зураг соо шэнги, дүтэлхээшье айхаар.

Гадна Федотов үүлтэртэ гүйгөөшэ мори харуулаа, айлшад тэрэнэй гоё найхан бэе, хүнгэн жороо гүйдэлынь ехэ найшаагаа. "Сахарок" гэнэн нэрэтэй энэ морин 2005 ондо Улаан-Үдэдэ үнгэргэгдэһэн мори урилдаанай хаһа нээлгэдэ, мүн тиихэдэ Буряадтаашье, республикаһаа гадуур мурьсөөнүүдтэше түрүүлэн юм.

Үүлтэртэ адуун хүрэгөө үдэхын тула С.Е.Федотов Россин түб регионүүдһаа, хари гүрэнүүдһэше унагадые худалдажа абагша нэн, заримдаа нэгэ амитанай түлөө аяар 300 мянган шахуу түхэриг гаргашалагдадаг байгаа. Адуу үдэхын хүдэлмэрийн ашаг үрэтэй байхынь зүб таһан Бэшүүрэй аймагай захиргаанай болон республикын Хүдөө ажахын министерствын туһаламжагүйгөөр энэ хэрэг урагшагүйдэжэ, магад, хүгжэхгүй байгаа. Харин мүнөө Сергей Ермолаевич хүл дээрээ гаража, бата бэхи болоходоо, өөрөө үүлтэртэ мори худалдажа захаланхай. Тэрэнэй эрхим адуун түргэн гэгшээр сууда гаража байна. Забайкалийн хилын харуушад албаяа бээлүүлхын тула гансал Федотовой моридые худалдажа абадаг. Хэр уһаа хойшо адуун хүрэг үдхэдэ монголнууд хүрэтэрөө Федотовһоо дүй дүршэлынь хубаалдаһаа Бэшүүрэй аймаг ерэдэг болонхой.

Мүнөө Сергей Ермолаевич эрхим үйлдбэрийн үндэһэ һууригай, түрүү технологи нэбтэрүүлэнхэй, ажахыгаа саашаадаа хүгжөөхын тула зохистой эрхэ байдалтай, 30 хүдэлмэришэнгэй. Газарай эдэ болон хартаабха гарилгын, тэжээл бэлдэлгын үенүүдтэ хэлсээгээр үшөө 200 хүниие хабаадуудаг. Нютагтаа ажалгүй байһан зондо энэнэ һайн ааб даа. Бүхыдөө Бэшүүрэй аймагташе тус предприятй нилээд ехэ туһатай, юуб гэбэл, аймагай захиргаанай толгойлогшо Георгий Афанасьевич Павловай тэмдэглэһээр, тэрэнэй ажал ябуулга аймагай экономикадо горитой нүлөө үзүүлдэг болоо.

Республикынгаа аймагуудаар саг үргэлжэ ябажа байдаг, олон юумэ хараһан Президент иимэ ажахытай түрүүшынхией танилсаа, тиимэнэ ехэл гайхаа, найшаагаа. "Тус шэглэлые бүхы республика дотор заатагүй хүгжөөхэ хэрэгтэй. Нэгдэхээр, олзотой болон ашаг үрэтэй, хоёрдохээр, республикын мяханай дэлгүүрые шанар һайтай болон үнэгүй мяхаар хангаха амин шухала зорилго түргэн шийдхэгдэхэ", - гэжэ Леонид Васильевич онслоо. Буряадай Президент РБ-гэй Хүдөө ажахын министерствын

хүтэлбэрилэгшэдэ Федотовой жэшээтэ ажахын үндэһэ һуури дээрэ бүхы республика дотор иимэ дүй дүршэл нэбтэрүүлгын һургуули байгуулха даалгавары үгөө. Мяхата адуу үдэхлын хүгжэлтэ урмашуулхын тула мал ажалтанда 2006 онһоо унаган бүрийн түлөө мүнгэн туһаламжа үгэдэг байхаар шийдхэбэри абтаа.

ЕРЭДҮЙНХИЕЗ НАНАЖА

Гэхэтэй хамта таряа ургуулалгын хажуугаар үнэ үсхэбэрилгэ болон һу абалга хадаа бэшүүрэйхидэй һурамхи ажал хүдэлмэри зандаа үлэнхэй. Ушар тиимэнэ Буряадай Президент нютагай фермнүүдтэ хүрэнгүй гараха аргагүй байгаа бшуу. Тэдэнэй нэгэниинь "Покровское" СПК-гай бүридэлдэ ороно. Наалиин байра хамта дээрээ 200 толгой тоотой дүрбэн бүлэг үнээдтэ хараалагданхай, эндэ гар ажал хэрэглэгдэнэ: байра соопь шиигтэй, хүнэй гарзагүйгөөр гарасалдахын аргагүй. Иимэ эрхэ байдалда һайн дүнгүүдые туйлахан бэрхэтэй. Гэбэше тус фермынхид нютагайнгаа хэмжээндэ яһала болохотой дүнгүүдые харуулдаг — нэгэ һаамхай үнээнһээ жэддэ 2300 килограмм һу абана. Теэд ямар ехэ, хүндэ хүшэр ажал хэгдэнэ гэшэб! Коллективэй, илангаяа һаалишадай шанга журам сахилгаһаашье нилээд ехэ юумэн дудыдадаг.

Бэшүүрэй аймагай эрхим ажахынуудай нэгэн болохо "Калининой колхоз" СПК-ше иимэрхүү байдалтай. Мүнөө сагай бэрхэшээлүүдээр баянше һаа, эндэ үйлдбэриэс хүгжөөхэ болон үргэдхэхэ һэдэлгэ хэгдэдэг. Жэшээн, һаяхана өөрынгөө мүнгэн зөөри дээрэ тугалай шэнэ байра, үнээдэй корпус бодхоогдоо. Эндэ 500 толгой үнээн бии, тэдэнэйнь 160-иинь һаамхай. Эдэ бүгэдэ оролдолго болон гаргашанууд үрэ дүнтэй байнгүй яахаб... һүүлэй хэдэн жэлэй туршада хүнэй үйлдбэрийн болон наймаанай хэмжээн дээшлээдхэ: 2002 ондо — 250 тонно, 2003 ондо — 300 тонно, 2004 ондо — 380 тонно. Теэд кооперативай директор Виталий Георгиевич Коршуновой багсаамжалһаар, саашаадаа үрэ дүнгүүдэ дээшлүүлхэ арга хурга барагдаа. Гадна зундаа үзэгдэһэн ган гасуурһаа боложо, малай тэжээл бага, тиимэнэ үбэлзэхэн хэсүү байхаар хүлээгдэнэ. Анхан ажаһуугшадта үбһээ наймаалдаг байһан аад, мүнөө

өөһэдөө тэдэнһэнь худалдажа абаха баатай болоно.

Хэнэйше мэдэһээр, хүнэй шанар болон үйлдбэрийн хэмжээ дээшлүүлхын тула фермэ һэльбэн шэнэдхэхэ болон үйлдбэри болбосоруулха хэрэгтэй. Энэ зорилгодо ехэ мүнгэн хэрэгтэй, ажахынууд хаанаашье хүрэхгүй. Зүгөөр бюджетэй мүнгэн зөөрээр бүхыдөө республика дотор немецкэ фирмын оройдоол долоон шэнэ хэрэгсэл абтажа, хэдэн фермнүүдтэ тодхондонхой.

һаян үедэ Бэшүүрэй аймагай эдэ фермнүүдше шэнэ техникэтэй боложо, һу үйлдбэрийн түрүү технологиюе өөр дээрээ туршаха аргатай болохон гэшэ. Буряадай Президент Леонид Потапов энэ һайн мэдээсэл дуулгахадаа, ойрохоно оршодог Хягтын һу болбосоруулалгын заводто ехэ хэмжээнэй болон шанар һайтай һүн хэрэгтэй гэжэ тэмдэглэһэн байна. "Покровское" болон "Калининой колхоз" СПК-нуудай хоёр фермнүүдтэ түрүү технологи нэбтэрүүлбэл, тус асуудалые шийдхэхэ юм. Тиигэжэ тус коллективүүдэй МТФ хүрэжэ, ажал хэрэгүүдтэйн танилсахадаа, Буряадай Правительство зүб шийдхэбэри абаа гэжэ лаблахаа һанаһан байгаа. Леонид Васильевич хэлэһээр, "бюджетэй мүнгэн зөөри һомолхоор тон зүб ажахынуудые шэлэһэнэ мүнөө өөһэдынгөө нюдөөр харабабди: эндэхи малшад дайралдан олон тоото бэрхэшээлүүдые амжалтатгай дабажа, ажал хэрэгтэ һайн дүнгүүдые харуулдаг байгаа, харин мүнөө шэнэ тоногжуулга хэрэгсэлтэй болохоодо болон түрүү технологи нэбтэрүүлхэдэ, хэрэгүүдын бүрише дээрэтэхэ". Нэрлэгдэһэн

СПК-нуудай хүдэлмэришэд шэнэ тоногжуулга хабсаруулхын тула байрануудаа бэлдэжэ үрдихэ болон хүршэ Тарбагатайн аймагай Десятниково һууринай мал үдхэбэрилэгшэдһээ дүй дүршэлынь хубаалдан абаха ёһотой.

Президент "Калининой колхоз" СПК-гай һайн талануудые тоолохоодо, олон шэглэлтэй үйлдбэри хүгжөөлгын зам баримталыень һайшаагаа. Хэнэйше мэдэһээр, республикын Правительство иимэ хараа боломжые эгээл ашаг үрэтэй, мүнөөнэй эрхэ байдалда тон тааруу гэжэ тооложо, арга шадалаараа дэмжэдэг. Тиин тус ажахынхид һу һаалита мал ажал эрхилхэхэ гадуур хони үсхэбэрилдэг юм.

Эндэ зургаан мал ажалай байрануудтаа гурбан мянган хонитой. Буряадай Президент тэдэнэй нэгэндэнь хүрэнэ байна. Хони бариха гэшэ орёо, ехэ гаргашатай, тиимэнэ энэ шэглэл республикадамнай һайнаар хүгжэнэгүй. Мякынь худалдаха талаар бэрхэшээлүүд үгы, ягааашье үндэһэн продукт гэшэ ааб даа, зүгөөр нооһынь худалдахан хэсүү. Мүнөө нооһынь угаадаг газар үгы шахуу. Үнгэрэгшэ

олошороо, конкурсын аргаар мэргэжэлтэд шэлэгдэдэг болонхой.

Буряадай Хүдөө ажахын болон эдэе хоолой министерство энэ орёо хүшэр сагуудта мал ажалай тус шухала шэглэлые дэмжэхэ уялгатайда тооложо, эхэ хонин бүхэндэ 55 түхэриг түлэдэг. Гадна мал ажалай байрануудта гэр барилга республиканска программа оруулагданхай, мүнгэн зөөри һомологдодог. Даб дээрэ федеральна правительствын анхарал хандуудаггүйнь харамтай.

Тиихэдэ Буряадай Президентын анхарал хандуулан болон урмашуулан олон юумэн тухай хөөрэхэ дуран хүрэнэ. Жэшээн, "Бэшүүрэй" гэнэн ЖКХ-гай муниципальна предприятй хаража үзэе. Эндэ республикын олонхи ЖКХ-гай предприятйнуудта орхоодо, гарзагүйгөөр, ашаг үрэтэйгээр ажалаа ябуулдаг байна, ажаһуугшадынше коммунальна хангалгануудай талаар үри шэрэгүй, хүдэлмэришэдыньше салин түлбэриэе саг соогоо абадаг. Тиихэдэ үмсын болон хамтын ажахынуудай продукция наймаалалгын болон болбосоруулгын амин шухала асуудал шийдхэдэг "Мясной двор" гэнэн багахан мясокомбинатые; хүдөөгэй үйлдбэрилэгшэдтэ урьһаламжа үзүүлдэг, хэдэһэн лэ жэлэй хугасаада ажалаа ябуулдагыше һаа, арба гаран миллион түхэриг эрьесэтэй хүдөө ажахын эд хэрэглэгын урьһаламжын-нөөсөлгын "Найдал" кооперативые; аймагайнгаа болон республикын хүдөө ажахын һалбаринуудые мэргэжэлтэ кадрнуудаар хангажа байдаг Бага-Хунилын 30-дахи үйлдбэрийн училищине; Бэшүүрэй һаһажаал болон зөөри багатай зоной интернадые тэмдэглэнгүй гарахын аргагүй.

Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, Бэшүүрэй аймагай байдал нилээд һайжараа, һүүлэй жэлнүүдтэ болоһон хубилалтануудын хүгжэлтын түлхисэ боложо үгөө. Республикыннай хүдөө нютагуудта ажабайдал анханайхидал тогтошонгүй, мэгдэхэ гайхаһаа болёод, "һажанги байдалһаа һэрижэ", бага багаар эршээ абан, урагшаа тэгүүлд даа. Зүгөөр бултанай оролдобол, үрэ дүнгүүдыше байха!

Амитрий КОРКИН.
Буряад Республикын
Правительствын
мэдээсэлэй таһаг.

Юрий ЗОНХОЕВОЙ фото-зурагууд дээрэ:

1. Л.В.Потаповай Шэбэртын юрэнхы һуралсалай дунда һургуулийн коллективтэй уулзалгын үедэ.

2. Иигэжэ хүдөө ажахын үйлдбэрийн гол һалбаринуудые мэргэжэлтэ кадрнуудаар хангадаг Бага-Хунилын 30-дахи үйлдбэрийн училищиде Леонид Васильевичые угтаа.

3. Үүлтэртэ мори үсхэбэрилдэг С.Е.Федотовой фермерскэ ажагыда Буряадай Президентдэ харуулха, гайхуулха юумэн олон байгаа.

Д.МАРХАДАЕВА
хэблэдэ бэлдэбэ.

ХИЛЭЭМЭ ҮЙЛЭДБЭРИЛГЭДЭ – БҮГЭДЫН АНХАРАЛ

Үнгэрэгшэ долоон хоногто Улаан-Үдын мяханай комбинадай соёлой байшанда эрдэмэй-практическа конференци үнгэргэгдөө. Эндэ хилээмэ болон хилээмэнэй бусад зүйлнүүдые баридаг предприятинуудай хүдэлмэрилэгшэд олоороо суглараа. Һайн шанартай хилээмэ бариха гэжэ булта оролдохо, энэндэ һаналаа табиha ёһотойбди гэхэн уряа доро эндэ ехэ хөөрлэдөөн болоо. Удхатай элидхэлнүүд хэгдээ, мэргэжэлтэд һанамжануудаараа хубаалдаа. Республикын аймагуудһаа ерэхэн түлөөлэгшэд хилээмэ баридаг предприятиингаа ажал хүдэлмэри тухай мэдээсээ. Энэ асуудалаар ехэ һонирхолтой хөөрлэдөөн энэ конференцидэ эмхидхэгдээ гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Эрдэмэй-практическа конференциин хүдэлмэриие Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Леонид Турбянов хүтэлөө. Эхин дээрэнэ тэрэ оролто үгэ хэлэжэ, конференцие нээхэдээ, республикын агропромышленна комплексдо ехэ удха шанартай хэмжээ ябуулга болохонь гэжэ гэжэ онсо тэмдэглээ. Хилээмэн гэшэмнай эдэе хоолой гол продукци болоно. Бүдүүн хоолоор хангадаг предприятинууд ямар эрхэ байдалда хүдэлнэб, хилээмэ бариха шэнэ ямар онол арганууд хэрэглэгдэнэб, хэр олон янзын продукци үйлэдбэрилэгдэнэб гэжэ мэдэжэ абаха, тус һалбарин ажалшадай түрүү дүй дүршэлые олоной шадабари болохо, ажал хүдэлмэридэ ушардаг бэрхэшээлнүүдээ хэлсэхэ, дутуу дундануудаа элирүүлхэ зорилготойгоор суглараабди гэхэн байна.

Мүнөө үедэ Буряад орондо хилээмэ баридаг 4 завод, 220 гаран пекарнинууд хүдэлнэ. Эдэ предприятинууд хадаа хамта дээрэ жэл бүри 120 мянган тонно хилээмэ барижа, республикынаа хүн зоние бүдүүн хоолоор хангаха үйлэдбэрилэгдөө. Буряад ороноймнай ажаһуугша бүхэн үнгэрһэн жэлдэ 119 кг хилээмэнэй зүйлнүүдые хоолдоо хэрэглэһэн байна. Энэнь урзанданайхида орходоо, 3 килограммаар доошолоо. Хүн зоной эдэе хоолой продуктуудай наймаанда элбэгжэһээр, тийхэдэ олон янзын зүйлэй дурадахадаа болоһон ушарһаа хилээмэн багаар хэрэглэгдэнэ гэжэ тоологдоно.

Хэды тийгэбэшье, гол хоол болохо хилээмэнэй зүйлнүүд үйлэдбэрилэгдэһөөр. Тэрэниие худалдажа абаха гэрэлтнай, түхэрээн сүүдхын туршадашье наймаанда байна ха юм.

Үнгэрһэн зуун жэлэй жараад-далаад онуудаар хилээмэнэй хойноһоо ямархан ута оошор байгша һэн гэшэб. Ехэнхидээл хара хилээмэн наймаалагдаха, хүртэхэ, хүртэхөгүй гэжэ байха, эртэ ошожо, оошор эзэлжэ байхаш. Тэрэ үетэй сасуулахда, мүнөө хүнэй дуранай хилээмэн болон сагаан талханай бусадшые барихан зүйлнүүд эдэе хоолой магазин бүхэндэ шахуу наймаалагдана. Дэлгүүрэй оршондо гол хоолнай буришые олон янза болонхой. Хилээмэ баридаг томо предприятинуудта, мини-пекарнинуудта хүдэлдэг зоний ашаар лэ бүдүүн хоолнай элбэгжэнхэй гэшэ. Зүгөөр эдэмнай үшөөл туйлаһанаараа һанаа сэдхэлээ амжанагүй, үйлэдбэрилжэ байһан продукциянаа шанарыень дээшлүүлхэ, үшөөл хангадаггүй янзануудые бии болгон үйлэдбэрилхэ гэжэ оролдожол байдаг юм байна. Тийгээшьегүйдэнь аргагүй. Продукция һайн шанартай болгохо болон хүнүүд манай хилээмэ амтархажа, худалдан абаһай гэжэ хүсэн, үйлэдбэрилэгшэ бүхэнэй оролдон хүдэлхэ эрилтэ дэлгүүрнай табина ха юм.

Энэниие туйлахын тула хилээмэ үйлэдбэрилэгшэд баһал ехэ бэрхэшээлтэйгээр хүдэлдэг юм байна гэжэ энэ конференцидэ хэлэгдэнэ һэн. Хилээмэ бариха түхэрлэгнүүдэй, талха тарянай, элшэ хүсэ, уһа хэрэглэһэнэй, болон бусад хангалгануудай түлөө сэнгүүд хараа байса нэмэжэл байһан мүнөөнэй хүндэ сагта хилээмэ баригшад үйлэдбэрилһэн продукциянаа

сэн ехэ нэмээнгүй, шанарыень дээшлүүлжэ хүдэлхэ гэжэ оролдоно.

Буряад Республикын Экономическа хүгжэлтын болон гадаадын холбоонуудай министртын дэргэдэхи Худалдаа наймаанай, ниитын эдэе хоолой болон олзын хэрэг эрхилэлгые хүтэлжэ байдаг хорооной түрүүлэгшэ Ольга Будник эндэ үгэ хэлээ. Хилээмэнэй зүйлнүүдые үйлэдбэрилгын мүнөөнэй байдал, тийхэдэ дэлгүүрэй асуудалнууд дээрэ тэрэ тогтоо. Нэрлэгдэгшэ хорооной мэргэжэлтэд хилээмэ худалдалгын дэлгүүр ходо шэнжэлжэ байдаг гэжэ тэрэ онслоо. Байгша оной 9 һарын туршада энэ шэнжэлэлгын ёһоор, нэгэ ажаһуугша 240 грамм хилээмэ нэгэ үдэр соо хэрэглэхэ нормотой һаа, энэнь оройдоол 100 грамма хүрэдэг юм хаш. Жэшээлхэдэ, хотын ажаһуугша 130 грамм хилээмэ нэгэ үдэр эдидэг һаань, хүдөөдэ энэнь 73 грамма хүрэнэ. Хүн юундэ иимэ жааханаар хилээмэ эдидэг болоһон болоноб гэхэдэ, тэрэнэй хэлэһээр, хүдөөгэй зон гэртээ өөһэдөө хилээмээ барина. Бүдүүн хоол худалдажа абанхалаар, өөһэдөө барихадань, арьбаншые, тийгээшье мүнүгэндэ алмалта боложо үгэнэ. Энэныше зүбтэй. Захаһаа хүдөө нютагта хилээмэ гэртээ барижа эдидэг болонхой. Энэмнай үшөө мүнүгэ харадаггүй, салин түлэдэггүй болоод байһан хүндэ хүшэр ерээд онуудай хойшолон гэшэ. Тийгээшье дэлгүүрэй оршондо сагай эрилтээр предприятинуудай хүдэлдэг зоноо үсөөрүүлхэ, хамтын ажахынуудай үгы болохо, хүн зоной ажалгүйдэхэ гэшэ энэндэ нүлөөлнэ.

Дээрэ нэрлэгдэһэн хорооной мэргэжэлтэд наймаанда дурадхагдаһан хилээмэн ямар шанартайб гэхэн шэнжэлэл үнгэргэдэг байна. Тэрэнэй дүнгөөр, зарим багахан үмсын пекарнинуудта хилээмэнэй шанар һанаһанда хүрэнгүй гэжэ Ольга Будник тэмдэглээ. Муу шанартай талхаар хилээмэ бариха, тусхай мэргэжэлгүй хүнүүдые хүдэлгэхэ ушар хүдөө нютагуудаар үсөөн бэшэ хаш. Тэрэшэлэн республикын аймагуудаар хилээмэн хотынхидо орходоо, үнэтэй-шэгөөр наймаалагдана гэхэн ажаглалта тус хороонойхид хэнэ.

Хилээмэ бариха талхан республикадаманай дугалдааггүй гэжэ мүн лэ эндэ хэлэгдээ. Байгша оной октябрийн 1-эй байдалаар, хара, сагаан талхан хүсэд хүрэхөөр нөөсэлэгдэнхэй. Нёдондойхидо орходоо, талха бөөнөөр худалдажа абаха сэнгүүд дунда зэргээр 40 процентээр доошолоо гэжэ О.П.Будник

мэдээсээ. Тийхэдэ тоо баримтануудай ёһоор, байгша оной сентябрь һарада нёдондой энэ үеынхитэй сасуулахда, талханай рознично сэнгын 22 шахуу процентээр доошолоо гэжэ хэлэгдээ. Гэбэшье хүн зоной мэдэһээр, хилээмэнэй зүйлнүүдэй наймаанай сэнгүүд нэмэһэн байна.

Буркоопсоюзай правленийн түрүүлэгшэ Валентина Дамбаин энэ конференцидэ хабаадажа, үгэ хэлээ. Эд хэрэглэгшэдэй кооперацийн мэдэлдэ байһан пекарнинууд, олзын хэрэг эрхилэгшэдшые булта адли эрхэ байдалда хүдэлнэбди гэбэ. Ажал хүдэлмэридэ ушардаг бэрхэшээлнүүдшые нэгэладли, талханай шанарһаа эхилээд лэ, хилээмэ баридаг оньһон хэрэгсэлнүүдэй талаар шийдхэхээр асуудалнууд олон гаражал байдаг гэжэ хэлээ. Эгээл шухалань гэхэдэ, һайн мэргэжэлтэдые энэ һалбарида хүдэлгэхэ гэхэн һанамжа дэмжэжэ байһанаа мэдүүлээ. Энэ шэглэлээр хүдэлмэри ябуулха ёһотойбди гэжэ тэрэ онсолһон байна.

Хилээмэ баридаг предприятинуудай хүдэлмэри тухай хүдөө ажахын болон эдэе хоолой министрэй орлогшо Баян Жигжитов дэлгэрэнгыгээр элидхээ. Тэрэнэй элидхэл соо һонирхомоор тоо баримтанууд нэрлэгдээ. Баян Жигжитовэй мэдээсэхээр, республикын хүдөө нютагуудаар хилээмэ баридаг пекарнинууд олошоржо байнхай. Тэдэнэй дундаа Хойто-Байгалай аймагай Северобайкальск хотын хилээмэнэй завод ехэ һайн хүдэлнэ. Тийхэдэ Хяагтын хилээмэ баридаг заводой ажалша коллектив бүтээн гаргажа байһан продукциянаа шанарыень һайжаруулха, олон янзын болгохо гэжэ ехэ оролдоно.

Һүүлэй жэлнүүдтэ Улаан-Үдэ хотодо оршодог «Хлеб-Улан-Үдэ», «Сибирь-Хлеб», «Верхнеудинск-Хлеб», «Байкал-Хлеб» предприятинуудай, акционернэ «Возрождение», «Бурятхлебпром» бүлгэмүүдэй продукци эрилтэ ехэтэй болонхой гэжэ элидхэлшэ тэмдэглээ. Тийхэдэ томо предприятинуудһаа гадна «Мохоров», «Белощапки», «Муродян» болон бусад эзэдэйнгээ обогоор нэрлэгдэһэн багахан предприятинууд амжалтатай хүдэлнэ.

Харин Буркоопсоюзай һалбаряар 20 пекарнинууд тоологдоно. Тэдэ хамта дээрээ сүүдхын туршада 40 тонно хилээмэ үйлэдбэрилхэ хүсэтэй. Хүдөөгэй пекарнинуудые һэльбэн шэнэлхэ хүдэлмэри ябуулагдажа байнхай. Жэшээлхэдэ, Бэшүүрэй аймагай пекарниин оньһон түхэрлэгнүүд булта шэнэ-

лэгдэнхэй. Прибайкалийн, Зэдын аймагуудта иимэ хүдэлмэри баһал үнгэргэгдэнэ. Эд хэрэглэгшэдэй кооперацийн предприятинууд продукциянаа шанарыень һайн, олон янзын болгохо, тийгэбэл наймааншые урагшатай байха гэжэ ойгонхой гэжэ элидхэл соо хэлэгдэнэ һэн.

Тэрэшэлэн эдэе хоолой болон буйлуулгын промышленностин эмхинүүдэй дунда ажалай талаар үнгэргэгдэһэн мурьсөөнэй дүнгүүдээр «Бурятхлебпром», «Хлеб-Улан-Үдэ», «Сластена» гэхэн предприятинууд шалгаржа, тусхай шангуудта хүртөө һэн гэжэ элидхэлшэ онслоо. Нэрлэгдэһэн предприятинууд жэлһээ жэлдэ үйлэдбэриее дээшлүүлжэ байдаг, үйлэдбэрилһэн хилээмэ болон бүүлхын зүйлнүүдын һайн гэжэ хүн зондо мэдэжэ болоо. Энэһнээ ехэ сэгнэлтэ юун байхаб.

Зүгөөр дээрэ тэмдэглэгдэһэн һайн дүнгүүдэй хажуугаар шийдхэгдээгүй асуудалнууд тус һалбаряар гаражал байдаг гэжэ элидхэлшэ мэдүүлһэн байна. Аймагуудай пекарнинуудай үйлэдбэрийн оньһон хэрэгсэлнүүдэй 65 процентнь хуушаранхай, шэнэлхээр болонхой. Талханай сэнгэй нэмэжэл байбашье, хилээмэнэй сэнгүүд үшөөл тогтууритай хэмдээ һүүлэй хэдэн жэлэй туршада байна гэбэ. Хилээмэ үйлэдбэрилэгшэдтэ иимэ байдалда гарзаяа харюулхань хүшэр болошоно. Энэ һалбарин хэрэг байдал һайжаруулгада гүрэнэй сан жасаһаа мүнүгэ һомолхо хэрэгтэй. Гэхэшэлэн засагай зургаануудай хүсөөр шийдхэхээр болоһон түбэг бэрхэшээлнүүд ушарна.

Энэ һалбарида ушарһан эдэ бэрхэшээлнүүд үйлэдбэридэ һаад татана. Тиймэхээ манай дэлгүүртэ ондоо нютагуудһаа кондитерска болон хилээмэ-талханай зүйлнүүдые асаржа худалдана гэжэ элидхэлшэ мэдээсээ. Жэшээлхэдэ, Түнхэнэй аймагта Эрхүү болон Ангарск хотодо үйлэдбэрилэгдэһэн зүйлнүүд элбэгээр наймаалагдана.

Эдэ бүгэдэниие шийдхэхын тула «Хилээмэ баригшад гильди» гэхэн ниитын эмхи байгуулагданхай. 2001 оной май соо эмхидхэгдэһээр, үнгэрһэн дүрбэн жэлэй туршада тус һалбаряар ажал хүдэлмэри һайжаруулха гэжэ оролдоно. Тэрэниие акционернэ «Бурятхлебпром» бүлгэмэй генеральна директор Борис Цыденов тол-

гойло. Энэ эмхи ямар зорилгонуудые мүнөө үедэ бэелүүлнэб гэжэ тэрэ конференцидэ сугларагшадта мэдээсээ. Эмхиин бүридэлдэ 19 предприятинууд ороно. Хилээмэ үйлэдбэрилэгшэдтэ туһалха, хоорондонь холбоо барисаа байгуулха, түрүүшүүлэй дүй дүршэл олоной шадабари болгохо гэхэ мэтэ. Эгээл шухалань гэхэдэ, энэ эмхиин хүтэлбэри дээдын засагай зургаануудтай нягта холбоо барисаа байгуулхые оролдоно.

Байгша ондо Буряад орондо «Буряад Республикын шанарай марка» гэхэн тэмдэг бии болгодожо, тон һайн шанартай продукцияда үгтэдэг болонхой. Акционернэ «Амта» болон «Улаан-Үдын макаронно фабрика» гэхэн бүлгэмүүдэй эрхим продукци иимэ тэмдэгтэ хүртэнхэй. Тиймэхээ предприятиингаа нэрэ хүндые дээшлүүлхын, наймаанай дэлгүүртэ продукциянаа эрилтэ ехэтэй болохын тула үйлэдбэрилжэ байһан зүйлнүүдтэ иимэ тэмдэг абаха гэжэ оролдоо һаань, һайн байгаа гэжэ Баян Гончикжамсуевич Жигжитов элидхэлэйнгээ түгэсхэдэ хилээмэ баригшадта хүсэлэн байна.

Энэ конференцидэ Зүүн Сибириин гүрэнэй технологическа университетэй эрдэмтэд хабаадажа, хилээмэ бариха хэрэгтэ шэнэ ямар онол аргануудые хэрэглэхээр бэ гэжэ сугларагшадта мэдээсээ. Аймагуудай хилээмэ баридаг предприятинуудай хүтэлбэрилэгшэд конференциин хүдэлмэридэ эдэбхитэйгээр хабаадажа, үгэ хэлээ. Новосибирск хотын компаниин технолог-зүбшэлэгшэ Павел Белянин элидхээ, конференциин болоһон үдэрэй үлөөдэрын В.Ф.Мохоровой хубийн предприятияда мастер-класс эмхидхэжэ, бодото хэрэг дээрэ һайхан хилээмэ бариха шэнэ аргануудтай танилсуулаа.

Конференциин хүдэлмэрийн забһарлалай үедэ республикын хилээмэ баридаг предприятинуудай эрхим продукци элбэг дэлбэгээр дэлгэһэн выставкэ олоной һонирхол татаа.

Хилээмэ баридаг предприятинуудай хүдэлмэрийн шэнэ онол арганууд, түрүү дүй дүршэл эндэ согсологдоо. Тийн конференцидэ хабаадагшад саашадаа ашагтайгаар хүдэлхын тула өөһэдтөө туһатай, хэрэгтэй зүйлнүүдые мэдэжэ абаһан байха гэжэ һанагдана.

Эльвира ДАМБАЕВА.

МҮНГӨӨР ХАНГААГҮЙ НАА, СОЁЛ ӨӨДЭЛХЭГҮЙ

Республика дотор соёлой хүгжэлтын хэр зэргэ байхан тухай соёлой талаар Президентын дэргэдэхи Сөвдэй зүблөөн үнгэрбэ.

Хүдөө нотагуудта соёлой хүгжэлтэ тон доогуур хэмжээндэ, Ородой драмын театр өөрынгөө байшангүй гэхэ мэтэ шийдхэг-дээгүй асуудалнууд олон. Энээн тухай хөөрөлдөөн эндэ болобо. Ерэхэ жэлдэ Үндэһэтэнэй номой сангай 125 жэлэй ой үнгэрхэ. Тиймэхэ ерэхэ жэлые уншалгын гэжэ соносхохоор хараалагдана. «Байгал» ансамблинхидай байра байшангай талаар түбэгтэй

асуудалын республикын засагаар шийдхэгдэжэ байнхай гэжэ хэлэгдэбэ.

Композиторнуудай холбоон шэнэ зохёолнуудай түлөө гонорар түлэхэ сан жасагүй. Тиймэ хадань хаанаһаа шэнэ бүтээлүүд бии болохо юм? Композиторнуудта А.Андреевэй нэрэмжэтэ стипенди үгтэдэг болохо гэжэ хэлсэгдэбэ. Россин Федерациин габыята артистуудта нэмэлтэ түлбэри мүн лэ үгтэхэ юм ха. Соёлдо хабаатай иимэ гол шухала асуудалнуудтаар зүблөөн үнгэрбэл даа.

Я.ЖАПОВА.

Р.-Н.БАЗАРОВАЙ фото.

«БАЙГАЛАЙ СЭСЭРЛИГ» байгуулагдахань

«Бурятия» гостиницаһаа «Ульгэр» кафе руу эгсэ доошоо урууданан газар хаягдашанхай, гараһан ошоһон хүн зоной бог суглуулгын талмай болоод байдаг. Жажуудань оршодог байгалиин музейн хүдэлмэрилэгшэд энэ газар жэлдээ хэдэн удаа сэбэрлэдэг болоһоор үнинэй. Ушар юуб гэхэдэ, тэдэнэр тус талмай дээрэ «Байгалай сэсэрлиг» гэжэ хомор ургамалнуудые ургуулха тусхай мини-парк байгуулхые 10 жэл шахуу бодомжолжо ябаа.

Тиибэшье тус ханамжань бодотоор бэелүүлэгдэхэ тээшээ болобо. Россин Федерациин Соёлой болон олондо мэдээсэлгын министрствын, Владимир Потанинай нигүүлсхы сэдхэлэй жасын болоод, соёлой менеджерүүдэй нэгэдэлэй хабаадалгатай үүсхэнэн мурьсөөндэ «Байгалай сэсэрлиг» гэжэ проект түрүүшүүлэй тоодо орожо, 25 мянган доллар шанда хүртэбэ. Тус мурьсөөндэ бүхы Россин 500 проект хабааданан байна.

Бидэ грант абанандаа тон баяртайбди, тиибэшье аргагүй ехэ харюусалга мэдэрнэбди. Тус проект гансал саарһан дээрэ найхан байха бэшэ, тэрэнээ үнэн ёһоор бүтээхэ хэрэгтэй. Юуб гэхэдэ, манай хэрэг түрэл Буряадһаа гадна бүхы Росси ажаглана ха юм, - гээд байгалиин музейн түрүүлэгшын уялга даагша Е.В. Бухарова тэмдэглэнэ.

Гэхэ зуура энэ проект урда жэл Буряадай Соёлой болон олондо мэдээсэлгын министрствын соносхоһон «Соёлой территории» гэжэ мурьсөөндэ эгээл эрхим эскизнэ проект гэжэ элрһэн байна.

«Бидэ дэмы бэшэ партнёрско проект гэжэ номинацида «Байгалай сэсэрлиг» дурдаханан байнабди. Тээд сэсэрлиг ургуулха гэшээ арад зоной туһаламжаар лэ бүтэхэ болоно. Тиймэхэ бидэ олон тоото байгуулануудтай холбоо харилсаатайгаар хүдэлхэ хүсэлтэйбди», - гэжэ Е.В. Бухарова проект нээлгын баяр ёһололдо хэлэбэ. Хотын Захиргаанһаа, РБ-гэй Соёлой болон олондо мэдээсэлгын министрствэхэ, БГУ, ВСГАКИ болон республикын эколого-биологическа түбһөө түлөөлэгшэд энэ ёһололдо ерээ. Тэдэнэр энэ проект бэелүүлгэдэ туһалха дуратай байһанаа мэдүүлбэ.

Тиигэжэ 9 харын туршада энэ хоһон газар дээрэ тон хомор ургамалнуудые суглуулһан «Байгалай сэсэрлиг» мүнцэлхэ ёһотой. Мүнөө дээрээ бэлдэлгын шата түлэг дундаа. Апрель һарада тэмдэглэгдэдэг Газарай үдэр модонуудые нуулгахаар хараалагдана. Тиигэжэ баруун болон зүүн зүгэй заншалнуудые нэбтэрүүлһэн энэ сэсэрлиг олон оюутадай, эрдэмтэдэй шэн-жэлгын тусхай газар болон тодорхонь гэшээ.

Сарюна ЭРДЫНЕЕВА.

Соёлой һонин

ДУУША ГУРГАЛДАЙН ОЙН БАЯР

Декабриин 24-дэ оперо болон баледэй театрай тайзан дээрэ бэрхэ дуушан, Мариинскэ театрай солистка Валентина Цыдыповагай хорин жэлэй зохёохы ажалай ойдо дашарамдуулан, концерт болохонь. Хорин жэлэй саада тээ залуухан Валентина «Евгений Онегин» гэхэн оперодо Татьяна парти тон түрүүшынхые дуулаһан түүхэтэй. Тэрэнэй удаа «Отеллодэ» Дездемоньин, «Атиллада» Одабеллын партинуудые дуулаа һэн. Уданшьегүй Валентиные Новосибирск хотын оперо болон баледэй театрта ажалахыень урилга ерэбэ. «Князь Игорь», «Чио-чио-Сан» гэхэн зүжэгүүдтэ Валентина Цыдыповагай дуулаһан партинууд баһал театрай шангуудта хүртэбэ. Пуччинийн «Тоска» гэхэн зүжэгтэ дуулаһанайнь удаа Мариинскэ театрай уран найханай ахамад хүтэлбэрилэгшэ, дирижёр Валерий Гергиевхэ урилга ерэбэ.

Тэрэ гэхээр Валентина Цыдыпова Мариинскэ театрай солистка боложо, сопранын партинуудые гүйсэдхэнэ: «Дон Карлос» - Елизавета, «Князь Игорь» - Ярославна, «Мазепа» - Мария, «Пиковая дама» - Лиза, «Садко» - Волхова, «Руслан и Людмила» - Горислава, «Сила судьбы» - Леонора, «Сельская честь» - Сантуцца, «Парсифаль» - Саломея, Кундри, «Ариадна на Наксосе» - Ариадна, «Кармен» - Микаэла.

Иимэл бэлигтэй бэрхэ хадань Валентина Цыдыповае солонгос дирижёр Чунг режиссёр Уилсон хоёр «Мадам Баттерфляй» гэхэн авангардна найруулгада хабаадахыень уриба. Тэрэнэй премьерэ Парижай «Опера бастилда» үлгэрөө.

Бэлигтэй дуушан хари гүрэнүүдээр концертээр ото ябажа, аяр холын Итали, Испани, Израиль, Франци, Финлянди, Голланди, Германи, Австри, Англи, США, Япон гүрэн, Дани, Бельги, Швейцарийн газарнуудтаар концертүүдтэ хабаадажа, хонгёо найхан хоолойгоор дуу дуулажа, олоной альга ташалган болон найшаалда хүртэһэн байна.

Санкт-Петербургын сэнхир экрантаар дуушан тухай фильм буулгагдажа харуулагдаа, «Соёл» гэхэн бүхэроссин каналаар «Царская ложа» гэхэн дамжуула хэгдэһэн юм. Тиихэлээр 1997 онһоо С.Дягилевэй нэрэмжэтэ дуушадай Уласхоорондын Мурьсөөнэй конкурсын жюрин гэшүүнэй хүндэтэ уялга дүүргэдэг.

Тэрэнэй абанан шагналнууд: «Золотой софит» (1994 он, Санкт-Петербург), «Бронзовая Жар-птица» (1995 он), «Бриллиантовая лира» (1996 он).

Гурбан жэлэй саада тээ РФ-гэй Президент В.В.Путиной зарлигаар Валентина Цыдыпова «Россин габыята артист» гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэбэ.

Һаяын үдэрнүүдтэ Валентина Цыдыпова филармонийн конференц-зал соо сугларһан журналистуудай асуудалнуудта харюу үгэбэ.

- Та хэзээ түрүүшынхые дуулажа эхилэбта?
- Балшар ябаха наһанһаа дуу дуулаха дуратай хэм. хургуулида хураха сагтаа «Хабар» гэхэн

хүүгэдэй оперодо дуулаһан байнаб. Тэрэнэй удаа хүгжэмэй училищида хуража гарааб. Иимэ харгыгаар ябаһандаа ехэл баяртай байгшаб.

- Энэ концертдэ ямар партинуудые, дуунуудые дуулахаар хүсэлтэйбта?

- Ехэнхидээ Россин арадай артистка Дарима Линховоинагай ханалаар концертын программа түсэблэгдэнхэй юм. Намтай хамта залуу артист Намхай Мүнхзул дуулаха юм.

- Танай эгээл дуратай партинууд?
- Дуратай гэхэдэ, «Тоска» болоно. Вердин «Аида» оперодо Аидын парти.

- Ажабайдалдаа ямар ёһо гурим баримталдагбта?

- Гансал һайн юумэ ханана ябадагби.
- һайн даа.

Я.ЖАПОВА.

Р.-Н.БАЗАРОВАЙ фото.

БАЛЬЖАН ХАТАН ДАХИН ТАБИГДАБА

Хоца Намсараевэй нэрэмжэтэ Буряад драмын театрай тайзан дээрэ драматург Доржо Эрдэнеевэй «Бальжан хатан» гэхэн зүжэг олохон жэлэй үнгэрһэнэй удаа залуу режиссёр Баярма Жалцановагай найруулгаар дахин табигдажа, харагшадые баярлуулба. Тус зүжэг СССР-эй арадай артист, СССР-эй гүрэнэй шангай лауреат Гомбо Цыдынжаповта зориулагдана.

Буряадай гайхамшагта энэ эхэнэр тухай нэн түрүүшынхые 1985 ондо зүжэг табигдаһан байна. Тиихэ сагта тус зүжэг олоной найшаалда хүртэжэ, Москвагай, Ленинградгай, Эрхүүгэй, Улаан-Баатарай театральна шүүмжөлгөшэдэй үндэр сэгнэлгэдэ хүртөө һэн. Хорёод жэлэй саада тээ зүжэгтэй гол геройнуудайн нюурнуудые бултанда мэдэжэ Михайл Елбонов, Лариса Егорова, Нина Токуренова, Доржо Султимов гэгшэд байгуулаа бэлэй.

Бальжан хатанай буряад арадай түүхэдэ ямар хубитаа оруулһаниинь мэдэжэ ааб даа. Эрэлхэг зүрхэтэй энэ эхэнэр арбан зургаадахи зуун жэлэй һүүл багаар, арбан долоодохи зуун жэлэй эхин багаар ажаһууһан юм. Тэрэ хори-түмэдэй Алтан хаанай аша басаган байһан аад, Бүүбэй Хаанай Дай-Хун тайжын хамган боложо ошоно. Харин Бүүбэй Хаанай залуу хамганай доромжолгодо орожо, нотагаа бусахаяа шийдэнэ.

Тиигэжэ арад түмэнөө дахуулжа гараһан түүхэтэй...

Бүүбэй Хаанай роль Россин габыята артист Содном Хажитов гүйсэдхэнэ. Дай-Хун тайжые бэлигтэй залуу артист Баярта Ендонов, Бальжан хатаниие Дарима Цыденова наадана.

Шолмос ханаатай муухай эхэнэр - Зэлмэ хатанай дүрэ Должин Тангатова зохёогоо. Тиин тиихэ сагай шажан мургуляһаа тодоор харуулагдана: Хэүхэн Гэгээн

(Цыден Цырендоржиев), Хархан (Саяна Цыдыпова). Бабжа баатарайшые дүрэ оруулагдана, тэрэниие залуу артист Болот Динганорбоев наадана. Бальжан хатанай багадаа байхыень Улзы Шагдуурова харуулжа шадаба.

Зүжэгтэй гүйсэдхэлгэдэ Буряадай үндэһэтэнэй нэгэдэхи лицей-интернадай уран найханай хургуулин хурагшад хабаадаа. Хүгжэмэй шэмэглэл Ю.Ирдынеевэй, П.Дамирановой, Монголой композитор Жанцанноровын, Японой Китарогой аялга зохёолнуудһаа хүгжэм хэрэглэгдэбэ. Найруулгын хүтэлбэрилэгшэ - РФ-гэй искусствын габыята ажал абуулагша Цырен Бальжанов.

Янжаме ЖАПОВА.

Р.-Н.БАЗАРОВАЙ фото.

КОКМОНГОЛ

Язык поэзии

(Продолжение. Начало в № 45 (450) за 17.11.2005 г., 48 (453) за 8.12.2005 г.)

По поводу происхождения рунического алфавита древнетюркской письменности высказано много различных мнений: Г.В. Томсен полагал, что она восходит к арамейскому (через посредство пехлевийского), хорезмского и согдийского), а Э.Блоше - к письменности гуннов, Н.Аристов и С.В. Киселев - к тюркским тамгам (Левин Г.Г., 2001, с. 8).

В.А.Лившиц писал о том, что «руника возникла в результате единовременной сознательной обработки согдийского алфавита», а А.С.Аманжолов выдвинул противоположную версию о возникновении рунической письменности вследствие самостоятельной долгой эволюции, восходящей к древнейшему общему источнику алфавитных письменностей.

Значит, есть довольно широкий разброс мнений.

И нам кажется, что руническое и уйгурское письма вполне могут иметь близкое происхождение - и по времени, и по эволюции.

Как бы ни было, уйгурская письменность сыграла для культуры монголоязычных народов огромную роль, значит и в их этнической истории.

Г.Р. Галданова занималась изучением тюрко-уйгурской составляющей бурятского племени хонгодор. А.Б.С.Дугаров склонен отнести хонгодоров к теле-уйгурскому кругу (Ангархаев А.А., 2002, с. 38-39).

По легенде о хонгодоре у Сэнхэлэ, имеющего жену лебедицу Хэнхэлэ, было 9 дочерей и 9 сыновей: дочери присоединились к сайтинским бурханам, а сыновья стали хонгодор бурханами. А сама Хэнхэлэ улетела к сайтинским бурханам со словами: «Юэн басагад минии, юэн хүбүүд минии, юэн соохор мори унажа, ара өөдэ Зуурша, арын юэн Холбой бурхан болоно, уйгар олон хэлэтэн болоно, уйһан ехэ забитан болоно» («Мои девять дочерей, мои девять сыновей, они, осед-

лав девять пегих лошадей, стали проводниками в северных склоных гор, стали северными девятью Холбой бурханами, они представляют множество уйгуроязычных племен, имеющих берестяную посуду для возлияний!» (Галданова Г.Р., 1996, с. 88).

Как не придет на память 9 байирку - это токуз-огузское (телеское) племя (или же по Г.Н.Румянцеву «9 татар») (Малявкин, 1989, с. 171, Румянцев Г.Н., 1992, с. 133). И «лошади байирку сходны с лошадьми курькан, большая часть сивой масти с черными пятнами, как у леопарда» (Танская хроника, Малявкин, 1989, с. 139).

Кстати, мы вернемся к этой проблеме при более близком рассмотрении наиболее крупных составляющих бурятского народа - хори, хонгодор, эхирит, булагат и т.д.

А теперь будет любопытно привести две информации из частных бесед.

Проф. Ц.Б.Цыдендамбаев мне говорил, что есть архаичское выражение у бурят «уйгарлаха». И он предполагал, что оно осталось со времен Уйгурского ханства и оно означает «командовать, заноситься, ставить себя выше других и т.д.»

Но мы говорили, что проф. Д.-Н.Д. Доржиев также приводил интересный пример из старинных текстов восхваления победителей в трех соотнесениях мужчины - «соло».

Он говорил, что в Аге оно начинается так: «Тэлэ, тэлэ, хүйхэр, мэргэд!».

Можно понять и представить: «Хүйхэр мэргэд» - «удальды - меткие стрелки». А какова семантика «Тэлэ»? Есть, правда, слово «тэли даа» - «одобительный возглас».

Предположение Д.-Н.Доржиева о

том, что это название племен: теле, уйгур (хүйхэр), меркит (мэргэд), вполне может иметь реальный смысл.

И, наконец, отметим, что на Алтае и в Западных Саянах не осталось на сегодняшний день топонима: «мон//мул//мен», это только можно обнаружить в регионе Восточных Саян.

Выводы

В I тысячелетии, особенно в его второй половине, наиболее явно прослеживаются этнические процессы в Центральной Азии.

Большинство исследователей склоняется к тому, что этногенез бурят начался именно в этот период.

А мы считаем, что формирование бурят-монгольского народа имеет еще более древнюю историю, о чем мы говорили в предыдущих главах.

Но интенсивность этих процессов активизировалась именно в это время.

В недрах народных масс Центральной Азии накапливался монгольский потенциал; и племена, скомпоновавшиеся в нынешний бурятский народ, в этом играли не последнюю роль.

Возможно, всё это так кажется из-за «недавности» тех времен, из-за «богатства» археологических и литературных памятников региона.

Но, главное, у нас теперь явные факты исторического единства Саяно-Алтайского, Саяно-Байкальского, Байкало-Ленского и собственно Монгольского регионов, особенно Северной Монголии.

И отсюда мы еще раз приходим к выводу, что отнюдь не на локальном уровне шло формирование бурятского народа.

Литература

1. Дашибалов Б.Б. Археологические памятники курькан и хори. - У-У., 1995.
2. Нимаев Д.Д. Буряты: этногенез и этническая история. - У-У., 2000.
3. Окладников А.П. История Якутской АССР - Якутск, 1955.
4. Румянцев Г.Н. Происхождение хоринских бурят - У-У., 1962.
5. История Хакасии с древнейших времен до 1917 - М., 1993.
6. История Республики Алтай. - Горно-Алтайск, 2002.
7. Кюль-тегин: Поэзия вечного камня (памятники орхон-енисейской письменности VI-VIII вв.) - Новосибирск, 2003.
8. История Тувы - Новосибирск, 2001.
9. Сокровенное сказание монголов - У-У., 1990.
10. Сажеев Г.Д. Некоторые вопросы этнонима и древней истории монгольских народов // этнические и историко-культурные связи монгольских народов - У-У., 1983.
11. Банзаров Д. Собрание сочинений. - М., 1955.
12. Бартольд В.М., - 1973.
13. Чагдаров С.Ш. Стихосложение Гэсэриды.
14. Информация Кугулбогийн Хучтэ, киносценарист - Улаан-Баатар.
15. Монголын шилдэг яруу найраг. - Улаан-Баатар, 1981.
16. Бурядай түүхэ бэшэгүүд. - У-У., 1981.
17. Предание о кругосветном путешествии или повествование о жизни Агвана Доржиева - У-У., 1994.
18. Дугаров Р.Н. Об этнониме хор (хури) // Монголо-бурятские этнонимы - У-У., 1966.
19. Хамзина Е.А. Археологические памятники Бурятии. - У-У., 1982.
20. Грач А.Д. Древние кочевники в центре Азии. - М., 1980.
21. Гумилев Л.Н. Древняя Русь и Великая степь - М., 1989.
22. Туденов Г.О. Роль орхон-енисейских надписей в истории развития художественного сознания народов Центральной Азии и Южной Сибири // Исследование по исторической этнографии монгольских народов - У-У., 1986.
23. Алтан товчи - У-У., 1970.
24. Монголын нууц товчоо - У-Б., 1975.
25. История Монгольской Народной Республики - М., 1967.
26. Малявкин А.Г. Танские хроники о государствах Центральной Азии - Новосибирск, 1989.
27. Сухбаатар Г. Монголо-бурятские этнонимы. У-У., 1996.
28. Цыремпилов В.Б.
29. Тиваненко А.В. Древние святилища Восточной Сибири в эпоху раннего средневековья - Новосибирск.
30. Мельхеев М. Топонимика Бурятии - У-У., 1969.
31. Грумм-Гржимайло Г.Е. Западная Монголия и Урянхайский край. Т. III - Л., 1930.
32. Банников А.Г. Первые русские путешествия в Монголию и Северный Китай. - М., 1954.
33. Ангархаев А.А. Этимологическое исследование древнемонгольских ономов - Новосибирск, 2003.
34. Левин Г.Г. Лексико-семантические параллели орхонско-тюркского и якутского языков - Новосибирск, 2001.
35. Галданова Г.Р. Хонгодоры - хонгираты? // Монголо-бурятские этнонимы - У-У., 1996.

К 60-летию Победы

«ДА БУДЕТ СВЕТЛОЮ ОБИТЕЛЬ ТЕМ, КТО НЕ ВЕРНУЛСЯ...»

Все дальше уходят грозные годы Великой Отечественной войны. Но в памяти народной живы и долго будут жигь тяжелые годы военного лихолетья, массовый героизм, беспримерное мужество защитников Родины и радость Победы, и вместе с тем горестное чувство утраты на полях сражений родных и близких, друзей и товарищей.

Одним из таких героев Великой Отечественной, кто в жестоких боях за Родину беззаветно отдал свою жизнь, был мой школьный товарищ, гвардии майор Александр Ахадаевич Алдыров. Он был родом из села Эгитуй Еравнинского района.

Я учился с ним в 1938-1940 годах на I и II курсах педрабфака Бурятского пединститута. С нами учились земляки Саши Алдырова: Капитан Модогоров, Груня Николаева, Маша Тарнуева, Вася Стариков, а также выходцы из других сельских районов республики: Ефрем Тармаханов, Антон Омболов, Александр Асташкин, Геби-бала Будажапов, Шагдар Батуев, Чимитцырен Дандаров, Дондок Будаев, Сергей Максанов, Лубсан Вандавов, Илья Занданов и другие. Большинство вышеназванных моих одноклассников героически погибли на разных фронтах Великой Отечественной.

Александр Алдыров после окончания педрабфака в сентябре 1941-го поступил учиться в Черниговское военно-инженерное училище, которое в то время находилось в Иркутске. После окончания училища в феврале 1942 года Александр был направлен в действующую армию, в 1-й гвардейский кавалерийский корпус, которым командовал генерал Белов. После взятия подмосковных городов Можайска и Гжатска 1-й гвардейский кавалерийский корпус находился в резерве. Кавалерийские соединения, сыгравшие большую роль в начале войны, особенно в битве под Москвой, восстанавливали силы.

В них наряду с линейными эскадронами были сформированы конно-артиллерийские противотанковые дивизионы, минометные и танковые

полки. На пополнение этих частей прибывали маршевые эскадроны и конский состав, в основном из Сибири. Молодой лейтенант Алдыров, прибывший в составе этих маршевых эскадронов, переучивался на противотанкиста, стал командиром взвода 45-миллиметровой противотанковой батареи кавалерийского полка.

Первый гвардейский кавалерийский корпус после пополнения кавалеристами из Сибири в июле 1942 года проводит боевую операцию по разгрому противника в районе Сычевки и Ржева. В этих жестоких боях молодой лейтенант получает первое боевое крещение. После взятия станции Сухиничи в 43-м лейтенант Алдыров был ранен и больше не вернулся в 1-й кавалерийский корпус.

Из писем, адресованных своей сестре Евдокии Алдыровой, узнаем, что Александр после излечения попадает в 7-й гвардейский кавалерийский корпус, которым командовал генерал-лейтенант Константинов. После штурма Харькова в 44-м он был ранен второй раз. После госпитализации возвращается в 7-й гвардейский кавалерийский корпус и назначается командиром 76-миллиметровой истребительно-противотанковой батареи при штабе 31-й гвардейской кавалерийской дивизии.

Вместе с Алдыровым воевало немало бурят, среди которых были мои земляки из Мухоршибирского района. Дашанамжил Дабаев (командир 76 м/м противотанкового орудия) и Доржи Ринчинов (шофер тягача-студебеккера, возившего 76 м/м орудия), которые воевали в составе 76-миллиметровой противотанковой батареи под командованием гвардии майора Алдырова в боевых операциях на Карпатах.

Дашанамжил Дабаев был моим одноклассником по 10 классу Мухоршибирской средней школы, которую мы окончили в 1941 году. Он, как и я, с войны вернулся живым, окончив физмат пединститута, до самой кончины работал учителем математики в Хошун-Узурской средней школе. А Доржи Ринчинов,

вернувшись домой, работал шофером в своем родном колхозе «Одон».

Я работал научным сотрудником БКНИИ и БИОН Бурятского научно-культурного центра по линии общества «Знание». В 60-х годах часто ездил по району республике читать лекции. Много раз встречался с Д. Дабаевым и Д. Ринчиновым, которые рассказывали мне о своих фронтowych буднях. Они очень тепло и с некоторой печалью рассказывали о своем командире, гвардии майоре Александре Алдырове, который между боями на коротких привалах с грустью вспоминал свою малую родину Эгитуй, расположенную между речушками Хара-Шибирь и Анюта-гол, на берегах которых в детстве он со своим маленьким племянником Костей (теперь он Константин Андаевич) загорал и купался.

Задумавшись, с глубокой печалью и без особой веры, он говорил, что «едва ли кто из нас вернется домой из этого пекла страшной войны и увидит своих родных». И, вытаскивая из нагрудного кармана гимнастерки фотокарточку маленького Кости и старшей сестры Евдокии, которых он безумно любил, целовал их со слезами на глазах. Он действительно мог так сказать, потому что в этой жестокой и страшной войне ни один солдат не мог предполагать, что вернется домой живым и здоровым.

А между тем солдаты Великой Отечественной были истинными патриотами своей Родины и глубоко верили в победу над ненавистным врагом, поэтому они, несмотря ни на что, находили время для веселья и песен. В этом не было исключением и командир моих земляков Александр Алдыров. Он иногда звал нас к себе в командирскую палатку, где угощал американской консервированной колбасой, зажаренной на американском масле - ляре (масло - ляр).

После фронтowych ста граммов мы затягивали наши родные бурятские песни в далеких от милой родины снежных отрогах Карпатских гор. Наш командир, родом из края голубых озер Еравны, пел нам красивую, берущую за душу, старинную бурятскую песню, которую мы запомнили:

Сэсэгэн лёнхобоор бүрхээгдэнхэй
Сэльдээхэн Яруунын юртэмсэ,
Сээжээдэм баглайран ханагданхай
Сэдьхээдэм хайрагай амаргани...

И мы тоже пели:

Сэльдээхэн Түгнэмнай должилжол
байн,
Сэсэгэйн халбаран байна гү даа,
Шэнэлсэн нүхэрэм захюулжал байн,
Сээжээдэм должилон байна гү даа.

По рассказам моих земляков гвардии майор Алдыров был очень талантливым и храбрым командиром. Вместе с ними он штурмовал знаменитый Дукельский перевал в отрогах северных Карпат в Чехословакии.

Зимой под угрозой страшных снежных лавин, в январе 45-го, его батарея в составе 31-й гвардейской кавалерийской дивизии штурмом взяла Дукельский перевал. За перевалом, как рассказывали Придунайская плодородная равнина. При штурме деревушки Янот завязалась схватка противотанкистов гвардии майора Алдырова с ядельными немецкими танками «Адольф Гитлер», которые, как я знаю, имеют соответственно 100 м/м и 80 м/м орудия, и каждый из них не менее 1400 метров прицельного огня, а 76-миллиметровое противотанковое орудие, кото-

рым я командовал, имеет прицельный выстрел всего лишь на 600 метров. Несмотря на это, батарея Алдырова вступила в неравный бой и совершила беспримерный подвиг.

По рассказам очевидцев, гвардии сержантов Дабаева и Ринчинова, непосредственных участников этого беспримерного противотанкового сражения, после гибели орудийных расчетов второго взвода батареи гвардии майор Алдыров сам сел за прицел упавшего орудия и начал палить по наступающим немецким танкам, которых было так много, что без конца шли из пылающей чешской деревни Янот.

В этом жестоком героическом сражении на подступах к деревне Янот было уничтожено 8 немецких танков ИППАБ-ом под командованием гвардии майора Алдырова, и деревня была освобождена от немецких захватчиков. К сожалению, в этом неравном бою совсем молодым, в возрасте 23 лет, героически погиб наш земляк, гвардии майор Александр Алдыров и с воинской почестью был похоронен на главной площади деревни Янот.

За свои боевые подвиги гвардии майор Александр Ахадаевич Алдыров был награжден орденом «Отечественной войны I степени» и «Красной Звезды».

Таких, как гвардии майор Александр Алдыров, проявивших беспримерный героизм, отвагу и мужество в боях против немецких фашистов, было немало. Мне, как ветерану Великой Отечественной войны, хотелось бы, чтобы на малой родине героя в селе Эгитуй, его именем была названа улица, где он родился и откуда навсегда ушел защищать родину в грозные годы войны. В бурятском народе говорят: «Есть память, которой не будет забвения. И слава, которой не будет конца!». Это вполне заслужил славный сын бурятского народа Александр Алдыров.

Улзы-Жаргал ДОНДУКОВ,
ветеран Великой
Отечественной войны,
профессор БГУ.

СЭДЬХЭЛЫЕМНАЙ ХҮЛГӨӨНӨӨР ЭДИ ШЭДИТЭ БЭЛИГЫНЬ

СССР-эй арадай артист Дугаржаб Цыренович ДАШИЕВАЙ дурасхаалда

ДАШИЕВ Дугаржап Цыренович. «Уральские самоцветы» гэхэн Бүхэсоюзна хүгжэмэй фестивалин лауреат (1966 он), оюугад-дуушадай Бүхэсоюзна конкурсын дүнгүүдээр Гүрэнэй шангай лауреат (1967 он), Софидахи оюугад болон залуушуулай Бүхэдэлхэйн фестивалин шанда хүртэгшэ (1968 он), Киевтэхи М.И.Глинкын нэрэмжэтэ Бүхэсоюзна дүрбэдэхи конкурсын Гүрэнэй хоёрдохи шангай лауреат (1968 он), Буряадай АССР-эй габыята артист (1972 он), Буряадай АССР-эй арадай артист (1973 он), РСФСР-эй габыята артист (1976 он), литература болон искусствын талаар Буряадай АССР-эй Гүрэнэй шангай лауреат (1977 он), РСФСР-эй арадай артист (1979 он), искусствын талаар М.И.Глинкын нэрэмжэтэ Гүрэнэй шангай лауреат (1983 он), СССР-эй арадай артист (1986 он), СССР-эй Президентын Захиралтаар «Дружба народов» гэхэн орденээр 1990 ондо Монголой Арадай Республикын Президентын Захиралтаар «Алтан гадас» орденээр 1993 ондо шагнагдаһан байгаа.

лективтэй ямаршье гүрэнөөр ябахадань, бэлигтэй дуушание дуратайгаар угтажа абадаг байгаа.

Буряадай Гүрэнэй телерадиокомпаниин арадай инструментнүүдэй оркестрэй дуушанаар хорёод жэлдэ хүдэлхэн Буряадай Республикын габыята артистка Наталья Будаева нүхэртээ Зоригто, Бэлигтэ гэжэ хоёр хайхан хүбүүдые хүн болгожо, гарыень ганзагада, хүлыень дүрөөдэ хүргөө.

ДУРАСХААЛАЙ ҮДЭШЭ

Суута дуушанай түрэл театрань дурасхаалай үдэшэ һаяхан үнгэргэгдэбэ.

Дэлхэйн эрдэни зэндэмэни болохо Байгал далайн эрьдэ түбхинэнэн аглаг хайхан Буряад ороноо, түрэл арадаа бүхы түби дэлхэй дээгүүр магтан дуулажа, нэрэ хүндыень үргэжэ, һүр һүлдыень огторгойдо хүртээр бадаргаажэ ябаһан гайхамшагта дуушанаймнай хайхан дүр-зураг тайзанай ара талада үлгөөтэй.

Тэрэнэй түрэл гаралнууд, нютагаархидынь, олон тоото

нүхэдынь, шабинарын, юрэдөөл, дуушанай бэлиг талаанда хүгэдэдэг зон сугларһан байна.

Дугаржаб Дашиевай дууладаг байһан оперонуудһаа аринууд, ород, буряад дуунууд эдэлээ. Дугаржабтай олон жэлдэ суг хүдэлхэн, гэр бүлөөрөө нүхэсэдэг байһан, мүнөө Оюун бэлигтэй хүүгэдэй республиканска хургуулин директорээр хүдэлдэг Борис Анатольевич Ким энэ үдэшые хүтэлхэдөө, Дугаржаб Цыреновичэй байгуулан образууд, дуулаһан аринууд, дуунууд тухайнь дулаанаар хөөржэ үгөө һэн.

СССР-эй арадай артистка Галина Шойдагбаева, РСФСР-эй арадай артист Саяан Раднаев, Дугаржабай нютагайнь басаган, Буряад Республикын габыята артистка Сэсэгма Санданова, үндэр нэрэ зэргэнүүдые зүүжэ ябадаг театрай бусад артистууд, урдаа хараха залуу халаанинь бэлиг талаангаа харуулжа, сугларашад халуун альга ташалгаар угтаа.

Дугаржаб Цыреновичэй ашанар - Наташа Дабаа хоёр Оюун бэлигтэй хүүгэдэй республиканска хургуулида һурадаг юм. Аба, эжынгээ, хүгшэн абынгаа хайхан нэрые нэрлүүхэл бэээ гэжэ этигэнэб гэел Борис Анатольевичэй хэлэхэдэ, Дугаржабаа үгылжэ, бахардашоод һууһан бидэнэр досоогоо баярлажа, энээдэтэй, хүхюутэй тараа һэмди.

СССР-эй АРАДАЙ АРТИСТ ДУГАРЖАБ ЦЫРЕНОВИЧ ДАШИЕВАЙ НЭРЭМЖЭТЭ ФЕСТИВАЛЬ-КОНКУРС

Зэдын районой захиргаанай үүсхэлээр декабриин 12-то Петропавловка һууринда дуушадай районон нэгэдэхи фес-

тиваль-конкурс үндэр хэмжээндэ үнгэргэгдэбэ. Районой захиргаанай гулваа Д.Д.-С. Батуев, соёлой таһагые дааг-ша М.А.Бадмажапова түрүүтэй бүхы таһагуудай хүдэлмэрилэгшэд иимэ хэмжээ ябуулга үнгэргэхын тула ехэхэн хүсэлэл оролдолго гаргаһан, хүсэ шадалаа элсүүлхэн байгаа гэжэ харагдана. Уужам хайхан соёлой байшангай фойе соо Уулзарай эхин хургуулин дэргэдэхи Д.Дашиевай нэрэмжэтэ музейн хэрэгсэл зүйлнүүд дэлгээтэй, фото-зурагуудай стенд түхээрэгдэнхэй.

Дугаржаб Цыреновичэй хайхан дүр-зураг тайзание шэмэглэнэ, хонгёо хайхан хоолойгоороо дуулаһан дуунууд эдэлжэ, зүрхэ сэдхэлыемнай хүдүүлнэ. Нютагай захиргаануудай түлөөлэгшэд, бүхы нютагуудһаа ерэнэн хүнүүд залаар дүүрэн сугларанхай. Монгол ороние, Ахын, Хэжэнгын, Сэлэнгын, Захаминай районуудые, Улаан-Үдэ хотые, Зэдын районой олон нютагуудые түлөөлхэн 26 дуушад гала-концертдэ хабаадаа һэн. СССР-эй арадай артистка Галина Шойдагбаева түрүүтэй жюри хүдэлөө. Республикын соёлой министр В.П.Прокопьев эндэ байсажа, үгэ хэлээ һэн. Абыас бэлигтэй, ирагуу хайхан хоолойтой, һайн бэлэхдэлтэй эдэ залуу дуушадай дундаһаа эрхимүүдыень элсүүлхэ гэшэ ехэл хүшэр байгаа гэжэ жюриин түрүүлэгшэ хэлэ. Монгол хүбүүн Намхайн мүнхэ зула Гран-при шан - 10 мянган түхэриг абана һэн.

Галина ЖАМСАРАНОВА,
Россин Журналистнуудай
холбооний гэшүүн, Буряад
Республикын соёлой габыята
хүдэлмэрилэгшэ.

1939 оной майн 15-да түрөө. 2003 оной ноябрьда наһа бараа. Зэдын районой Уулзар тосхондо юрын лэ ажалша, малша айлайда түрөө һэн. Уулзарайнгаа эхин, хүршэ Алцагай долоон жэлэй, Үлэгшэнэй дунда хургуулинуудые дүүргэһэн юм. Эдир баһаһаа өөдэргэн дорюун, түрэлхиин хайхан хоолойтой хүбүүмнай дуушан болохо зам шэлэһэн байгаал даа.

Буряадай дуу, хатарай «Байгал» ансамблиин дуушанаар ажаллаһан. 1961 ондо Ураалай консерваторидо оюутан боложо ороод, хоёр жэл һураад байхадань, Совет Арминь зэргэдэ абаа бэлэй: Ураалай сэрэгэй округой дуу, хатарай ансамблиин бүридэлдэ гурбан жэл алба хээ. 1969 ондо консерваториёо дүүргээд, Буряадай Гүрэнэй Лениней орденото оперо, баледэй театрта дуушан болоһон намтартай. Тэрэ үедэ театрай тайзан дээрэ табигдажа байһан италийн агууехэ композитор Д.Вердиин «Травиата» оперодо Альфредэй роль гүйсэдхэхыень Дугаржабта даалгаа һэн ха. Энэ түрүүшынгээ ролие тэрэ шадамар

бэрхээр наадажа, абыас бэлигтэй дуушан байһанаа элсирхэйлхэн юм. Театрта табигдаһан дэлхэйн ба Эсэгэ ороной олохон оперонуудта, тэрэ тоодо М.Фроловой «Энхэ-Булад Баатар», Б.Ямполовай «Шүдхэртэй сүндүүг», «Цыремпил», «Һүрөөтэ жэлнүүд» гэхэн буряад оперонуудта, дүн хамта дүшөөд оперонуудта гол партинуудые хайхан хоолойгоороо гүйсэдхэжэ, харагшадта, шагнагшадта «шэхэнэй шэмэг» болгон хүргэһэн габыятай. Жэнхэни буряад дуунай аялга хүнэй зүрхэ сэдхэлдэ хүргэжэ, сэдхэлэйн хүбшэргэе хүлгүүлэн буляаха эди шэдитэ талаан бэлигтэй, одоол бурханһаа үршөөгдэһэн дуушан байгаал даа.

Дугаржаб Дашиев бүхэдэлхэйн, бүхэсоюзна фестиваль, конкурсуудта СССР гүрэнөө, Буряад ороноо нэгэтэ бэшэ түлөөлжэ, нэрэ хүндыень үргэжэ ябаа юм. Франци, Болгари, Чехословаки, Куба, США, Канада, Англи, Финлянди, Энэхдэг, Япон, Монгол, Алжир, Иран, Афганистан, Сингапур... Театрайнгаа кол-

тот или иной вопрос, которые будут задавать в деревнях, куда они едут в командировки. И так было каждый раз.

В жизни он был очень добрым человеком. Будучи выходцем из народа, он любил простых людей. И люди шли к нему со своими бедами, нуждами, просьбами о помощи или содействии, в поисках правды и справедливости. Ушел он из жизни в 47 лет. Я училась тогда на 1 курсе института. После его смерти ко мне много раз обращались и знакомые и незнакомые люди, чтобы выразить благодарность ему, за его добрые чувства к ним. Было понятно - какой он обладал доброй аурой, чтобы так тянулись к нему люди, какие он находил слова, утешения, и поддержки в те тяжелые годы войны, чтобы люди жили с надеждой. Его помнили и любили.

Нас осталось у мамы пятеро: две сестры и трое братьев. Как ни было трудно нашей маме растить нас, мы все получили высшее образование. Я думаю, что он был бы рад за нас. Старший из братьев до пенсии проработал главным специалистом Минсельхоза, сейчас он на пен-

сии. Средний брат был военврач, подполковник медицинской службы, служил в Афганистане, а младший брат был специалистом в «Бурятзолото», мы с сестрой защитили диссертации.

Жизнь родителей была для нас примером доброты и справедливости и в этом году они

могли бы отметить 70-летие совместной жизни.

У отца было много друзей и среди них наш любимый поэт Ц.Номтоев, в стихотворении которого отражена вся жизнь нашего отца, это стихотворение стало лучшей памятью о нем.

Должима НОМШИЕВА.

ХРАНИМ СВЕТЛУЮ ПАМЯТЬ О НЕМ

В этом году исполнилось бы 95 лет со дня рождения нашего отца ЖАМАГАНОВА Мунко Гамбаловича. Прожил он не долгую, но яркую жизнь. С молодых лет и до последних дней своей жизни он отдавал себя служению народу. Думаю, что среди тех, кто знал нашего отца, есть немало людей, которые хранят о нем светлую память.

Трудовой путь его начался в 1930г. в Еравнинском аймживсоюзе, но в конце 1930г. он как способный и энергичный работник выдвигается на должность председателя Витимского сомнонного Совета. Он успешно справлялся с работой и пользовался большим авторитетом среди населения.

В июле 1931г. он был командирован аймфинотделом на курсы счётных работников в г.Улан-Удэ и с этого времени вся его жизнь была связана с работой финансового отдела аймисполкома. Он работает инспектором по бюджету, старшим бухгалтером финотдела.

В 1939г. он был командирован в г.Ленинград на Центральные финансовые курсы, после успешного окончания которых был назначен заведующим

Еравнинским райфо. В этой должности он проработал до 1946г. В марте 1946г. он был выдвинут на должность заместителя председателя аймисполкома.

В годы войны он оставался по брони на своей работе. Он запрягал лошадей и без усталости ездил по всему району и, как я сейчас понимаю, тщательно следил за исполнением бюджета, по доходам и расходам, осуществлял строгий контроль за расходованием финансовых средств.

За образцовую и добросовестную работу в период Великой Отечественной войны он был награжден Почетной грамотой Верховного Совета республики медалью «За доблестный труд в Великой Отечественной войне в 1941-45гг.» и другими наградами.

Он неоднократно избирался депутатом аймачного Совета депутатов трудящихся и помимо своей основной работы вел большую работу как депутат.

Я помню, как он работал вечерами дома, как считал на счетах. К нему очень часто приходили его работники и советовались с ним по разным вопросам. Он учил как нужно отвечать на

МҮНХЫН

Дуулим Яруунам,
Долгёо хумяад,
Туулган шэнги
Юундэ тогтобош?
Шэнэһэн тайга
Шэгээ хубилгаад,
Шэлбээһэ ганхуулан
Юундэ зогсобош!..
Тэнюун таладаш
Тэнжэһэн нэгээ,
Улгы дээрэш
Үндыһэн хүбүүтэ
Шаналан байһан
Шарайеш харанаб...
Хориин хургуулин
Шабинь бэлэйш.
Зон хотонийнгоо
Зарсань байгааш.
Мүнгэн шэнги
Мүнгэн нэрэтэй,
Зулгы хүхюу
Зоной хүбүүн

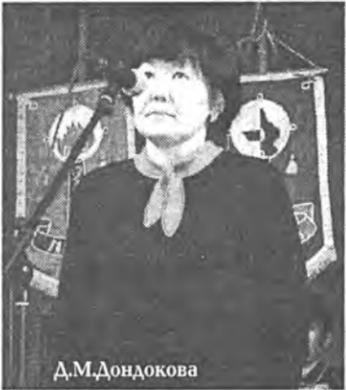
ДУРАСХААЛДА

Үнэнэй алба хаагша, коммунист
Мүнгэн Гамбаловичай дурасхаалда

Олоной хэрэгтэ
Оролдон ябааш.
Шиний хайхан
Сэдхэд ханааеш,
Арадтаа туһатай
Ажал хэһыеш,
Сэлгээн Яруунаш
Сээжэдээ няагаал,
Үсхэн тайгаш
Үбэртөө хадагалаал,
Хэһэн ажалыш
Хээээш ханаха,
Үрэ хүүгэдыш
Үргэлсэн хараха...
Харанхыда түрөөш,
Харгы гаргалсааш.
Гэрэлтэ үедэ
Гээгдэн хахасабаш...
Эдин оронойнгоо
Эльгэн дээрэ
Эндээ, Мүнгэмнай,
Энхэдээ нойрсыш даал..

Соёлой
Һонин

«МАГТАН ДУУЛАНАБДИ ЗҮДХЭЛИ НЮТАГАА»

Д.М.Дондокова

(Түгэсхэл. Эхинийн 1-дэхи нюрта).

АГЫН АВТОНОМИТО тойрогой Буряад Республикадахи Түлөөлэгтэ эмхин түүрүүлэгшэ Б.Ц. Дашибаловай, тэрэнэй орлогшо, Ага нютагаархидай эблэлэй түүрүүлэгшэ, уласхоорондын классай спортын мастер Ж.Ж.Ахамажаровай, «Тамирша Ага» гэжэ можо нютагай ниитын жасын президент, спортын мастер Б.Ж.Цыренгармаевай, тус жасын гүйсэдхэхы директор Ц.Б.Батуевагай үүсхэлээр, эдэнэй туһаламжа дэмжэлгын ашаар Зүдхэлиин арадай театрай коллектив Буряад ороной ниислэл Улаан-Үдэ хотодо айшаар буужа, зүжэг наадаа бэлэглэн, зонй сэдхэлдэ зула бадаруулжа, олоной сээжэдэ сээсэг тарижа баясууба.

Буряад драмын театрай хүшэгын нээгдэхэдэ, тайзангай ара талада Сагаан дабаанай нюсэгэн хаданууд сугларгашадай урда тобойлопо хэбэртэй. Угсаахайн аршаанай хүндын эхиндэ урдаан голй нута хаялгаар малшадай нэеы гэрнүүд, хүрэг малаа адуулжа ябаһан хонишон холохоо харагдана. Хүдөө нютагай байдал ёһоороол даа.

Наанань - Ага 8 эсэгын хүддэ ту-гууд. «Агамнай» гэһэн дуунай аялга тойрогой үльгэршэдэй конкурсын лауреат Даша Цынгуйевай гүйсэдхэлгөөр хүр жабхалантайгаар эдэлэб.

- Зүдхэлиин арадай театрай артистнууд Буряад ороной ниислэл хотодо ержэ, бэлиг шадабарья харуулань, - гэжэ «Тамирша Ага» гэдэг ниитын жасын гүйсэдхэхы директор Цыпылма Борисовна Батуева соносхобо.

Нютагай «Родина» колхозой түүрүүлэгшэ, Агын тойрогой Дүүмын гурбан зарлалай депутат Дарима Михайловна Дондокова тайзан дээрэ гаража, танхим соо багтахысаа сугларгашадые халуунаар амаршал-хадаа, зүжэг наада хужарлан харахынь уриһан байгаа.

Алдарта арадай театрай табиһан «Магтан дууланабди Зүдхэли нютагаа» гэһэн наадан хоёр хубиһаа бүридэб: түүрүшын хубида 5 үзэгдэлтэй «Энхэ-Булад баатар» гэжэ зүжэг табигдаба, хоёрдохи хубидань «Нютагай хүгжэмүүд» гэжэ дуу, хатар шэнхинэб. Эдэнай гол түлэб хүдөө нютагай элдэб наһанай ажалшад, мэр-гэжэлтэд, залуу хүбүүд, басагад бэлиг шадабарья харууба, бэлэглэбэ гэһэн.

Буряад арадай үльгэрэй удхаар найруулагдана зүжэгэй үйлэ үзэг-

дэлнүүд тайзан дээрэ бусайдама орёо хурсаар хойно хойнохоо хүгжэхэдөө, харагшадай сэдхэл хүдэлгэжэ, хонирхол үүсхэбэл даа.

Солбон баатарай наман болохоёо байһан эхэнэрые булажа абаад, хатан болгоһон Буумал хаан Энхэ-Булад Эрхэ-Мэргэн гэжэ хоёр хүбүүтэй байгаа. Хэдэн арбаад жэл соо энхэ амгалан ажаһуужа байһан Буумал хаанай угсаата арадта, түшэмэл шэрээдэ аюул тохёолдуулан дүгэ хэрэг үүдхэгдэжэ, хаан шэрээтэ хүддэтэ һэлмэээ алдана. Энэнь ёро муутай үйлэ гэшэ бээ. Миний хүбүүн бэшэ гэжэ тоолодог байһан үндэр түрэлтэ хаан дүгынгөө зонй хардалга гүрдэлгөөр Энхэ-Буладые шорондо һуулахадань, тэндэ тэрэ түрэнэн эсэгэтээ уулзашана.

Эгээл энэ үедэ Шарадайн шара хаан шагша олон сэрэгшэдтээ дайгаар довтолжо ороно. Эгигэн найдаһан Эрхэ-Мэргэнэйгээ сэрэгшэдтээ бута сохигдоходонь, хаан Энхэ-Буладые шоронхоо гаргаха баатай болобо. Энхэ-Булад сэрэг суураа суглуулан, хархис этгээдүүдые һамна сохижо, дайсанаа дараад, даагаяа һүүдэхэдэнь, ехэ баяр, найр наадан болоно.

Можо нютагуудай, бүхэроссин конкурс, харалгануудай оло дахин лауреадууд болоһон Раднацырен Жамсоев - Буумал хаанай, Мүнхэ Дашинимаев - Эрхэ-Мэргэнэй, Дашинима Раднаев - Энхэ-Буладай, Болот Дамбаев - Хэшэгтэ дарханай, Гэсэгма Баяртуева - Арюун Гоохоной, Мүнхэ Сультимжамсоев - Солбон баатарай, Баяр Жалсанов - Шуумар баатарай, Эрдэм Раднаев - Хуудаар баатарай, Дондог Аюшиев, Валентина Дарижапова - тагнуулашадай, Доржо Тумуров - ахалагша һахоулай, Май Бортоев һүлдйн харууланай рольнуудые шадамар бэрхээр гүйсэдхэжэ, нэрбемэ альга ташалгаар утгагдаа...

УРАН НАЙХАНАЙ бүлгэмүүдэй 2005 оной тойрогой харалгын лауреат болоһон «Алтаргана» гэжэ олоной хабаадалгатай хатараар хоёрдохи хубинь нээгдэб.

«Алтаргана-2004» гэһэн бүгэдэ буряадай фестивалиин хүрэл медальда хүртэһэн һурагша басаган Саяна Цыпыловогай «Аба эжы хоёрни» гэжэ буряад арадай дуунуудые аялга ниилүүдэн таталуулхадань, танхим соо альга ташалган аадар бороо шэнгээр шааяшаба. СССР-эй арадай артист Л.Линховоиноной дуушадай уласхоорондын IV конкурсын лауреат, «Алтаргана-2002» гэһэн уласхоорондын фестивалиин лауреат Оюна Дарижаповогай «Утахан Ононой эрье дээгүүр» гэһэн буряад арадай дуу хангюурдахадань, 1960-70-дахи онуудта Ага нютагай алтан гургалдай гэжэ алдаршаһан Буда-Ханда Дашиевагай ирагуу хайхан хоолойе һануулхадань гэнэ.

Саашадаа арадай уран бэлигтэнэй бүгэдэ буряадай фестивалиин, бүхэосоонна харалгын лауреадууд Балма Цыпылова «Хабтагай Агамнай», Дулмажаб Бабуева «Сэдхэнэб шамдаа, Ага нюта», Саяна Цыпылов «Жараахайн гол» гэжэ арадай дуунуудые хонгёо хайханаар, уянгата зөөлхэнөөр гүйсэдхэжэ, сугларгашадай магтаал хайшаалда хүртэбэд.

«Амар сайн» ансамблиин гэшүүн Марина Цырендэшиева «Эжы минь», БГСХА-гай «Алтан булаг» ансамбльһаа Марина Ринчинова залуу композитор Ринчин Бурхивай «Бишнни шамдаа дурлахаб» гэжэ дууе шадамар бэрхээр гүйсэдхэжэ, дуунда дуратайшуулай сэдхэл ханаагаа.

«Зүдхэлиин залуушуул», «Угсаатанай соло» гэһэн хатар наадан залуу наһатанай сог залуу бадаржа, харагшадые бахархуулангүй яаха хэм даа.

Эндэхэе уг гарбалтай, Буряадай оперно театрай залуу дуушан, бас бүдүүн хоолойтой суута дуушад Лхасаран Линховоиноной, Бадма Балдаковой, Монголой Ажалай Баатар Сэбэгжабай Пурэвдоржын нэрэмжэтэ конкурсуудай лауреат Бэлигма Ринчинова нютагайхидаа дэмжэжэ, «Зүдхэлиин вальсье» уран нугалбаритайгаар, уянгата хайханаар гүйсэдхэб.

Иигэжэ Зүдхэлиин арадай театрай зүжэг наадан харагшадта шэхэнэй шэмэг, нюдэнэй хужар болобо биһуу. Евгения Ивановна Жаргал Насаков хоёр концерт-наадые ульгэм зохидоор хүтэлжэ, амжалта шэрээлсэ.

ТҮГЭСХЭЛДЭНЬ «Зүдхэли» гэжэ муниципальна байгуулалтын захиргаанай толгойлогшо Базар Самбаевич Дугаржапов тайзан дээрэ гаража, хүндэтэйгөөр угтажа абаһанайн түлөө сугларгашадта гүн сэдхэлэй баяр хүргөөд, энхэ үлээр, ажалдаа, һуралсалдаа, ажабайдалдаа урагшатай найн ябахыень үрээбэ.

Удаань Дуларгын аймагай захиргаанай толгойлогшын нэгэдэхэ оролгош Валентина Цыдендамбаевна Чернинова үгэ абахадаа, энэ нютагай ажалшадтай амжалтата ажал хэрэгүүд тухай хөөрөөд, хүдөөгэй артистнуудые халуунаар угтаһанайн түлөө Буряад ороной Соёлой министрствын хүтэлбэрилэгшэдтэ, үргэн ниитэ арад түмэндэ баяр талархалаа мэдүүлэ.

АБАО-гой Түлөөлэгтэ эмхин түүрүүлэгшэ Батацырен Дашибалов, Ага нютагаархидай эблэлэй түүрүүлэгшэ Жамса Ахамажаров, «Тамирша Ага» гэжэ можо нютагай ниитын жасын гүйсэдхэхы директор Цыпылма Батуева, Советск районной һуралсалай таһагай дарга Дулма Балдарова болон бусад эдэхитэд хонирхолтой зүжэг наада табиһаарнь Зүдхэлиин арадай театрай коллективтэ гүнзэгы сэдхэллээ баяр баясхалан хүргөөд, үзэсхэлэн гоё зураг, зүжэг, бүжэг наадахадаа, онсо шалгаргашадта гарай бэлэгүүдые барюулан байгаа.

Ага нютагһаа гарбалтай олзын хэрэг эрхилэгшэд Баяр Лхасаранов, Владимир Дагбаин, Мүнхэ Тободоржиев, Цырендоржо Батоев, Баясхалан Паламов, Дэжэд Дашибаларова болон бусад спонсорнууд боложо, мүнэ зөөрээр туһалһан байхатом.

Иимэ уулзалганууд заншалта болохоор хараалагдана. Ерэхэ нэгэйн хабарай эхээр Агын аймагай айл нээн ажахын арадай театрайхид айлшаар буухаар хүлээгдэнэ.

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ, журналист, Буряад Республикын болон Россин Федерациин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ. Р-Н.БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд.

Раднацырен Жамсоев

Мүнхэ Дашинимаев

Гэсэгма Баяртуева
Дашинима Раднаев

Саяна Цыпылова

Бэлигма Ринчинова

В.Ц.Чернинова

АЖАБАЙДАЛАЙ ЖОЛОО БАХИМ БАРИЖА...

Дайнай дүүрэгэн 1945 оной саһаар бугарһан үбэлэй хүйтэндэ басага түрэхэдөө, Дэнсэма үридөө жаргалые хүсөө, һайниие үрэгээ, долонгир өөрэхэн ябахыень үршөөгөө. Ажабайдалай жолоо саб барижа, Цыпылма аба эжынгээ захяа сүм дүүргэхэ хубитай байгаа.

*Сагай гүйдэлэй хурданшьөө һаа,
 Сэдьхэлэйшни долгин
 эбхэржэл байг лэ эсангуй!*

Цыпылма Гомбоевна ДАМДИНОВАЕ

Жабхаланта 60 наһанайнь ойгоор
 Халуунаар амаршалжа,
 Залгаа олон жэлнүүдтэ
 Зохид шанараа алдангүй,
 Заяатайхан, золтойхон ябыш даа,
 Ашанар зээнэрээр бээ тойруулан,
 Үнэр баян нуугыш даа,
 Бэешни бэхи, хэшэгшни ехэ,
 Үетэн нүхэгтөө хүндэтэй
 Үлзы һайхан нуугыш даа!

Эдээхэн үгэнүүдые баглаа болгон барюулан
**ЭРДЫНИЕВТЭНЭЙ, ЦЫДЕНОВТЭНЭЙ,
 НАМСАРАЕВТАНАЙ, ДУГАРЖАПОВТАНАЙ,
 РИНЧИНОВТЭНЭЙ, НАЙДАНОВТАНАЙ,
 БАТОВТОНОЙ** бүлэнүүа.

врачаар ажаллажа эхилээ һэн. Эхэ эсэ-гын заяаһан эдэбхи, абьяас обёоротдон-гүй үнгэрөөгүй һааб даа. Иигэжэ тэрэ комсомолой организациин секретарьябаа, үйлэдбэрийн залуу түрүүшүүлэй самбарта гаргагдаа. 1970 ондо Тимирязевска академи дүүргэһэн Баатар Цыремпилович нүхэрэйнгөө (1969 ондо Москвада залуу хоёр түрэ найраа наярүүлжа, хуби заяагаа ниилүүлээ бэлэй) эрдэмээ дээшлүүлхээ Москва аспирантурада хурахаа ошо-ходо, Цыпылма Гомбоевна хойноһоонь зорижо, Москва хотын Тимирязевска районой санэпиднадзорой врачаар хү-дэлжэ гараһан.

Москва хотоһоо Улаан-Үдэээ бусажа, 1977 ондо профсоюзундай областной советтэ ахалагша этигэмжэтэ врачаар хүдэлжэ эхилхэдээ, предприятинууд болон эмхи зургаануудта «Здоровье» гэһэн

зургаануудай хүдэлмэрийн хойноһоо хиналта бээлүүлхээ гадна саг зуураар ажал хэжэ шадахаа болиһон хүнүүдтэ тэдхэмжэ түлэлгын социальна страхованиин мүнгэ зөөри гаргашалгы хинан шалгаха гэхэшэлэн ажал барагдаха бэшэ даа. Үшөө тийхэдэ республикын бүхы районуудар командировконуудта ябажа, хинан шалгаха, туһалха хэрэгтэй болодог.

Буряад Республикадахи Россин Фе-дерациин социальна страхованиин жасын региональна отделение даагша Сафонов Роман Петрович иигэжэ магтаба: «Свет-лана (ород нэрэнь) Гомбоевна даалгаһан ажал жэншэдгүйгөөр дүүргэдэг айхаб-тар харюусалгатай мэргэжэлтэн юм. Коллектив соогоо ехэ хүндэтэй. Урин налгай зантай энэ хүмнай залуушуулай хурган хүмүүжүүлэгшэ мүн».

Ажал хүдэлмэридөө үнэн зүрхэнһөө хандахада, амжалта заатагүй ерэдэг лэ. Цыпылма Гомбоевна Дамдиновагай нэрэ зэргэнүүд гэхэдэ, иимэл даа: Буряад Республикын габыята врач, «Россин Федерациин социальна страхованиин хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ» гэһэн медаль. Гадна «Гүрэнэй социальна страхованида габыятай байһанай түлөө» гэһэн энгэр-рэй тэмдэгээр, профсоюзундай Буряа-дай областной советэй президиумэй Хүндэлэлэй грамотаар шагнагданхай.

Цыпылма Гомбоевна эхын нангин уялга дүүргэжэ, Баатар Цыремпилович нүхэртээ хоёр шамбай хүбүүдые хү-мүүжүүлһэн. Түмэн экономист, өөрын хэрэг эрхилэгшэ, Согто хүбүүниинь ВСГТУ дүүргэһэн, мүн лэ өөрын хэрэг эрхилэгшэ. Хоёр бэрээдын экономистнууд юм. Амтагайхан даа гэжэ дүрбэн ашанараа эльгэн соогоо эрхэлүүлэн, энхэрэн, томо болголсоно.

Хүндэ хүшэрһөө айжа, үлэ мэдэг, дуугай нуужа үзөөгүй Цыпылмаманай энэ дэлхэйдэ хүн түрэнэн нэрээ дээрэ үргэн, абынгаа сэбэр нэрье, эхынгээ энэрхы сэдьхэлые абажа, сахижа ябанал даа. Бидэ, нүхэдын, 60 наһанайнь ойгоор амаршалаад, буланда хүндэтэйхэн Цыпылма Гом-боевнадаа ажана жаргал эдлэхыень, иимэл эдэбхитэй, шуумар хүнгэн ябахыень үрэнэбди.

Дарима ЭРДЫНИЕВА,
 Буряад Республикын соёлой
 габыята хүдэлмэрилэгшэ,
 Россин Журналистнуудай
 холбооной гэгшүүн.

Эсэгэнь улаалзай хүбүүдугай Гомбын Дамдин «Родина» колхозой түрүүлэгшээр амжалтатай хүдэлжэ, наһанайнгаа амаралтада гарахадаа, хүдөөгэй советэй түрүүлэгшын баһал бэлэн бэшэ тушаал эзэлһэн юм. Наруул сэдьхэлээр, һайхан бодолоор, үнэн сэхээр хэһэн хэрэг хээээдэшье сэгнэгдэдэг, хүндэлэгдэдэг гэжэ эсэгэнь өөрынгөө бодото жэшээ дээрэ үри хүүгэдээ хүмүүжүүлдэг байһан.

Эхэнь Дугаржабай Дэнсэма мүнөө зуу наһандаа дүтэлһэншье һаа, мэлигэр сарюун, ухаан һонор зандаа урайни холын буурал сагые хэһэн, элинсэгэйнгээ түүхые дурдан байжа, эды олон жэлнүүд соо сугларһан олон түмэн бодолнуудаа хойно хойноһоонь хубарюулан, зээнэр, гушанартаа түни түбшэхэнөөр хөөрөжэл нуудаг. Энхэргэн һайхан эжыгээ эльгэн тоон-тоһоонь зөөлгэжэ, Улаан-Үдэ үргэхээ асарһанһаань хойшо олон жэлнүүд үн-гэршөө. Ухаатай мэргэн үрэлнүүдээ эсэргүүлэн сасажал байдаг Дэнсэма төөбиие харахадаа, хүнэй наһан ехэшье бэшэ, мүн багашые бэшэ байна даа гэжэ һанагдаа һэн. Үйлэ хубимнай уг гар-балһаамнай эхитэй. Мүнөө тэрэнэй басаган Цыпылма Гомбоевна Дамдинова багашые бэшэхэн, ехэшье бэшэхэн тэбхэр 60 наһатай болобо...

Мойһон харахан нюдэтэй, урихан шарайтай, эртын хабарай ургыдал уяхан бэетэй Цыпылма басаган Ага нютагай нэгэдэхи дунда нургуулида нуража байхадаа, хүдөө ажахыда түгэс ам-жалтатайгаар ажаллаһанайнгаа түлөө

һурагшадай үйлэдбэрийн бригадануудай түрүүшүүлэй съездэ хабаадаха үндэр эрхэдэ хүртэжэ Москва ошоо һэн. Энэмнай 1962 он гээшэ һэн ха. Харин хоёр жэл үнгэрхэдэ, 1964 ондо Москвагай Ленинэй орден то болон Ажалай Улаан тугта И.М.Сеченовэй нэрэмжэтэ меди-цинын институтта орожо, медициннын дээ-дэ эрдэм шудалаад, 1970 ондо тэрэнээ «Медико-санитарное дело» гэһэн мэргэ-жэлтэйгээр дүүргэһэн юм.

Институдай һүүлээр Улаан-Үдэ хотын санэпидстанциин ажалай гигиенын талаар

элүүржүүлгын программа зохёон нэб-тэрүүлгы эмхидхэһэн байгаа.

Хүн гээшэ минн түрэдэггүй юм гээд лэ, Цыпылма Гомбоевна 1994 онһоо Буряад Республикадахи Россин Федерациин Социальна страхованиин жасын реги-ональна отделенидэ хүдэлнэ. Экспер-тизын таһагай начальнигаар ажаллажа байһанаа, наһанайнгаа амаралтада га-рахадаа, эндээ тусхай мэргэжэлтэнээр үлэнхэй. Хүдэлжэ байһан зондо медицинскэ туһаламжа хүргэлгы һайжаруулха талаар эмнэлгын эмхи

К 70-летию известного писателя-прозаика М.М.ОСОДОЕВА

ПРОЗА МАТВЕЯ ОСОДОЕВА

В творчестве Матвея Михайловича Осодоева проза занимает особое место. Первая книга автора была издана в родной Бурятии, на родном языке в 1967 году - рассказы в сборнике «Подарок внука». И потом он уже регулярно писал и печатал повести за повестью, это - «Халуун нажар» /«Жаркое лето», 1969/. «Ууган хүбүүн» /Старший сын» 1972/, «Заха холын займхада» /«На отшибе», 1975/, «Баршуудхын дүүхэй» /«Красавица дүүхэй», 1978/, «Нютаг зонойм заяан» /«Зов родной земли», 1985/ и книгу стихов «Уг изагуур» /«Исток», 1979/.

Во всех своих произведениях Матвей Осодоев проявляет большой интерес к внутреннему миру человека, а через него к судьбе народа. Успешным представляется поиск автора, стремящегося исследовать и осмыслить жизнь своих героев, со всеми её сложными, противоречивыми проявлениями, драматическими ситуациями, что нашло отражение во всех его произведениях. Матвей Осодоев мастерски овладел принципами и приемами психологического анализа - одного из сильнейших средств в арсенале художественной культуры. Прозаик пытается понять сложный духовный мир своего современника, его думы и мысли, что и выводит его на еще не решенные и не освоенные темы и проблемы.

Глубокому переосмыслению автор подвергает события минувшей войны, которые на основе личных переживаний и ощущение стремится обогатить жанровое своеобразие произведений. В современной бурятской прозе по своему откликается на военную тему ряд писателей, чье детство пришлось на трудные военные годы. Не случайно в их произведениях возраст героев близок к возрасту писателей в описываемое время, - это годы войны. Личные впечатления, сохранившиеся в памяти ощущения, переживания обусловили то, что изображаемые события стали жизненными, а характеры правдиво вписались во время. В произведениях Матвея Осодоева - деревенские мальчишки военных и послевоенных лет, их раннее приобщение к труду, к заботам взрослых, не помешавшее им в то же время оставаться детьми, - становится доводом для серьезного разговора о событиях минувшей войны, глубоко пережитое время вновь оживает в мыслях и раздумьях юных героев. Поколение мальчишек военных лет утверждало правду будничного героизма в тылу. Рассказ об одной судьбе перерастает в произведениях М.Осодоева в повествование о целом поколении. Объектом изображения становятся не только предметы и вещи, окружающие человека, но и сам человек с его сложной природой.

Матвей Осодоев особенно четко и точно в своей прозе выделяет детали внешнего мира, пейзажные детали и, конечно, психологические. Писателя привлекал мир бурятской деревни, духовные и нравственные начала её жизни, людей, населяющих эту землю, - вот круг того, которое неослабно привлекает внимание прозаика. Автор ещё раз доказывает, что у бурят хранительницей национальности издавна была и остается все ещё деревня.

Для прозы М.Осодоева характерно повествование спокойное, захватывающее и множество, жизненных подробностей, повествование, в основе которого лежит пристальное наблюдение жизни бурятского крестьянства.

Он также широко и многосторонне показал жизнь бурятского улуса: социальные отношения людей, их быт, нравы, уклад жизни.

Все это на страницах повестей художественно живет в точно угаданных, выразительных и характерных, деталях и подробностях. Именно в конкретных реалистических деталях и подробностях раскрываются индивидуальные особенности, внутренний мир, социальное положение Ардана, его матери Сэсэг, ненавистного Ябагшана и других героев повестей М.Осодоева.

Художественная значимость, сила подробностей велика. Они выступают как средство глубокого философского обобщения, типизации. Бытовые подробности не могут раскрыть характеры во всей полноте. Лишь в тесной связи, во взаимодействии с деталями и подробностями иного плана они обретают способность представить изображение во всей полноте.

Подробности отличаются и по смысловой емкости, и по художественному назначению. Некоторые подробности тяготеют к деталям, а некоторые используют просто для перехода в повествование. И в том и в другом случае индивидуальные качества писателя, его мастерство, его умение видеть и отбирать нужные подробности и детали в процессе изучения и осмысления фактов действительности играют определяющую роль.

Одновременно с бытовыми деталями М.Осодоевым успешно осваиваются пейзажные детали. Пейзаж помогает ему обрисовать обстановку и условия, в которой протекает действие, позволяет очертить время событий, дает возможность подчеркнуть особенности места действия. Природа - горы, леса, поля, солнце, ветер, - играет немаловажную роль в судьбе его героев, в его быту, труде, настроениях. Каждый человек воспринимает природу, находит в ней много созвучного его мыслям, чувствам. Поэтому изображая отношение человека к природе, автор характеризует героя - строй его чувств, круг интересов, его увлечения, значимость его поступков. Пейзаж в произведениях М.Осодоева становится средством передачи душевного состояния его героя.

В своей работе «Художественная деталь в бурятской прозе» /Улан-Удэ, 1987/ С.Ж.Балданов пишет: «Воспроизведение психологии человека, воссоздание ее в деталях - трудно. Но характер человека художественно убедителен лишь тогда, когда он многосторонен, разнообразен и психологически глубоко раскрыт». Эти слова, как нельзя лучше подтверждают произведения М.Осодоева. В повести «На отшибе» автор показывает мир через чистый и встревоженный взгляд ребенка десятилетней девочки Дуламай: «Как пахнет сено! Упадешь в него, дышишь - не нады-

шишься, и земля под тобой покачивается, плывет, кружится...»

Газета «Правда Бурятии», 1995 г. 1 сентября писала: «Сыновья любовь к отчим местам, пристальное внимание к делам и свершениям земляков, родной стороны - вот характерные черты творческого почерка Матвея Осодоева. Оценивая события, происходящие с его персонажами, сквозь призму собственного опыта, личных воспоминаний, писатель всегда стремился к максимальной достоверности и правдивости в своих произведениях и, пропуская их через собственное сердце умел создавать образы полновесной художественной силы. И все это достигалось богатством социальной направленности, собственных убеждений, и мыслей, природной красотой, своеобразием и нестандартностью поступков персонажей, их близостью к нашей действительности. В этом - смысл в неповторимость дарования Матвея Осодоева.

Проза М.Осодоева максимально приближена к реальной жизни. Он не просто передает суть того или иного события, действия, а обращается к духовной жизни человека, к самому человеку, стремится раскрыть психологические мотивы тех или иных действий и поступков героев. Стремление писателя показать повседневную жизнь, постичь внутренний мир героев приводит его к таким художественным приемам как: портретные, пейзажные характеристики. «Ардан подбежал к жеребенку, припал, рыдал к шее Пегого: «Встань, просил, задыхаясь от слез. - Как я люблю тебя... Встань, пожалуйста. Что же ты это, а? Как же мне теперь быть? Что скажу отцу?!. Что?!.» ...Буряту конь дорожке всего. С детства, как только начинает помнить себя, конь всегда рядом. Сын сделает первые шаги - отец тут же усадит его в седло: жизнь его должна пройти в дружбе с конем!»

«Наверное, в родном Улее рассмотрены были художником сюжеты его незабываемых книг: «На отшибе», «Месть», «Зов». Реализм пронизывает все произведения автора, его аналитические рассуждения, образно-художественные описания. Писатель хорошо знает первичный материал, который позволяет формировать сюжеты, создавать характеры, строить диалог - одним словом строить произведение. Автор в этих произведениях отличает интересный замысел, точные наблюдения, привлекательные образы. Знакомство с героями этих повестей наталкивает на мысль, эстетический материал современной бурятской литературы богат, полнокровен. Глав-

ное достижение писателя - духовная близость его героев с людьми нашего времени.

Известный бурятский писатель, прозаик, журналист Матвей Михайлович Осодоев родился 10 августа в 1935 году в селе Улей Осинского района, Усть-Ордынского Бурятского автономного округа Иркутской области. После окончания Бильчирской средней школы в 1956 году он трудится в родном колхозе «Адууша Улей» в полеводческой бригаде. С увлечением участвовал в художественной самодеятельности, избирался вожаком молодежи, делегатом районных и окружных комсомольских конференций.

Стихи и зарисовки Матвей начал писать будучи учеником старших классов. Они публиковались на страницах районной газеты «Знамя труда», а также в газете «Усть-Ордын үнэн». В 1958 году Матвея Осодоева, как активного и грамотного корреспондента пригласили на штатную работу в редакцию окружной газеты «Усть-Ордын үнэн». Через год удостоился чести участника областной конференции молодых и начинающих литераторов в городе Иркутске. А в 1960 году произошло и вовсе радостное событие: он выдержал творческий конкурс, сдал вступительные экзамены и стал студентом литературного института имени М.Горького в Москве.

Рецензируя дипломную работу М.Осодоева, известный бурятский поэт Дондок Улзытуев писал: «С первыми стихами Матвея Осодоева я познакомился еще до поступления в наш институт. За время учебы Матвей Осодоев заметно вырос. Каждое новое стихотворение - это настоящее открытие истинно бурятской души. Он скромно как человек и поэт».

Позже, известный русский писатель, бывший главный редактор еженедельника «Литературная Россия» Эрнст Иванович Сафонов писал: «Я приехал сюда из Рязанской области, Осодоев из Иркутской и то, что мы оба были сельские, «деревня», и сблизил нас. Одинаково волновала контрастная смена обстановки: еще вчера - проселочные дороги, а сегодня - прекрасные улицы столицы: вчера мы были районными газетчиками, а теперь - студенты особенного московского вуза, сидим в светлых аудиториях, занимаемся на семинарах известных на всю страну писателей и литературоведов».

Впоследствии Эрнст Сафонов перевел на русский язык и издал в Москве две книги: «На отшибе», «Зов» своего друга студенческой юности.

После окончания института Матвей Михайлович приехал в Улан-Удэ и более десяти лет работал в республиканской газете «Буряад үнэн». Он много ездил по районам, добираясь до самых отдаленных уголков республики. Пишет очерки о тружениках бурятских деревень, очерки, фельетоны, статьи.

Тесно связана судьба Матвея Осодоева с Бурятским книжным издательством. Матвей Михайлович несколько лет работал в коллективе издательства, выполнял огромную редакторскую нагрузку: вдвоем с однокашником Литературного института, писателем-поэтом В.В.Намсараевым ежегодно выпускали до 70 книг своих собратьев по перу. Редакторский стол был последним местом его творческой работы.

Высокую оценку творчеству писателя дал доктор филологических наук М.И.Тулохонов: «...Я думаю, Матвей издал литературным языком, не следуя принципам чистоты языка. Он шел по верной тропе, брал без оглядки, то ценное из разговора, быта своего народа, что считал нужным. И он не ошибся в этом. Он выиграл. Он писал истинно народным языком. Его книги читают в Алари и говорят: «Да это же про нас». Его книги читают в Нукутах и тоже говорят: «Это про нас». Матвей оригинальный художник слова. Его заслуга в том, что с улейским юмором, говором, жизнью знакомы жители и Тунки, и Баргузина, и Алари, и Эхирита... Осинская долина дала нам поэтов, Матвей первым осмелился освоить тропу прозы. И это ему удалось...» /«Дебют состоялся». Статья. Байкал, 1976, № 1 /.

Произведения М.М.Осодоева неизменно привлекают читателя своей художественно-образной палитрой. В них незабываемый колорит старинных обычаев, со вкусом и в меру употребленные улигерно-эпические, народные изречения, пословицы, поговорки. А главное все же - в них незатейливая, простая сельская жизнь и достоверные, близкие родные наши земляки. И эту прожитую свою жизнь оставил нам в наследство, отобразив в своих замечательных произведениях.

ЛИТЕРАТУРА

- Осодоев М.М. Зов. Сборник. Три повести: «На отшибе», «Зов», «Месть». Москва, издательство «Современник», 1982 г.
- Осодоев М.М. Аша хүбүүнэй бэлэг. (Подарок внука). Рассказы. Улан-Удэ, 1967 г.
- Осодоев М.М. Халуун нажар. (Жаркое лето). Повесть. Улан-Удэ, 1969 г.
- Осодоев М.М. Ууган хүбүүн. (Старший сын). Повесть. Улан-Удэ, 1972 г.
- Осодоев М.М. Баршуудхын дүүхэй. (Красавица дүүхэй). Повесть. Улан-Удэ, 1978 г.
- Балданов С.Ж. Художественная деталь в бурятской прозе. Улан-Удэ, 1987 г.
- Тулохонов М.И. Статья. Дебют состоялся. Байкал, 1976, № 1.
- Хамгушкеева М.М. Статья. Рабджун Матвея Осодоева. // Правда Бурятии. 1 сентября 1995 г.
- Хамгушкеева М.М. Статья. Бэлиг талаантай хүбүүн бэлэй. //Буряад үнэн. 10 августа, 1995 г.

Мэри ХАМГУШКЕЕВА,
кандидат филологических наук, доцент БГУ,
Почетный работник,
высшего образования РФ,
член Союза писателей
России.

Понедельник, 19

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Профилактика
 13.00 Новости
 13.05 Х/ф «Личный номер»
 15.20 Д/ф «Охота на «Искандера»
 16.00 Новости
 16.10 «Лолита. Без комплексов»
 17.00 Т/с «Хозяйка судьбы»
 18.00 «Федеральный судья»
 19.00 Вечерние новости
 19.10 «Кривое зеркало»
 19.40 Т/с «Адьютанты любви. Фаворитка»
 20.50 Жди меня
 22.00 «Время»
 22.30 Т/с «За все тебя благодарю»
 23.30 Спецрасследование. «Бойцы рынка подделок»
 00.40 Ночные новости
 01.00 Х/ф «Туман войны»
 02.50 Х/ф «Титан после гибели Земли»
 04.20 Х/ф «Противостояние»
 05.40 Х/ф «Осетровая война»
 06.00 Новости
 06.05 Х/ф «Осетровая война»

«Россия»

Профилактика
 12.50 «Лебединая песня Евгения Мартынова»
 13.45 «Частная жизнь»
 14.45 Вести. Дежурная часть
 15.00 Вести

15.10 Местное время. Вести-Бурятия
 15.30 Х/ф «Танцор диско»
 17.40 Местное время. Вести-Бурятия
 18.00 Вести
 18.15 «Смехопанорама»
 18.45 Т/с «Обреченная статья звездой»
 19.45 Т/с «Черная богиня»
 20.45 Вести. Подробности
 21.00 Вести
 21.25 Местное время. Вести-Бурятия
 21.45 «Спокойной ночи, малыши!»
 21.55 Т/с «Мастер и Маргарита»
 23.45 Т/с «Гражданин начальник-2»
 00.45 «Вести+»
 01.05 Вести. Дежурная часть
 01.20 «Честный детектив»
 01.50 «Синемания»
 02.20 Дорожный патруль

НТВ

07.00 «Сегодня утром»
 10.15 «Вопрос... Еще вопрос»
 11.00 «Сегодня»
 11.20 «Чистосердечное признание»
 11.55 «Кулинарный поединок»
 12.55 «Квартирный вопрос»
 14.00 «Сегодня»
 14.30 Т/с «Сыщики-4»
 16.35 «Чрезвычайное происшествие»
 17.00 «Сегодня»
 17.20 Т/с «Адвокат»

Канал БГТРК

19.35 Улгур
 19.45 Телевизионная приемная

«Ариг Ус»

07.30 «С утра полезно»
 08.15 М/с «Сейлормун»
 08.40 «Жизнь с «УЮТом». «Знаки зодиаки»
 08.50 «Здравствуй, праздник!». Погода
 09.00 М/с «Как говорит Джинджер»
 09.25 «Предприниматель»
 09.45 «Знаки зодиаки». Погода. «Формула успеха»
 09.55 «Здравствуй, праздник!»
 10.00 «Охотники на крокодилов»
 11.00 Х/ф «Детектив Варшавский»
 13.15 Т/с «Во всем виноваты предки»
 13.40 М/с «Приключения Джими Нейрона»
 14.30 Т/с «Рабыня Изаура»
 14.55 «Знаки зодиаки»
 15.00 «Школа ремонта». Индийский сон»
 16.00 Т/с «Плохие девчонки»
 17.00 М/ф. Погода
 17.10 Победоносный голос верующего
 17.40 «Возможности пластической хирургии»
 18.35 «Жизнь с «УЮТом»
 18.40 «Знаки зодиаки». Погода
 18.45 «Восточный экспресс»
 19.00 Т/с «Ландыш серебристый»
 20.00 Телешоу «Играем в кино»
 20.20 «Здравствуй, праздник!». «Знаки зодиаки»
 20.30 «Восточный экспресс». Погода
 20.55 «Формула успеха». «Здравствуй, праздник!»

21.00 «Дом-2. Две звезды: Собчак и Бородина». «Жизнь с «УЮТом»
 22.00 «Дом-2. Новая любовь»
 23.00 «Восточный экспресс». Погода
 23.25 «Знаки зодиаки»
 23.30 Х/ф «Космический дозор: эпизод 1»

«ТВИКОМ»

07.20 Погода. «Лоск»
 07.30 «Школьное ТВ»
 07.50 «Жизнь с «УЮТом»
 07.55 М/с «Бэйблейд»
 08.40 «Очевидец»
 09.30 Т/с «МЭШ»
 10.30 «24». Погода
 10.50 «Час суда»
 11.50 «Час суда»
 13.00 «Исчезновения». «Пропавший судья»
 13.30 «24». Погода. «Лоск»
 14.00 «Невероятные истории»
 15.00 «Дорогая передача»
 15.15 Т/с «Секретные материалы»
 16.15 Т/с «Афромосквич-2»
 17.30 Т/с «Холостяки». Погода
 18.45 Т/с «Мятежный дух»
 19.45 «Мистер Бин»
 20.00 «Симпсоны»
 20.30 «На колесах». Погода. «Лоск»
 20.50 «Жизнь с «УЮТом»
 21.00 Х/ф «Криминальные игры». «Бомба для стрингера»
 22.10 Т/с «Солдаты-5». Погода. «Лоск»
 23.20 Т/с «Фирменная история»
 00.30 «24». Погода
 01.00 «Мистер Бин»
 01.15 «Шестое чувство»

«СТС - БАЙКАЛ»

06.00 Т/с «Охотники за древностями»
 06.50 М/с «Смешарики»
 07.00 М/ф «Веселые мелодии»
 07.30 Т/с «Моя прекрасная няня»
 08.00 Т/с «Не родись красивой»
 09.00 Истории в деталях
 09.30 Т/с «Грехи отцов»
 10.30 Х/ф «Маленький ангел»
 12.25 М/ф «В некотором царстве»

13.00 Т/с «Как сказал Джим»
 13.30 М/с «Питер Пэн и пираты»
 14.00 М/с «Охотники за привидениями»
 14.30 М/с «Оливер Твист»
 15.00 М/с «Люди в черном»
 15.30 М/с «Приключения Джеки Чана»
 16.00 Т/с «Зена - королева воинов»
 17.00 Т/с «Чудеса науки»
 17.30 Т/с «Зачарованные»
 18.25 Т/с «Моя прекрасная няня»
 19.30 Истории в деталях
 20.00 Т/с «Не родись красивой»
 21.00 Т/с «Люба, дети и завод...»
 21.30 Т/с «Части тела»
 23.30 Истории в деталях
 00.00 Т/с «Моя прекрасная няня»
 00.35 Детали
 01.35 Профилактические работы (до 06.00)

ДТВ

10.00 М/ф
 11.00 Т/с «Няня»
 11.30 «Как уходили кумиры. Григорий Александров»
 11.55 «Неслучайная музыка»
 12.00 Телемагазин
 12.30 «Агентство криминальных новостей»
 12.50 Х/ф «Любовница»
 15.05 «Самое смешное видео»
 15.35 Т/с «Округ Колумбия»
 16.30 Т/с «Крутой Уокер»
 17.30 М/ф
 18.30 «Деньги с неба»
 18.40 Д/с «Опергруппа, на выезд!»
 19.25 «Как уходили кумиры. Григорий Александров»
 19.50 Х/ф «Большое золото мистера Гринвуда»
 21.25 «Неслучайная музыка»
 21.35 «Осторожно, афера!»
 22.00 «Самое смешное видео»
 22.30 Т/с «Женаты и с детьми»
 22.55 Т/с «Возвращение Титаника-2»
 00.00 Д/с «Опергруппа, на выезд!»
 00.40 «Агентство криминальных новостей»
 01.00 Х/ф «Книга судеб»
 03.10 «Карданный вал»
 03.30 «Фантазии»
 04.05 «Шоу Джерри Спрингера»

• ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ • 21-62-62 • ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ •

Вторник, 20

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 «Доброе утро»
 10.00 Новости
 10.05 Т/с «За все тебя благодарю»
 11.20 Т/с «Агент национальной безопасности»
 12.30 Д/ф «Профессор контрразведки»
 13.00 Новости
 13.05 «Большой обед»
 14.20 «Команда Гуфи»
 14.50 Т/с «Другая жизнь»
 16.00 Новости
 16.10 «Лолита. Без комплексов»
 17.00 Т/с «Хозяйка судьбы»
 18.00 «Федеральный судья»
 19.00 Вечерние новости
 19.20 «Кривое зеркало»
 19.50 Т/с «Адьютанты любви. Фаворитка»
 21.00 «Пусть говорят»
 22.00 «Время»
 22.30 Т/с «За все тебя благодарю»
 23.30 «Вольф Мессинг. «Я вижу мысли людей»
 00.40 Ночные новости
 01.00 «2030». Программа Александра Гордона
 02.10 Х/ф «Смерть на взлете»
 03.50 Х/ф «Приключения Тома Сойера»
 05.40 Д/ф «Ранние роды. Ранние браки...»
 06.00 Новости
 06.05 «Ранние роды. Ранние браки...». Окончание

«Россия»

06.00 «Доброе утро, Россия!»
 07.45, 08.45 Вести-Бурятия
 08.15, 09.05 Вести-Бурятия (на бур. яз.)
 09.45 Т/с «Под крышами большого города»
 11.50 Вести. Дежурная часть
 12.00 Вести
 12.30 Местное время. Вести-Бурятия
 12.50 Т/с «След оборотня»

13.50 «Частная жизнь»
 14.50 Вести. Дежурная часть
 15.00 Вести
 15.10 Местное время. Вести-Бурятия
 15.30 «Суд идет»
 16.30 Т/с «Гражданин начальник-2»
 17.30 Вести. Дежурная часть
 17.40 Местное время. Вести-Бурятия
 18.00 Вести
 18.10 Т/с «Обреченная статья звездой»
 19.00 Х/ф «Бухта смерти»
 21.00 Вести
 21.25 Местное время. Вести-Бурятия
 21.45 «Спокойной ночи, малыши!»
 21.55 Т/с «Мастер и Маргарита»
 22.55 Т/с «Гражданин начальник-2»
 00.00 «Вести+»
 00.20 Большой праздничный концерт. из Государственного Кремлевского дворца
 02.20 «Дуэль разведок. Россия - США»
 03.15 Вести. Дежурная часть

НТВ

07.00 «Сегодня утром»
 10.15 «Вопрос... Еще вопрос»
 11.00 «Сегодня»
 11.20 «Чрезвычайное происшествие. Обзор за неделю»
 11.50 «Принцип домино»
 12.50 Т/с «Агентство «Золотая пуля»
 14.00 «Сегодня»
 14.30 «Для тебя»
 15.30 Т/с «Свой человек»
 16.35 «Чрезвычайное происшествие»
 17.00 «Сегодня»
 17.20 Т/с «Улицы разбитых фонарей»

Канал БГТРК

19.35 «Паззлы»
 19.45 Спортивная программа «Тамир»

Канал НТВ

20.00 «Сегодня»
 20.40 Т/с «Свой человек»

21.50 Т/с «Возвращение Мухтара-2. Оранжевый Маврикий»
 23.00 «Сегодня»
 23.40 «Рублевка. Live»
 00.45 «Чрезвычайное происшествие»
 01.00 «Сегодня»
 01.20 Х/ф «Серебряный ястреб»
 03.30 Бильярд
 04.15 Т/с «Звездные врата - IV»
 05.05 Т/с «Карнавал»
 06.10 Т/с «Однажды в Калифорнии»

«Ариг Ус»

07.00 «Восточный экспресс». Погода
 07.30 «С утра полезно»
 08.15 М/с «Сейлормун»
 08.40 «Жизнь с «УЮТом». «Знаки зодиаки»
 08.50 «Формула успеха». «Здравствуй, праздник!»
 09.05 «Восточный экспресс». Погода
 09.30 Телешоу «Играем в кино»
 09.50 «Здравствуй, праздник!». «Знаки зодиаки»
 10.00 «Нил - река богов»
 11.05 Х/ф «Космический дозор: эпизод 1»
 13.15 Т/с «Во всем виноваты предки»
 13.40 М/с «Эй, Арнольд!»
 14.30 Т/с «Рабыня Изаура»
 14.55 «Знаки зодиаки»
 15.00 «Школа ремонта». «Золотая кухня»
 16.00 Т/с «Плохие девчонки»
 17.00 М/ф
 17.10 Победоносный голос верующего
 17.40 Необъяснимо, но факт
 18.35 «Жизнь с «УЮТом»
 18.40 «Знаки зодиаки». Погода
 18.45 «Восточный экспресс»
 19.00 Т/с «Ландыш серебристый»
 20.00 «Будни»
 20.20 «Знаки зодиаки». «Здравствуй, праздник!»
 20.30 «Восточный экспресс». Погода
 21.00 «Дом-2: История любви». «Жизнь с «УЮТом»

22.00 «Дом-2. Новая любовь»
 23.00 «Восточный экспресс». Погода
 23.25 «Знаки зодиаки»
 23.30 Х/ф «Гарольд и Кумар уходят в отрыв»

«ТВИКОМ»

07.20 Погода. «Лоск»
 07.30 М/с «Дуг»
 07.50 «Жизнь с «УЮТом»
 07.55 М/с «Бэйблейд»
 08.25 Т/с «Солдаты-5»
 09.20 Т/с «МЭШ»
 10.30 «24». Погода
 10.50 «Час суда»
 11.50 «Час суда»
 13.00 «Исчезновения». «Дональд Кэмпбелл»
 13.30 «24». Погода. «Лоск»
 14.00 Х/ф «Криминальные игры». «Бомба для стрингера»
 15.15 Т/с «Секретные материалы»
 16.15 Т/с «Солдаты-5»
 17.30 Т/с «Фирменная история»
 18.45 Т/с «Мятежный дух»
 19.45 «Мистер Бин»
 20.00 «Симпсоны»
 20.30 «24». Погода. Лоск
 20.50 «Жизнь с «УЮТом»
 21.00 Х/ф «Криминальные игры». «Проводники жизни»
 22.10 Т/с «Солдаты-5». Погода. «Лоск»
 23.20 Т/с «Фирменная история»
 00.30 «24». Погода
 01.00 «Мистер Бин»
 01.15 Х/ф «Время не ждет»

«СТС - БАЙКАЛ»

06.00 Т/с «Охотники за древностями»
 06.50 М/ф «Смешарики»
 07.00 М/ф «Веселые мелодии»
 07.30 Т/с «Моя прекрасная няня»
 08.00 Т/с «Не родись красивой»
 09.00 Истории в деталях
 09.30 Т/с «Грехи отцов»
 10.30 Т/с «Люба, дети и завод...»
 11.00 Х/ф «Дивный новый мир»
 13.00 Т/с «Как сказал Джим»
 13.30 М/с «Питер Пэн и пираты»

14.00 М/с «Охотники за привидениями»
 14.30 М/с «Оззи и Дрикс»
 15.00 М/с «Люди в черном»
 15.30 М/с «Приключения Джеки Чана»
 16.00 Т/с «Зена - королева воинов»
 17.00 Т/с «Чудеса науки»
 17.30 Т/с «Зачарованные»
 18.25 Т/с «Моя прекрасная няня»
 19.30 Истории в деталях
 20.00 Т/с «Не родись красивой»
 21.00 Т/с «Люба, дети и завод...»
 21.30 Х/ф «Битлджус»
 23.30 Истории в деталях
 00.00 Т/с «Моя прекрасная няня»
 00.35 Детали
 01.35 Профилактические работы (до 06.00)

ДТВ

10.00 М/ф
 11.00 Т/с «Няня»
 11.30 «Как уходили кумиры. Валентина Караваева»
 11.55 «Неслучайная музыка»
 12.00 Телемагазин
 12.30 «Агентство криминальных новостей»
 12.50 Х/ф «Книга судеб»
 15.05 «Самое смешное видео»
 15.35 Т/с «Округ Колумбия»
 16.30 Т/с «Крутой Уокер»
 17.30 М/ф
 18.30 Шоу «Деньги с неба»
 18.40 Д/с «Опергруппа, на выезд!»
 19.25 «Как уходили кумиры. Валентина Караваева»
 19.50 Х/ф «Бич божий»
 21.50 «Неслучайная музыка»
 22.00 «Самое смешное видео»
 22.30 Т/с «Женаты и с детьми»
 22.55 Т/с «Возвращение Титаника-2»
 00.00 Д/с «Опергруппа, на выезд!»
 00.40 «Агентство криминальных новостей»
 01.00 Х/ф «Бог большой, а я маленькая»
 03.15 «Карданный вал»
 03.35 «Эротический видеокалендарь»
 04.35 «Девушки не против...»

№147(21233)

Дүхэрш

№49(454)

Среда, 21

Первый канал

- 07.00 «Доброе утро»
10.00 Новости
10.05 Т/с «За все тебя благодарю»
11.20 Т/с «Агент национальной безопасности»
12.30 Искатели. «Чумной форт»
13.00 Новости
13.05 «Большой обед»
14.20 «Команда Гуфи»
14.50 Т/с «Другая жизнь»
16.00 Новости
16.10 «Лолита. Без комплексов»
17.00 Т/с «Хозяйка судьбы»
18.00 «Федеральный судья»
19.00 Вечерние новости
19.20 Ольга Аросева. «Секреты пани Моника»
19.50 Т/с «Адьютанты любви. Фаворитка»
21.00 «Пусть говорят»
22.00 «Время»
22.30 Т/с «За все тебя благодарю»
23.30 Д/ф «Скорая помощь. Последний шанс»
00.40 Ночные новости
01.00 Искатели. «Новая родина человечества»
01.50 Ударная сила. «Лунный танк»
02.40 Т/с «24 часа»
03.40 Х/ф «Тайный ход»
05.30 «Война шахматных королей»
06.00 Новости
06.05 «Война шахматных королей». Окончание

Россия

- 06.00 «Доброе утро, Россия!»
07.45, 08.45 Вести-Бурятия
08.15, 09.05 Вести-Бурятия (на бур. яз.)
09.45 Т/с «Под крышами большого города»
11.50 Вести. Дежурная часть
12.00 Вести
12.30 Местное время. Вести-Бурятия
12.50 Т/с «След оборотня»

- 13.50 «Частная жизнь»
14.50 Вести. Дежурная часть
15.00 Вести
15.10 Местное время. Вести-Бурятия
15.30 «Суд идет»
16.30 Т/с «Гражданин начальник-2»
17.30 Вести. Дежурная часть
17.40 Местное время. Вести-Бурятия
18.00 Вести
18.15 «Кулагин и партнеры»
18.45 Т/с «Обреченная статья звездой»
19.45 Т/с «Черная богиня»
20.45 Вести. Подробности
21.00 Вести
21.25 Местное время. Вести-Бурятия
21.45 «Спокойной ночи, малыши!»
21.55 Т/с «Мастер и Маргарита»
22.55 Т/с «Гражданин начальник-2»
00.00 «Вести+»
00.20 Клуб «Театр+ТВ»
02.20 Х/ф «Шанхайский святой»

НТВ

- 07.00 «Сегодня утром»
10.15 «Вопрос... Еще вопрос»
11.00 «Сегодня»
11.15 «Особо опасен!»
11.50 «Принцип домино»
12.50 Т/с «Агентство «Золотая пуля»
14.00 «Сегодня»
14.30 «Для тебя»
15.30 Т/с «Свой человек»
16.35 «Чрезвычайное происшествие»
17.00 «Сегодня»
17.20 Т/с «Улицы разбитых фонарей»
Канал ВГТРК
19.30 «Толи». Художественно-публицистическая программа
Канал НТВ
20.00 «Сегодня»
20.40 Т/с «Бальзаковский возраст, или Все мужики - свои...-2»
21.50 Т/с «Возвращение Мухтара-2. Наследник»
23.00 «Сегодня»

- 23.40 «Рублевка. Live»
00.45 «Чрезвычайное происшествие»
01.00 «Сегодня»
01.20 Х/ф «Малхолланд драйв»
04.30 Бильярд
05.00 Т/с «Карнавал»
06.10 Т/с «Однажды в Калифорнии»

Ариг Ус

- 07.00 «Восточный экспресс». Погода
07.30 «С утра полезно»
08.15 «Сейлормун»
08.45 «Жизнь с «УЮТом». «Знаки зодиаки»
08.55 «Здравствуй, праздник!» «Формула успеха»
09.05 «Восточный экспресс». Погода
09.30 М/с «Котопес»
09.55 «Знаки зодиаки»
10.00 «Зверские сказки». «Здравствуй, праздник!»
11.00 Х/ф «Гарольд и Кумар уходит в отрыв»
13.15 Т/с «Во всем виноваты предки»
13.40 М/с «Приключения Джимми Нейрона»
14.30 Шоу «Такси»
14.55 «Знаки зодиаки»
15.00 Школа ремонта
16.00 Т/с «Плохие девочки»
17.00 Телешоу «Играем в кино»
17.15 Победоносный голос верующего
17.45 «Запретная зона»
18.35 «Жизнь с «УЮТом»
18.40 «Знаки зодиаки». Погода
18.45 «Восточный экспресс»
19.00 Т/с «Ландыш серебристый»
20.00 «Будни»
20.25 «Формула успеха». «Знаки зодиаки»
20.30 «Восточный экспресс». Погода
21.00 «Дом-2. Игрок Миша Карасев». «Жизнь с «УЮТом»
22.00 «Дом-2. Новая любовь»
23.00 «Восточный экспресс». Погода
23.25 «Знаки зодиаки»
23.30 Х/ф «Супербратья Марио»

Тивиком

- 07.20 Погода. «Лоск»
07.30 «Дуг»
07.50 «Жизнь с «УЮТом»
07.55 «Бэйблейд»
08.25 «Солдаты-5»
09.20 Т/с «МЭШ»
10.30 «24». Погода
10.50 «Час суда»
11.50 «Час суда»
12.55 «Исчезновения». «Пропавший угонщик самолета»
13.30 «24». Погода. «Лоск»
14.00 Х/ф «Криминальные игры». «Проводники жизни»
15.15 Т/с «Секретные материалы»
16.15 Т/с «Солдаты-5»
17.30 Т/с «Фирменная история»
18.45 Т/с «Мятежный дух»
19.45 «Стильная жизнь»
20.00 «Симпсоны»
20.30 «Домашний зоопарк». Погода. «Лоск»
20.50 «Жизнь с «УЮТом»
21.00 Х/ф «Криминальные игры». «Дело женихов»
22.10 Т/с «Солдаты-5». Погода. «Лоск»
23.20 Т/с «Фирменная история»
00.30 «24». Погода
01.00 «Мистер Бин»
01.15 Х/ф «Американское великолепие»
СТС - «БАЙКАЛ»
06.00 Т/с «Охотники за древностями»
06.50 М/ф «Смешарики»
07.00 М/ф «Веселые мелодии»
07.30 Т/с «Моя прекрасная няня»
08.00 Т/с «Не родись красивой»
09.00 Истории в деталях
09.30 Т/с «Грехи отцов»
10.30 Т/с «Люба, дети и завод...»
11.00 Х/ф «Битлджус»
13.00 Т/с «Как сказал Джим»

- 13.30 М/с «Питер Пэн и пираты»
14.00 М/с «Охотники за привидениями»
14.30 М/с «Оззи и Дрикс»
15.00 М/с «Люди в черном»
15.30 М/с «Приключения Джеки Чана»
16.00 Т/с «Зена - королева воинов»
17.00 Т/с «Чудеса науки»
17.30 Т/с «Зачарованные»
18.25 Т/с «Моя прекрасная няня»
19.30 Истории в деталях
20.00 Т/с «Не родись красивой»
21.00 Т/с «Люба, дети и завод...»
21.30 Х/ф «Интуиция»
23.30 Истории в деталях
00.00 Т/с «Моя прекрасная няня»
00.35 Детали
01.35 Профилактические работы (до 06.00)

ДТВ

- 12.50 Х/ф «Бог большой, а я маленькая»
15.05 «Самое смешное видео»
15.35 Т/с «Округ Колумбия»
16.30 Т/с «Крутой Уокер»
17.30 М/ф
18.30 Шоу «Деньги с неба»
18.40 Д/с «Опергруппа, на выезд!»
19.25 «Как уходили кумиры. Аркадий Райкин»
19.50 Х/ф «Последний год Беркута»
21.55 «Неслучайная музыка»
22.00 «Самое смешное видео»
22.30 Т/с «Женаты и с детьми»
22.55 Т/с «Возвращение Титаника-2»
00.00 Д/с «Опергруппа, на выезд!»
00.40 «Агентство криминальных новостей»
01.00 Х/ф «Бессонница»
03.30 «Карданный вал»
03.50 «Эротический видеокалендарь»
04.55 «Девушки не против...»
05.20 «Неслучайная музыка»
05.30 «Шоу Джерри Спрингера»

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ • 21-62-62 •

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ • 21-62-62 •

Четверг, 22

Первый канал

- 07.00 «Доброе утро»
10.00 Новости
10.05 Т/с «За все тебя благодарю»
11.20 Т/с «Агент национальной безопасности»
12.30 Искатели. «Архив подземного гарнизона»
13.00 Новости
13.05 «Большой обед»
14.20 «Команда Гуфи»
14.50 Т/с «Другая жизнь»
16.00 Новости
16.10 «Лолита. Без комплексов»
17.00 Т/с «Хозяйка судьбы»
18.00 «Федеральный судья»
19.00 Вечерние новости
19.10 «Кривое зеркало»
19.40 Т/с «Адьютанты любви. Фаворитка»
20.50 «Человек и закон»
22.00 «Время»
22.30 Т/с «За все тебя благодарю»
23.30 «Николай Караченцов. Возвращение»
00.40 Ночные новости
01.00 «Судите сами»
02.00 Х/ф «Близко к сердцу»
04.20 Х/ф «Приключения желтого пса»
05.50 Д/ф «Звездные разводы»
06.00 Новости
06.05 «Звездные разводы». Окончание

Россия

- 06.00 «Доброе утро, Россия!»
07.45, 08.45 Вести-Бурятия
08.15, 09.05 Вести-Бурятия (на бур. яз.)
09.45 Т/с «Под крышами большого города»
11.45 Вести. Дежурная часть
12.00 Вести
12.30 Местное время. Вести-Бурятия
12.50 Т/с «След оборотня»
13.50 «Частная жизнь»
14.50 Вести. Дежурная часть
15.00 Вести

- 15.10 Местное время. Вести-Бурятия
15.30 «Суд идет»
16.30 Т/с «Гражданин начальник-2»
17.30 Вести. Дежурная часть
17.40 Местное время. Вести-Бурятия
18.00 Вести
18.15 «Кулагин и партнеры»
18.45 Т/с «Обреченная статья звездой»
19.45 Т/с «Черная богиня»
20.45 Вести. Подробности
21.00 Вести
21.25 Местное время. Вести-Бурятия
21.45 «Спокойной ночи, малыши!»
21.55 Т/с «Мастер и Маргарита»
22.55 Т/с «Гражданин начальник-2»
00.00 «Вести+»
00.20 «Страсти по диете»
01.15 Вести. Дежурная часть
01.30 Х/ф «Блеск»

НТВ

- 07.00 «Сегодня утром»
10.15 «Вопрос... Еще вопрос»
11.00 «Сегодня»
11.15 «Криминальная Россия»
11.50 «Принцип домино»
12.50 Т/с «Агентство «Золотая пуля»
14.00 «Сегодня»
14.30 «Для тебя»
15.30 Т/с «Бальзаковский возраст, или Все мужики - свои...-2»
16.35 «Чрезвычайное происшествие»
17.00 «Сегодня»
17.20 Т/с «Улицы разбитых фонарей»
Канал ВГТРК
19.35 Правый руль
19.45 Бурятскому ОМОНу посвящается
Канал НТВ
20.00 «Сегодня»
20.40 Т/с «Бальзаковский возраст, или Все мужики - свои...-2»
21.50 Т/с «Возвращение Мухтара-2. Старинная монета»
23.00 «Сегодня»

- 23.40 «К барьеру!»
01.00 «Сегодня»
01.20 Х/ф «Игрок»
03.30 Бильярд
04.25 Т/с «Звездные врата- IV»
05.15 Т/с «Карнавал»
06.10 Т/с «Однажды в Калифорнии»

Ариг Ус

- 07.00 «Восточный экспресс». Погода
07.30 «С утра полезно»
08.45 «Жизнь с «УЮТом». «Знаки зодиаки»
08.55 «Здравствуй, праздник!» «Формула успеха»
09.05 «Восточный экспресс». Погода
09.30 М/с «Котопес»
09.55 «Знаки зодиаки»
10.00 «Рожденные умереть». «Здравствуй, праздник!»
11.00 Х/ф «Супербратья Марио»
13.15 Т/с «Во всем виноваты предки»
13.40 М/с «Эй, Арнольд!»
14.30 Шоу «Такси»
14.55 «Знаки зодиаки»
15.00 Школа ремонта
16.00 Т/с «Плохие девочки»
17.00 Гараж. Из рук в руки
17.10 Победоносный голос верующего
17.40 Необъяснимо, но факт
18.40 «Знаки зодиаки»
18.45 «Восточный экспресс». Погода
19.00 Т/с «Ландыш серебристый»
20.00 «Будни»
20.25 «Знаки зодиаки». «Здравствуй, праздник!»
20.35 «Восточный экспресс». Погода
21.00 «Дом-2. Дорогая Маша Петровская». «Жизнь с «УЮТом»
22.00 «Дом-2. Новая любовь». «Здравствуй, праздник!»
23.00 «Восточный экспресс». Погода
23.25 «Знаки зодиаки»
23.30 Х/ф «Отпуск за свой счет»

Тивиком

- 07.20 «Лоск». Погода
07.30 М/с «Гаргульи»

- 07.50 «Жизнь с «УЮТом»
07.55 М/с «Бэйблейд»
08.25 Т/с «Солдаты-5»
09.20 Т/с «МЭШ»
10.30 «24». Погода
10.50 «Час суда»
11.50 «Час суда»
13.00 «Исчезновения». «Джимми Хоффа»
13.30 «24». Погода. «Лоск»
14.00 Х/ф «Криминальные игры». «Дело женихов»
15.15 Т/с «Секретные материалы»
16.15 Т/с «Солдаты-5»
17.30 Т/с «Фирменная история»
18.45 Т/с «Мятежный дух»
19.45 «Мистер Бин»
20.00 «Лоск». Погода
20.10 «Жизнь с «УЮТом»
20.15 «Радар-спорт»
21.00 Х/ф «Криминальные игры». «Пляшущие чертики»
22.10 Т/с «Солдаты-5». Погода. «Лоск»
23.20 Т/с «Фирменная история»
00.30 «24». Погода
01.00 «Мистер Бин»
01.15 Х/ф «Оргазм Эми»

СТС - «БАЙКАЛ»

- 06.00 Т/с «Охотники за древностями»
06.50 М/ф «Смешарики»
07.00 М/ф «Веселые мелодии»
07.30 Т/с «Моя прекрасная няня»
08.00 Т/с «Не родись красивой»
09.00 Истории в деталях
09.30 Т/с «Грехи отцов»
10.30 Т/с «Люба, дети и завод...»
11.00 Х/ф «Интуиция»
13.00 Т/с «Как сказал Джим»
13.30 М/с «Питер Пэн и пираты»
14.00 М/с «Охотники за привидениями»
14.30 М/с «Оззи и Дрикс»
15.00 М/с «Люди в черном»
15.30 М/с «Эскалибур»
16.00 Т/с «Зена - королева воинов»

- 17.00 Т/с «Чудеса науки»
17.30 Т/с «Зачарованные»
18.25 Т/с «Моя прекрасная няня»
19.30 Истории в деталях
20.00 Т/с «Не родись красивой»
21.00 Т/с «Люба, дети и завод...»
21.30 Х/ф «Я буду дома к Рождеству»
23.30 Прогноз погоды. Истории в деталях
00.00 Т/с «Моя прекрасная няня»
00.35 Детали
01.35 Профилактические работы (до 06.00)

ДТВ

- 10.00 М/ф
11.00 Т/с «Няня»
11.30 «Как уходили кумиры. Юрий Демич»
11.55 «Неслучайная музыка»
12.00 Телемагазин
12.30 «Агентство криминальных новостей»
12.50 Х/ф «Стальной рассвет»
15.05 «Самое смешное видео»
15.35 Т/с «Округ Колумбия»
16.30 Т/с «Крутой Уокер»
17.30 М/ф
18.40 Д/с «Опергруппа, на выезд!»
19.25 «Как уходили кумиры. Юрий Демич»
19.50 Х/ф «Удачи Вам, господа!»
21.55 «Неслучайная музыка»
22.00 «Самое смешное видео»
22.30 Т/с «Женаты и с детьми»
22.55 Т/с «Возвращение Титаника-2»
00.00 Д/с «Опергруппа, на выезд!»
00.40 «Агентство криминальных новостей»
01.00 Х/ф «Опасные герои»
03.15 «Шеф рекомендует»
03.20 «Карданный вал»
03.40 «Эротический видеокалендарь»
04.45 «Девушки не против...»
05.15 «Неслучайная музыка»
05.25 «Шоу Джерри Спрингера»

Пятница, 23

Первый канал

07.00 «Доброе утро»
10.00 Новости
10.05 Т/с «За все тебя благодарю»
11.20 Т/с «Агент национальной безопасности»
12.30 Искатели. «Убийство Столыпина»
13.00 Новости
13.05 «Большой обед»
14.20 «Команда Гуфи»
14.50 Т/с «Другая жизнь»
16.00 Новости
16.10 «Лолита. Без комплексов»
17.00 Т/с «Хозяйка судьбы»
18.00 «Федеральный судья»
19.00 Вечерние новости
19.10 «Кривое зеркало»
19.40 Т/с «Адьютанты любви. Фаворитка»
20.50 Поле чудес
22.00 «Время»
22.25 Юбилейная церемония вручения народной премии «Золотой граммофон»
01.40 Х/ф «Пока ты спал»
03.40 Х/ф «То, что ты делаешь»
05.30 Т/с «Дефективный детектив»
06.15 Неизвестная планета. «Расшифрованные майя»

Россия

06.00 «Доброе утро, Россия!»
09.45 Т/с «Под крышами большого города»
11.50 Вести. Дежурная часть
12.00 Вести
12.30 Местное время. Вести-Бурятия
12.50 «Мусульмане»
13.00 Т/с «След оборотня»
15.00 Вести
15.10 Местное время. Вести-Бурятия
15.30 «Суд идет»

16.30 Т/с «Гражданин начальник-2»
17.30 Вести. Дежурная часть
17.40 Местное время. Вести-Бурятия
18.00 Вести
18.15 «Кулагин и партнеры»
18.45 Т/с «Обреченная статья звездой»
19.45 Т/с «Черная богиня»
20.45 Вести. Подробности
21.00 Вести
21.30 Местное время. Вести-Бурятия
21.50 «Спокойной ночи, малыши!»
22.00 «Юрмала». Международный фестиваль юмористических программ
23.55 Х/ф «Война»
02.30 Х/ф «Чужая территория»

НТВ

07.00 «Сегодня утром»
10.15 «Вопрос... Еще вопрос»
11.00 «Сегодня»
11.15 «Криминальная Россия»
11.50 «Принцип домино»
12.50 Т/с «Агентство «Золотая пуля»»
14.00 «Сегодня»
14.30 «Для тебя»
15.30 Т/с «Бальзаковский возраст, или Все мужики сво...-2»
16.35 «Чрезвычайное происшествие»
17.00 «Сегодня»
17.20 Т/с «Улицы разбитых фонарей»
Канал БГТРК
19.35 Мир связи
19.45 Новости без политики
Канал НТВ
20.00 «Сегодня»
20.35 «Хазанов против НТВ»
23.00 «Сегодня»
23.40 «Совершенно секретно. Информация к размышлению»
00.40 Х/ф «А теперь... дамы и господа»
03.15 Бильярд
04.10 «Кома: это правда»
04.40 Т/с «Звездные врата- IV»
05.30 Х/ф «Поля смерти»

Ариг Ус

07.00 «Восточный экспресс». Погода
07.30 «С утра полезно»
08.15 «Сейлормун»
08.45 «Жизнь с «УЮТом». «Знаки зодиаки»
08.55 «Здравствуй, праздник!». «Формула успеха»
09.05 «Восточный экспресс». Погода
09.30 М/с «Котопес»
09.55 «Знаки зодиаки»
10.00 Х/ф «Отпуск за свой счет»
12.55 М/ф «Королева Зубная щетка»
13.15 Т/с «Во всем виноваты предки»
13.40 М/с «Эй, Арнольд!»
14.30 Шоу «Такси»
14.55 «Знаки зодиаки»
15.00 Школа ремонта
16.00 Т/с «Плохие девчонки»
17.00 М/ф
17.10 Победоносный голос верующего
17.40 Запретная зона
18.35 «Жизнь с «УЮТом»
18.40 «Знаки зодиаки»
18.45 «Восточный экспресс». Погода
19.00 Т/с «Ландыш серебристый»
20.00 «Внимание! Женщина за рулем»
20.15 «Здравствуй, праздник!». «Формула успеха». «Знаки зодиаки»
20.30 «Восточный экспресс». Погода
21.00 «Дом-2. Камилла и ее мужчины». «Жизнь с «УЮТом»
22.00 «Дом-2. Новая любовь»
23.00 «Восточный экспресс». Погода
23.25 «Знаки зодиаки»
23.30 Х/ф «Семь стариков и одна девушка»
Тивиком
07.10 «Радар-спорт». Погода. «Лоск»
07.50 «Жизнь с «УЮТом»

07.55 М/с «Бэйблейд»
08.25 М/с «Солдаты-5»
09.20 «МЭШ». Погода
10.50 «Час суда»
11.50 «Час суда»
13.00 «Самые-самые»
13.30 «24». Погода. «Лоск»
14.00 Х/ф «Криминальные игры». «Пляшущие чертики»
15.15 Т/с «Секретные материалы»
16.15 Т/с «Солдаты-5»
17.30 Т/с «Фирменная история»
18.45 Т/с «Мятежный дух»
19.45 «Дорогая передача»
20.00 «Лоск». Погода
20.20 «Жизнь с «УЮТом»
20.25 «Человек недели»
21.00 Х/ф «Библиотекарь»
23.05 «Страшные истории. Смерть». Погода
00.10 Х/ф «Пожиратель змей-3»
02.15 «Секретные материалы»
03.10 «Невероятные истории»
04.00 Ночной музыкальный канал

СТС - БАЙКАЛ

06.00 Т/с «Охотники за древностями»
06.50 М/ф «Смешарики»
07.00 М/ф «Веселые мелодии»
07.30 Т/с «Моя прекрасная няня»
08.00 Т/с «Не родись красивой»
09.00 Истории в деталях
09.30 Т/с «Грехи отцов»
10.30 Т/с «Люба, дети и завод...»
11.00 Х/ф «Я буду дома к Рождеству»
13.00 Т/с «Как сказал Джим»
13.30 М/с «Питер Пэн и пираты»
14.00 М/с «Охотники за привидениями»
14.30 М/с «Оззи и Дрик»
15.00 М/с «Годзилла»
15.30 М/с «Эскалибур»
16.00 Т/с «Зена - королева воинов»

17.00 Т/с «Чудеса науки»
17.30 Т/с «Зачарованные»
18.25 Т/с «Моя прекрасная няня»
19.30 Истории в деталях
20.00 Т/с «Не родись красивой»
21.00 Х/ф «Хроники Риддика»
23.25 Прогноз погоды. Истории в деталях
23.55 Т/с «Моя прекрасная няня»
00.30 Х/ф «Туман»
02.15 Профилактические работы (до 06.00)

ДТВ

10.00 М/ф
11.00 Т/с «Няня»
11.30 «Как уходили кумиры. Готлиб Ронинсон»
11.55 «Неслучайная музыка»
12.00 Телемагазин
12.30 «Агентство криминальных новостей»
12.50 Х/ф «Опасные герои»
15.05 «Самое смешное видео»
15.35 Т/с «Шоу рекордов Гиннеса»
16.30 Т/с «Крутой Уокер»
17.30 М/ф
18.30 Шоу «Деньги с неба»
18.40 «Этот безумный мир»
19.25 «Как уходили кумиры. Готлиб Ронинсон»
19.50 Х/ф «Завещание профессора Доуэля»
21.55 «Неслучайная музыка»
22.00 «Самое смешное видео»
22.30 Т/с «Женаты и с детьми»
22.55 «В зоне риска. Бунт машин»
00.00 «Этот безумный мир»
00.40 «Агентство криминальных новостей»
01.00 Х/ф «Лучшие из лучших-3»
03.10 «Шеф рекомендует»
03.15 «Карданный вал»
03.30 «Эротический видеокалендарь»
04.35 Х/ф «Куб»
06.35 «Неслучайная музыка»
06.45 «Шоу Джерри Спрингера»

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ 21-62-62

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ 21-62-62

Суббота, 24

Первый канал

07.00 Новости
07.10 Х/ф «Сотрудник ЧК»
09.10 Играй, гармонь любимая!
09.50 Слово пастыря
10.10 «Кряк-бригада». «С добрым утром, Микки!»
11.00 Новости
11.10 «Три окна»
11.50 Д/ф «Ад в раю. Год спустя»
13.00 Новости
13.10 Здоровье
14.00 «Гоша Куценко. Парень из нашего города»
15.10 Х/ф «Жемчужина Нила»
17.10 Х/ф «Пес Барбос и необычный кросс»
17.20 Юбилейный вечер Олега Табакова
19.00 Вечерние новости
19.10 «Ералаш»
19.30 «Кто хочет стать миллионером?»
20.40 Бисквит
22.00 «Время»
22.20 Фестиваль юмора «Умор-2005». Гала - концерт
00.10 Что? Где? Когда?
01.50 Х/ф «В раю, как в ловушке»
03.50 Х/ф «Однажды ночью»
05.30 Т/с «Дефективный детектив»
06.10 «Евротоннель»

Россия

07.00 «Доброе утро, Россия!»
08.40 «Золотой ключ»
09.00 Вести
09.10 Местное время. Вести-Бурятия
09.20 «Русское лото»
09.55 «Военная программа»
10.20 «Вокруг света»
10.50 «Субботник»
11.30 «Утренняя почта»

12.00 Вести
12.10 Местное время. Вести-Бурятия
12.20 «Сто к одному»
13.15 «В поисках приключений»
14.15 «Клуб сенаторов»
15.00 Вести
15.20 Х/ф «Сосед»
Канал БГТРК
17.00 Точка зрения Жириновского
17.10 Курьер
17.15 Мы и налоги
17.25 «Версты». Новогоднее поздравление начальника ВСЖД ОАО «РЖД» Алексея Воротилкина
17.45 «Буряад орон». Художественно-публицистическая программа
18.10 «Час мэра». Геннадий Айдаев. Прямой эфир
Канал «Россия»
19.00 «Секрет успеха». Финал. Концерт из ГЦКЗ «Россия»
20.50 В «Городке»
21.00 Вести
21.15 «Зеркало»
21.30 «Честный детектив»
22.00 «Кривое зеркало. Театр»
00.40 Пласидо Доминго в опере Дж. Пуччини «Тоска»
03.00 Х/ф «Рождество»

НТВ

08.10 М/ф «Альф»
09.00 «Сегодня»
09.15 Т/с «Полицейский Кэттс и его собака»
09.45 «Без рецепта»
10.25 «Дикий мир»
11.00 «Сегодня»
11.15 «Главная дорога»
11.55 «Кулинарный поединок»
12.55 «Квартирный вопрос»
14.00 «Сегодня»

Канал БГТРК
14.20 Мунхэ зула
14.40 «Эврика» в Бурятии
Канал НТВ
14.55 Х/ф «Новая рождественская сказка»
17.00 «Сегодня»
17.15 «Женский взгляд». Виталий Кличко
17.55 «Своя игра»
18.50 Т/с «Сыщики-4»
20.00 «Сегодня»
20.30 Профессия - репортер
20.55 «Программа максимум»
21.50 Т/с «Адвокат»
23.00 «Реальная политика»
23.40 Х/ф «Люби меня»
01.55 «Мировой бокс. Ночь нокаут»
02.35 Х/ф «Мажестик»
05.15 Т/с «Звездные врата- IV»

Ариг Ус

07.30 «Восточный экспресс». Погода
07.55 «Знаки зодиаки»
08.00 М/с «Жестокие войны»
08.20 М/ф «Дюймовочка»
09.00 М/с «Сейлормун»
10.00 «Жизнь с «УЮТом». «Здравствуй, праздник!»
10.10 «Восточный экспресс». Погода
10.40 «Формула успеха». «Знаки зодиаки»
10.45 «Здравствуй, праздник!»
10.50 Х/ф «Хуже некуда». «Знаки зодиаки»
12.55 М/ф «Приключения Буратино»
14.00 «Возможности пластической хирургии»
15.00 «Жизнь, полная радости»
15.30 «Верю - не верю»
16.00 «Фигли-мигли». «Знаки зодиаки»
16.30 Х/ф «Блондинка за углом». «Здравствуй праздник»
18.25 «Жизнь с «УЮТом»

18.30 «Каламбур»
19.00 Т/с «Ландыш серебристый»
20.00 «Запретельные истории». «Формула успеха». Погода
21.00 «На ночь глядя»
22.00 «Дом-2. Это любовь». Жизнь с УЮТОМ
23.00 «Комеди-клуб». Погода
00.00 «Секс» с Анфисой Чеховой»
00.30 «Знаки зодиаки»
00.35 «Роман с Бузовой»
01.30 Х/ф «Гарлемские ночи»

Тивиком

08.30 «Дикая планета». Погода
09.30 М/с «Дейгандр»
09.55 М/с «Близняшки-пятерняшки»
10.20 «Кинематограф». Погода
10.50 «Симпсоны»
11.55 «Очевидец»
12.55 «Шестое чувство»
13.50 «Криминальное чтиво»
14.30 «24». Погода. «Лоск»
14.50 «Цунами. Знак Апокалипсиса»
15.55 «Невероятные истории». Погода
17.00 М/ф
17.15 Х/ф «Библиотекарь»
19.30 «Музыкальные поздравления». Погода
19.55 «Жизнь с «УЮТом»
20.00 «Неделя». Погода
21.15 Концерт Задорнова - Подниматель пингвинов». Погода. «Лоск»
23.35 Реалити-шоу «Остров искушений». Погода
01.00 Х/ф «Камо грядеши?»
04.25 «Секретные материалы»

СТС - БАЙКАЛ

06.00 Х/ф «Отец невесты»
07.50 М/с «Семья почемучек»
08.20 М/ф «Смешарики»

08.30 М/с «Флиппер и Лопак»
09.00 Прогноз погоды. «Улица Сезам»
09.30 М/ф «Итси-битси паучок»
10.00 Х/ф «Назад в школу»
12.00 Прогноз погоды. «Самый умный»
14.00 Кино в деталях с Федором Бондарчуком
15.00 Д/ф «Леонардо да Винчи. Опасные связи»
16.00 Прогноз погоды. Истории в деталях. Специальный выпуск
16.30 Т/с «Улицы разбитых фонарей. Новые приключения ментов»
17.30 Х/ф «Хроники Риддика»
19.50 Т/с «Моя прекрасная няня»
21.00 Х/ф «Семьянин»
23.35 Прогноз погоды. Хорошие шутки
01.35 Х/ф «Мистер Фрост»
03.05 Профилактические работы (до 06.00)

ДТВ

10.30 Т/с «Напряги извилины»
11.05 «Товары для Вас»
11.25 «PeZEPТ успеха»
11.35 М/ф
12.50 Х/ф «Бессонница»
15.15 «Голливудские истории. Ума Турман»
16.10 Т/с «Спрут»
17.25 «Арсенал»
17.55 Т/с «Возвращение Титаника-2»
20.00 «Самое смешное видео»
20.30 «Осторожно, афера!»
21.00 «Шоу рекордов Гиннеса»
22.00 Х/ф «Ищите женщину».
01.15 Т/с «C.S.I.: место преступления Майами»
03.05 «Шеф рекомендует»
03.10 «Эротический видеокалендарь»
04.15 Х/ф «Шутники»

№147(21233)

Дүхэрнэ

№49(454)

Воскресенье, 25

Первый канал

- 07.00 Новости
07.10 Х/ф «Безумный Щелкунчик»
08.00 М/ф «Джеймс и гигантский персик»
09.20 Служу Отчизне!
09.50 «Дональд Дак представляет»
10.20 «Умницы и умники»
11.00 Новости
11.10 «Непутевые заметки»
11.30 Пока все дома
12.20 «Веселые картинки»
13.00 Новости
13.10 М/с «Гора самоцветов»
13.40 Живой мир. «Большая охота»
14.50 «Кумиры»
15.20 «КВН-2005». Высшая лига. «День рождения Игры»
17.40 «Большие гонки». Суперфинал
19.00 Времена
19.50 Д/ф «Дети-маугли»
20.40 «Сердце Африки»
22.00 Воскресное «Время»
22.45 Х/ф «Нападение на 13 участок»
00.50 Бокс. Григорий Дрозд - Шейн Шварц
01.20 Суперчеловек. «Дары предков». 6 ч.
02.20 Х/ф «Настоящий друг»
04.10 Т/с «Дефективный детектив»
05.50 Х/ф «Каратели»

Россия

- 07.00 «Доброе утро, Россия!»
08.20 «Сельский час»
08.45 «ТВ Бинго-шоу»
09.00 Вести
09.10 Местное время. Вести-Бурятия

- 09.20 «Диалоги о животных»
09.55 М/ф «Дед Мороз и серый волк»
10.15 Х/ф «Старики-разбойники»
12.00 Вести
12.10 Местное время. Вести-Бурятия
12.20 «Городок». Дайджест
12.55 «Сам себе режиссер»
13.45 «Смехопанорама»
14.15 «Парламентский час»
15.00 Вести
15.20 «Фитиль № 68»
16.10 «Смеяться разрешается»
17.30 Х/ф «Властелин колец. Братство кольца»
21.00 «Вести недели»
22.00 «Специальный корреспондент»
22.25 Х/ф «Властелин колец. Две крепости»
01.55 Х/ф «Американский пирог-2»

НТВ

- 07.00 М/ф «Маленькая принцесса»
08.30 «Сказки Баженова»
09.00 «Сегодня»
09.15 Т/с «Полицейский Кэттс и его собака»
09.40 «Их нравы»
10.20 «Едим дома!»
11.00 «Сегодня»
11.15 «Чрезвычайное происшествие. Обзор за неделю»
11.40 «Тор gear»
12.15 «Цена удачи»
13.05 «Растительная жизнь»
14.00 «Сегодня»
Канал БГТРК
14.20 Новости без политики
14.30 Инструментов народных волшебный звук
Канал НТВ
15.00 Х/ф «Свадьба в Малиновке»
17.00 «Сегодня»
17.15 «Один день. Новая версия»

- 17.55 «Своя игра»
18.50 Т/с «Сыщики-4»
20.00 «Сегодня. Итоговая программа»
20.55 «Чистосердечное признание»
21.30 «Чрезвычайное происшествие. Обзор за неделю»
21.50 Т/с «Адвокат»
23.00 «Золотой соловей»
00.45 Х/ф «Особенности национальной политики»
02.35 Х/ф «Защита свидетелей»
04.45 Х/ф «Подставное тело»

Ариг Ус

- 07.55 «Знаки зодиаки». Погода
08.00 М/с «Жестокие войны»
08.20 Х/ф «Спасибо, доктор»
09.00 М/с «Сейлормун»
09.35 «Формула успеха». Погода. Жизнь с «УЮТом»
09.45 «Внимание! Женщина за рулем»
10.00 «С утра пораньше»
11.00 ТК «Ариг Ус» представляет юбилейный концерт фольклорного ансамбля «Забава»
12.15 Т/с «Диагноз - убийство». «Здравствуй, праздник!». «Знаки зодиаки»
13.10 М/ф «Легенда о Сиде»
14.30 «Школа ремонта». В розовом свете
15.30 «Благая весть»
16.00 Х/ф «Не ходите девки замуж». «Знаки зодиаки». «Здравствуй, праздник!»
17.25 Фигли-мигли
17.55 «Жизнь с «УЮТом»
18.00 Т/с «Ландыш серебрястый»
19.00 ТК «Ариг Ус» представляет. Ток-шоу «Частный случай»

- 19.30 «Здравствуй, праздник!». «Знаки зодиаки»
19.40 «Мое Отечество»
20.00 «Школа ремонта». «Папа, мама, дети и собака Фред». Погода
21.00 Т/с «Диагноз - убийство». «Здравствуй, праздник!»
22.00 «Дом-2. Новая любовь». Погода. «Жизнь с «УЮТом»
23.00 «Комедии - Клуб». «Знаки зодиаки»
00.00 «Секс» с Анфисой Чеховой»
00.30 Х/ф «Заведи себе мужчину»

Тивиком

- 08.20 «Дикая планета». Погода
09.20 М/с «Дейгандр». Погода
09.45 М/с «Близняшки-пятерняшки»
10.10 М/с «Непобедимая команда суперобезьянок»
10.40 «Симпсоны»
12.10 М/с «Дятловы» Погода
12.40 «Неделя»
13.50 «Военная тайна»
14.30 «24». Погода. «Лоск»
14.50 «PR-овокация». Погода
16.00 «Невероятные истории»
17.10 «Жизнь с «УЮТом»
17.15 Школьное ТВ
17.45 «Музыкальные поздравления»
18.15 Домашний зоопарк
18.30 На колесах
18.45 Кинематограф
19.00 «Стильная жизнь»
19.30 «24». Погода. «Лоск»
20.00 «Остров искушений»
21.15 Х/ф «Охранник для дочери»
23.45 Х/ф «Цунами 2004: волны смерти»
01.00 Х/ф «Миледи»

СТС - «БАЙКАЛ»

- 06.00 Х/ф «Отец невесты-2»
07.50 М/с «Семья почемучек»
08.20 М/ф «Смешарики»
08.30 М/ф «Флиппер и Лопак»
09.00 Прогноз погоды. «Улица Сезам»
09.30 Х/ф «Семьянин»
12.00 Прогноз погоды. «Жизнь прекрасна»
14.00 Снимите это немедленно
15.00 Т/с «Люба, дети и завод...»
16.00 Истории в деталях. Специальный выпуск
16.30 Т/с «Моя прекрасная няня»
17.05 Х/ф «Влюбленный агент»
21.00 Х/ф «Возмездие Макса Кибла»
22.50 Муз. фильм «По волне моей памяти»
00.00 Х/ф «Высокая мода»
02.40 Профилактические работы (до 06.00)

ДТВ

- 10.30 Т/с «Напряги извилины»
11.05 «Товары для Вас»
11.25 «РеЗЕРТ успеха»
11.35 М/ф
12.40 Х/ф «Дикая любовь»
15.15 «Голливудские истории. Шерон Стоун»
16.10 Т/с «Спрут»
17.25 «Карданный вал»
17.55 Т/с «Возвращение Титаника-2»
20.00 «Самое смешное видео»
20.30 «В засаде»
21.00 «Шоу рекордов Гиннесса»
22.00 Х/ф «Конец атамана»
01.10 Т/с «С.С.I.: место преступления Майами»
03.00 «Шеф рекомендует»
03.05 «Эротический видеокалендарь»
04.10 «В зоне риска. Бунт машин»

ҮРГЭНЭМ САЙНГАА ДЭЭЖБЕ

Үнгэтэ юртэмсын нюрганда Үүрэй толые утганам. Үглөө эртээр үндэжэ, Үргэнэм сайнгаа дээжбэ.

Үбгэн буурал баабайнартаа, Үнгэтэ орон дэлхэйдээ, Үндэр дээдэ тэнгэридээ, Үзэи тоонто нютагтаа.

Аглаг сэнхир тэнгэрихээ Амгалан байдал үршөөггта. Айдар залуухан хүүгэдээ Алтан дэлхэйм харалсыта.

Сэбэр утын харгыдань Шадал хүсэ нэмээггт! Сэдьхэл дүүрэн жаргалдань Сэлмэг тэнгэрим заяаггт!

Утын замайнгаа нурууда Унажа, бүдэржэ бү ябаһай. Ухаан зүрхэниинь сохилжо, Ушаржа инагтаяа золгоһой.

Наһанайнгаа нүхэрье золгожо, Нэнгэжэ бээдэ ябаггы. Үри хүүгэдээ дэгжээжэ, Үнэр баян нууггы гээд,

Өөдэнь тэнгэридээ сүршэнэм, Өөрын сагаан сэдьхэлхээ, Бүхы улаан зүрхэнһөө Буурал баабайдаа зальбарнам.

ТАБАН ЖЭЛ ҮНГЭРШӨӨ Табияа хүрээбэ гэнэмни, Табан жэл үнгэршөө. Дабаа дабааб гэнэмни, Добуун байһан байшоо.

Үдэрнүүд гүйдэжэ яаралтай, Үлхээдэн ошонол жэлнүүднэй. Үнэмнай сайжа бууралтанхай, Үнгэрнэл нэмээхэн наһамнай.

Жэлнүүд хурдан гүйдэнэл, Жүдхэн ошонол эрьелтэгүй. Жаранай харгы зурьбал, Жабхаланга жэлнүүд үнгэрнэл.

Урданнай олон дабаанууд Урма зоригго эршэдхээд, Дабан ябахал хэрэгтэй, Дабаан бүхэнөө жаргалтай.

Олон хэрэг хэгдээдүй, Оршолон энэ дэлхэйгээр. Охин дундаа ябахалби, Омог дорюун хүсэндөө.

Эрмэлзэн урагшаа дабшаналби Эршэ хүсэээ шангадхаад, Үйлэ хэрэгээ бүтээнэлби, Үнэн зүрхэндөө найдаад.

Эддин энэ дэлхэйдээ, Эгсэ үндэр дабаануудтаа. Эршэдэн сохилог зүрхэмнай, Энээхэн наһандаа жаргалтай.

ЖАМА ЁНООР Орон дэлхэйн буурал баабайнар, Олон сая жэлнүүдтэ мандаа. Оршолон дэлхэйн жам ёноор, Ошотон заанат харгы замаа.

Залаата юртэмсын жам ёноор, Заяашамнай заанал замаа. Заяанаймэй харгы маңдаа, Залгаата жэлнүүдэй гүйдэл соогуур.

Хүшэр хүндэ харгы замдаа Хүсэ шадалаа дууһаад ябахадан, Хүдэр гараа харбайнаш намдаа, Хүсэн түгэлдэр буурал баабайм.

Залгаа дабаанда бүдэрөөд тороходом, Заяашамнай тодонол альгаа. Дүлэндэнь дулаасажа жэгнэгдэн, Дабшанам саашаа замдаа.

Заяашынгаа дулаахан дүлэндэ Замайнгаа утада жэгнэгдээдди. Замбуулин дэлхэйн жаргалда Жэншэдгүйхэн хүртэлсөөдди.

Утын замай урда тээ Үргэнэм дэлхэйдээ сэрьжэмээ. Заншалта ёноороо хүнэй дээжэ, Заяашадаа үргэн сүршэлэй.

УГАА САХИЯЛ БУРЯАДНАЙ Бурхан Багшамнай манаа, Буряад-Монгол угаа, Булта дэлин далая, Бата сахихыемнай захяа.

Угторгойн үндэр аглагта Одо мүшэд толоронхой. Олон мүшэдэй дундахана Ошотон гадаһан яларанхай.

Хүхэрэн долгилһон далайда, Хүрһэтэ дэлхэйн нюрганда Халин харгыгаа алдахадаа, Нүгэдэхэт алтан гадаһандаа.

Угаа сахиял Буряаднай Урдын саһгаа залгаатай.

Арбан нэгэн эсэгын, Алтан худал болонхой. Амидарал залгаһан угаа Ашанар гушанарнай залгая.

Долоон үеые залгыта, Долгин шэнги угаа. Дангина дүүхэйдээ заагыта, Дурлажа болохогүйл үедөө.

Эддин дэлхэйдээ зальбаржа, Энээхэн наһанайнгаа үрье Эдлэхэл замдаа үринэрни, Энэл угаа залгажа.

Угаа сахиял Буряаднай, Урда холын залгаатай. Ухаан бодол сэдьхэлдээ, Урма хүсэл зоригтой.

АЛТАН ГАДАҺАН Аглаг дээдэ тэнгэридээ Алтан гадаһан ялардаг. Алас дээрэлээ шэртэжэ, Амгалан байдал сахидаг.

Огторгойн үндэр аглагта Одо мүшэд толоронхой. Олон мүшэдэй дундахана Ошотон гадаһан яларанхай.

Хүхэрэн долгилһон далайда, Хүрһэтэ дэлхэйн нюрганда Халин харгыгаа алдахадаа, Нүгэдэхэт алтан гадаһандаа.

Уншагшадаймнай туршалгануудһаа

Цырендоржо ЦЫДЕНЖАПОВ

Абын ажалай дүрье, Анхаран хадуужа абаггы.

Үбгэд хүгшэдэй үреэлынь Үнэншэмэ зурхэндөө хадуугыта. Хэлэһэн захяа заабаринь Хэжэ сэдьхэлдээ хадагалыта.

Наһанайтнай ута харгыда Найдамтай тупалхал танда. Нарата дэлхэйн нюрганда, Намжааран жэгнэхэл замда.

Энэл эдлэхэ наһандаа, Эршэдэн дабшаггы урагшаа. Этигэл найдал, хүсэтэй, Эхэ нютагтаа тупатай.

ХУЫШЭДӨӨ ХОДОДОО ХҮГЖЭМТЭЙ

Улаахан пулаадтай улаангир, Уянаар хатарнаа эхилээ. Уянар халхинэй эшхэрэн дор Уянгатан эшхэрэн хүгжэмтээ.

Нарин сагаахан хуһахан Нахилзан хатарна нугархай. Нимгэн ногоон набшаһаниинь Намжаа нэбшэндэ харшагананхай.

Шэнэһэн модон шэбэнэлдэнэ, Шэрүүн халхин бү болоһой. Сэнхир номин тэнгэридээ Шараад наран гараһай.

Хуша модод хүхиюутэй, Хатар наада харанхай. Альгаа шанга ташанхай Арбагар томо дэльбээрээ!

Нарһад намдуу даруухан Наһан соогоо бүдүүзгэй. Наартай захид хүгжэмдэн, Нахис хотос хатаранхай.

Һалхин эшхэрэн шангадана, Һуладаад дахин номгорно. Һайхан хүгжэм зэдэлнэ, Һаршаганаан, һэршэгэнэн дуудлана.

Хамаг модон нахилзан, Хатар наадаа үргэлжэлүүлээ. Хүдөөһөө халхин эшхэрэн, Хүүшэдөө ходоодо хүгжэмтэй.

Холын замда аяншадаа, Харгыень зажа толордог. Харанхы хүни төрихэдэнь, Харгыдань туяаржа гэрэлтүүлдэг.

Тэнгэрийн долоон үбгэдтэй, Төөрийн зондоо тухатай! Алтан гадаһан яларна, Аглаг үндэр тэнгэридээ.

Алтан гадаһан огторгойһоо, Аниб-ониб гэнхэй. Аласай холын замбуулинһаа Амарагай нюдэндэл эмнинхэй.

СЭСЭРЛИГЭЙ ДЭРГЭЭР ГАРАХАДАМ

Үхибүүдэй сэсэригэй дэргээр Үглөөгүүр гараһалби эртээр. Эжынэр, эсэгэнэр хүүгэдээ Эртэлжэ асарнал сэсэригтээ.

Хөөрхэн хүүгэд хайратай, Хара үүрээр бодонхой. Хүтэлүүлэн ябана эхэдээ, Хамаг бөөнь эсэргүүсэнхэй.

Алтан нойроо алданхай, Алдажа гэшхэлнэ нойрмогтой. Аадар бороодол нулимсань Адхаран гоожонол хасартань.

Хүндэтэ эжынэр, эсэгэнэр Халагланам, нэгэ жаа унтуулһай Хөөрхэн багахан хүүгэдээ, Халуухан унтари хэбтэридээ.

Үдэшэлэн гэртээ бусахадам, Үхибүүд ехэ хүхиюутэй. Үрдилдэн гүйдэнэ нааданхай, Үнжэгэн бээе хүгжөөнэл.

Эхэ эсэгэнэр үдэшөөр Эдир хөөрхэн хүүгэдээ Элшэтэ наранай тонгойхолоор, Энхэрэн абаашана гэртээ.

ЭНЭЛ ЭДЛЭХЭ НАҺАНДАА Эдир залуухан үринэртнай, Эрдэм номоо шудалжа, Эдлэжэ жыт наһаяа Эддин хайхан дэлхэйдээ.

Эхын хэлэһэн үгые Энхэрэн сэдьхэжэ ябаггы.

ТУРИЗМ В БУРЯТИИ - ЗОЛОТО ИЛИ СТЕКЛЯШКИ?

Третью неделю творческая съемочная группа из Мангейма по приглашению мэра города Геннадия Айдаева работает над сбором материалов о Бурятии. В один из дней группа посетила село Сухая Кабанского района. Жители села подготовили экскурсию на зимний Байкал, культурную программу «Вечерние посиделки» и приготовили блюда бурятской, украинской, русской кухни. Отъезжая из Сухой, Петри отметил, что этот день был особенным и одним из самых лучших во время проведения в Бурятии. Имиджевый фильм о туристических ресурсах республики будет демонстрироваться по телевидению в Германии и будет сопровождать выставочные дни Бурятии в г. Мангейм.

Поразило то, что в Бурятии много национальностей, и все они живут дружно. Яркие впечатления оставил Этнографический музей. В Германии проживает много национальностей: турок, вьетнамцев, африканцев, выходцев из Европы, всех не перечтешь. Проблема в том, что в Германии живет второе, третье поколение представителей разных народов, идет период адаптации, отсюда бывают проблемы. Сильное впечатление от зимы. Здесь очень холодно.

- Совпали Ваши стереотипы с представлением о зиме?

- В принципе, да. Но я понял, что в таких условиях жить можно. Самое главное правило - надо правильно одеваться. Удивительно, что во всех домах тепло. Да, я знаю еще один выход, как выжить в этих условиях - можно из одного дома быстро - быстро перебежать в другой и так передвигаться. (При этом было похоже, что он не шутил).

- Как Вы оказались в Бурятии?
- Проходила выставка в Мангей-

ме, ваш мэр Геннадий Архипович Айдаев был там. Я подошел к нему, показал резюме, свои работы. Кроме этого, нас рекомендовала мэрия Мангейма, как одну из лучших творческих групп.

- Ваши работы?

- Я делаю корпоративные, имиджевые фильмы, рекламные ролики. Наш фильм «Чикаго» я подарил Администрации, вы можете у них попросить. Еще одна моя последняя работа - фильм про Мексику, она со мной.

- Кто в Вашей команде?

- Нас четыре человека. Ребята - профессионалы. Было так, что кто-то приходил, уходил. Остались те, кто болеет за дело. Регина Хесс - оператор, Аника Годов - ассистент режиссера, Ульф Бемерле - звукорежиссер, в таком составе мы работаем над фильмом.

- Впечатления от сегодняшнего дня.

- Конечно, первое впечатление - сильнейший ветер на Байкале. Это здорово. Такого у нас еще не

было. Регину, нашего оператора, удивило то, что люди в Сухой радостные. Ульфу - звукорежиссеру, понравилась еда - разнообразная, необычайно вкусная. Анике запомнилось ощущение, что несмотря на холод, мы отсняли кадры. Это победа.

- Ваши пожелания всем, с кем пришлось познакомиться у нас в Бурятии.

- Наше зимнее путешествие заканчивается. Нам нравится здесь. Мы планируем приехать летом. Всем желаем того, чтобы они оставались такими же искренними, веселыми, несмотря на то, что здесь будет развиваться туризм.

Впереди у них - монтажи, отбор кадров, работа с текстами, бессонные ночи. Что получится из видеоконференции тысячи мгновений жизни нашего города и республики? Может, фильм научит нас гордиться своей малой родиной и научит уважать друг друга? Может, он действительно привлечет туристов и деньги, и сбудется то, чего опасается Петри в своем пожелании - мы потеряем свою искренность? Туризм не просто отрасль, программа развития или простая технология для зарабатывания денег, это прежде всего возможность показать всему миру, что мы открыты, еще духовно богаты. Именно культурный фон и самобытность во всем мире имеют силу для привлечения инвестиций. И если мы будем знать куда идти и как развиваться, определим приоритеты и распределим ресурсы, научимся новым технологиям, тогда туризм может принести пользу. Иначе будем менять золото на стекляшки.

Елена ШИРИБОН.

Дул неистовый Култук. На ногах было трудно стоять. Байкальский ветер швырял снег, над озером стояла высокая белая пелена. За торосами мощные волны Байкала несли обломки замерзающего льда. Из-за этого Байкал называется седьм. Картина впечатлила не только немцев. В это время местные жители с гордостью рассказывали об этом времени года. Руководитель группы Йохим Петри, азартный и жизнерадостный немец, вывел всю группу на съемки. Лопались провода и шнуры - техника не выдерживала байкальского ветра. Всем местным понравились немцы, только жители недоумевали, почему в группе «обе бабы носят самое тяжелое» - телекамеру и стойку для камеры, а мужики - все легкое - сумку и диктофон. Одна из женщин попросила по дороге внимательно поспрашивать, откуда и кто они. Я выполняю ее просьбу.

Йохим Петри, закончил Университет Мангейма по специализации «Гармонистика, Англистика, Политология». Уж в студенческие годы начал снимать фильмы. В 1987 году

организовал свою команду. Владелец престижных премий и наград в области информационных технологий и телевидения, и хотя говорит, что неважно их наличие, но одна из них дорога - награда Организации немецкой промышленности.

- Петри, создание фильма, определение его концепции, стиля подачи - момент волнующий. Чего Вы опасаетесь?

- Видеоматериалов отснято очень и очень много. Каждый день мы выезжаем куда-то, были на Култукской, сегодня - в Сухой, завтра едем в Ацагатский дацан, ездим по предприятиям и разным корпорациям. Я много лет работаю над созданием фильмов, я не боюсь работы. Я боюсь лететь на самолете. (Смеется).

- Ваша работа - бизнес или творчество?

- Я бы не приехал, если бы это не было интересно. Самое важное в работе - когда она приносит радость, удовольствие.

- Что поразило Вас в Бурятии?

- Поразило гостеприимство. И это не комплимент, я говорю серьезно.

2006 ОНДО БҮХЭРОССИН ХҮДӨӨ АЖАХЫН ТОО БҮРИДХЭЛ ХҮЛЭЭГДЭНЭ

2006 ондо июлиин 1-нээ 25 хүрэтэр Бүхэроссин хүдөө ажахын тоо бүридхэл хүлээгдэж байна, энэмнай мүнөө үеийн Россин түүхэд түүрүүшынхнээ үнгэргэгдэжнээ гээшэ. Россид нимэ ехэ хэмжээнэй тоо бүридхэл 1920 ондо үнгэргэгдэжнэ байна, тэрэннээ хойшо хүдөө ажахыда нимэ хэмжээ ябуулганууд оройдоошье үнгэргэгдөөгүй гэж болохогүй, юундэб гэхэдэ, 1964, 1976 ба 1985 онуудта хубин ажахынуудай тарилгын талмайнууд бэшгэдэжнэ, 1970 болон 1984 онуудта жэмэс үзэмэй ургасануудые, мүн 1996 ондо малай тоо толгой тоологдон байна.

Бүхэроссин хүдөө ажахын тоо бүридхэл хадаа бүридхэлэй мэдээсэл абаха зорилготойгоор Федеральна хууляар тогтоогдон хүдөө ажахын объектнууд тухай мэдээнүүдые суглуулга хараалтан тоо бүридхэлэй шэнжэлэгэ болон.

Энэ ажал хадаа манай гүрэндэ эгээл түүрүүшынхнээ хуулин үндэһэн дээрэ үнгэргэгдэхэ. 2005 оной июлиин 21-дэ «Бүхэроссин хүдөө ажахын тоо бүридхэл тухай» 108-ФЗ дугаарай Федеральна хуули абтаа.

Энэ хуули соо гол ойлгосонууд бэшгэдэжнэй, хүдөө ажахын тоо бүридхэлэй объектнууд тодорхойлогдонхой, хүдөө ажахын тоо бүридхэлэй объектнууд болохо хубин ноурнууд тухай мэдээнүүдэй нэрэ тоолбори тогтоогдонхой, хайшан гээд хэмжээ эмхидхэхэб? Эмхидхэлэй болон үнгэргэлгын талаар Россин Федерациин Правительствын, гүйсэдхэхэ засагай федеральна зургаануудай, Россин Федерациин можон гүрэнэй засагай зургаануудай эрхэ түлөөлэгэнүүд бэшгэдэжнэй. Үгтэһэн мэдээнүүдые олоной мэдээдэ дуулахагүй, тушаалта ноурнууд тэрэннээ өөрн хэрэгтэ хэрэглэхэгүй гэхэн асуудалнуудта тон ехэ анхрал хандуулагдана.

Тус Хуули Бүхэроссин тоо бүридхэл эмхидхэлгын, үнгэргэлгын, дүнгүүдые толилоглин асуудалнуудаар хуулилта ба хубин ноурнууд, Россин Федерациин гүрэнэй засагай зургаанууд, Россин Федерациин можонуудай гүрэнэй засагай зургаанууд болон ноутагай өһэндэн хүтэлбэрини зургаанууд хоорондын харилсаануудые гуримшуулгын хуулилта үндэһэн хангаха болон.

Хүдөө ажахын тоо бүридхэлэй хуулилта үндэһэн хадаа Россин Федерациин Конституци, «Бүхэроссин хүдөө ажахын тоо бүридхэл тухай» Федеральна хуули болон, 2005 оной октябрийн 30-да «Бүхэроссин хүдөө ажахын тоо бүридхэлэй эмхидхэлгэ тухай» тогтоол абтаа.

21-дэхи зуун жэлэй эхиндэ Россин хүгжэлтэ ехэ хубилхан байна: ажахынуудай эмхидхэлэй-хуулилта түхэлнүүд нэлэгдэхэ, колхоз, совхозууд хандаржа, гүрэнэй зөөридэ байсан газарнууд умсын болоо. Тимэнээ хүдөө ажахын урда байһан асуудалнуудые энэ хэмжээ ябуулга зүб тээшнэ харуулха болон. Мүнөө үедэ хүдөө ажахынай ямар байдалда ороод байһаб, тодо харуулалтануудгүйгөөр, тоо баримтагүйгөөр энэ халбар хүгжэхэ, гүрэнэй тусхай дэмжэлгэ урагшаа ябахгүй гэжэ нэгэнтэ бэшэ хэлэгдэнэ гээшэ. Энэ тоо бүридхэл хүдөө ажахын халбаринууд тухай, тэдэнэй гаргадаг үрэ бүтээл, нөөсэ тухай мэдээнүүдые элирүүлхын тула үнгэргэгдэхэ. Тингээд хайшан гэжэ хүдөө ажахын үйлдэбэрини ашаг үрэ дээшэлүүлхэб гэхэн зорилгонууд табигдаха болон. Росси гүрэн ООН-ой ФАО-гой эмхидэ оронхой гээшэ даа даа, тэрэнэй гэшүүн байхын тулада үе үе нимэ тоо бүридхэл үнгэргэгдэжэ байха ёһотой. Тимэнээ Гүрэнэй Дүүмын абхан хуулин ёһоор Бүхэроссин хүдөө ажахын тоо бүридхэлнүүд саг үргэлжын үндэһэтэй боложо, 10 жэлдэ нэгэ удаа үнгэргэгдэхэ болон.

Тоо бүридхэл ехэ удаа шанартай. Үнгэргэгшэ октябрийн 31-

дэ Гүрэнэй Дүүмэ 2006 оной бюджетэй проект абаа, тэндэ голомолгын түсэбтэ гүрэнэй ехэ проектүүдые бээлүүлгэдэ гаршанууд хараалагдажа, президентын гар табигдаа. Дүтэй ойрын экономика эгээл шухала зорилгонуудай нэгэниин хүдөө ажахын хүгжэлтэ гэжэ Владимир Путин нэрлээ. Энэ зорилгонуудта 2006 ондо 14 миллион тухэриг голомлоор правительство түсэблэнэ, хойто жэл баһал энэ хэмжээгээр. Фермернүүдтэ ба хубин хамнабарин ажахынуудта процентгүй урьһаламжа үгэлгэ Программын гол зүйл болохо. Илангаяа эдэ асуудалнуудые шиндхэхын тула 2006 ондо Бүхэроссин хүдөө ажахын тоо бүридхэл (ВСХП) үнгэргэгдэхэн гээшэ. ВСХП хүдөө ажахын байдал болон хүгжэлтын шэг тухай, халбарин хубилаалтанууд, хүдөө ажахын нэгэдэһэн хамжаанууд тухай мэдээсэл харуулха, мүн үгтэһэн мүнгэн тон хэрэгтэй хүндэ хүртэхыен оролдохо болон.

Хүдөө ажахын ажал ябуулга эмхидхэдэ хуулилта болон хубин ноурнууд тухай баримтанууд тоо бүридхэлэй тусхай хуудананда оруулагдаха. Хуулилта ноурнуудай нэрэһээ тэдэ ажахынуудай болон эмхинүүдэй хүтэлбэрилэгшэд тоо бүридхэлэй хуудануудта оруулха, бэшэ хуудануудта тусгаар бэлдэгдэһэн тоо бэшгэдэ эрхэтэдэй хэлэһэн үгэнүүдхээ оруулха Хуулин проекты ёһоор хүдөө ажахын тоо бүридхэлдэ хабаатат бүхэ хуулилта ноурнууд хабаадаха уялгатай. Хүдөө ажахын эд бүтээл үйлдэбэрилдэг эрхэтэдэ энэ тоо бүридхэлдэ хабаадалга баһа уялгата. Хуулин ёһоор тоо бүридхэлдэ оруулагдаха мэдээнүүд гэхэл: ажахууд ба хүдөө ажахын ажал ябуулга эмхидхэдэ газар, ажахыда хүдээлдэ ажалшадат тоо, газарай урэгсатуудай талмай, малай болон тахягай тоо толгой, техникын хэрэгсэлнүүд, хүдөөдэ ажаһуугшадат наһан ба нуралсал гэхэ мэтэ.

Хүдөө ажахын тоо бүридхэлэй дүнгүүдые гаргаһанай удаа бүхэ анкетанууд үгы хэгдэхэ. Дүн гаргагдатар эдэ мэдээнүүдэй хажуу тээшэ тарахагүйн тула хэмжээнүүд абтанхай, хубин ноурнуудай нэрэ тэдэнэй хаяг тоо бүридхэлгын хуудананда заагдахагүй. Бүхэ мэдээсэл ноуса шэнжэтэй байха. Энээн тушаа «Бүхэроссин хүдөө ажахын тоо бүридхэл тухай» Федеральна хуули лаб найдуулга үгэнэ. Хэрбээ тушаалта ноурнай ямар нэгэ мэдээнүүдые тараһан гү, али хуурмаг болгоһон ушар элирүүлэгдэбэл, тэрэ Россин Федерациин хуулин ёһоор харюусаха.

Согологдон мэдээсэл ашаг үрэтэй агропромышленна политика зохёон бэлдэгдэхэ горитой нүлөө үзүүлэхэ болон. Энэ хадаа аграрна халбарин хүтэлбэрилэгшэдтэ эдэ хоолой дэлгүүр тогтонжоруулгада шэглүүлэгдэһэн хэрэгтэй хэмжээнүүдые абалгада туһа болохо, байһан нөөсөнүүд зүб ашаглагдаха, үнэ сэнгэй политика зүбөөр үнгэргэгдэхэ, орон доторой үйлдэбэрилэгшэд дэмжэгдэхэ болон.

2006 оной Бүхэроссин хүдөө ажахын тоо бүридхэл хүдөө ажахын бүхэ үйлдэбэрилэгшэдые дайраха - дачинууд, садоводууд, огороднигууднаа эхилээд, фермерэй ажахынууд, хүдөө ажахын томо томо нэгэдэлнүүд хүрэтэр. Тоо бүридхэлэй дүнгүүдээр хүдөө ажахын ямар ургаса ургуулагдааг, хэды шэнээн талмай эзлэгдэдэг бэ, малай болон тахягай тоо толгой хэды, хэн хүдөө ажахын эд бүтээл үйлдэбэрилнэб гэхэн мэдээнүүд абтаха. ВСПХ республикын эдэе хоолой нөөсөнүүдые бүридүүлгэдэ ажахын халбарин бүхэнэй үүргэ тухай мэдээсэл үгэхэ. Иймэ согологдон мэдээсэлгүйгөөр халбарин хүгжэлтэ болон гүрэнэй тусхай дэмжэлгэ бага ашаг үрэтэй байха.

А.ЛЫДЕНОВА,
Бурятстат.

Я ЗНАЮ, ЗАЧЕМ НУЖНА ПЕРЕПИСЬ!

Об этом размышляют соседи, коллеги, и все фермеры, и все директора подсобных, колхозных, и совхозных, и личных хозяйств.

Зачем же? А затем, что в стране перестройка как головоломка: о том, как реформировать всеми позабытую отрасль народного хозяйства.

Ведь даже Правительство РФ, Госдума Устали думать, что делать? Экономично вырастить свой хлеб или закупить за границей? Вырастить свои продукты или есть модифицированные.

А есть ли для этого сельхозтехника в заброшенных и забытых селах? И чем будут засеивать поля бескрайней Родины? А чем и с кем будут выращивать драгоценные зерна? Где наши «мустанги» из наших забытых прерий? Где наши люди, чей труд не оплачен был много лет? Позабыты, на выживание позаброшены!

Но вот, оказывается, вспомнили, Решили размеры сельхозплощадей уточнить, Сельскохозяйственную технику, скот разыскать И все описать в анкетах с помощью переписчиков.

Затем итоги подсчитают статистики, Доведут до Правительства и Думы все цифры. А потом Государство издаст Закон о земле, О разведении племенного скота, о льготных кредитах на приобретение сельскохозяйственной техники.

А сельчанам в помощь будут брошены Кредиты и рабочая сила из городов. Будет создана Программа оздоровления второй отрасли народного хозяйства.

И в село потечет молодежь Обратным потоком из городов Для слияния с землей и природой, И для здорового образа жизни, И для производства продукции.

Улучшения демографии и потомства здорового В современных рабочих поселках, Электрифицированных и телерадиотранслируемых, И чтоб Интернет и благоустроенность Не уступали образу жизни мегаполиса!

И заживет страна, и наконец-то, село, Деревни, деревеньки и малые хутора Будут, как прежде, выращивать хлеб И сдавать на элеватор по госзакупкам,

А мясо на мясокомбинаты, Будут у нас как в западных странах Дотации на производство и переработку, и закуп Продукции, производимой сельским тружеником.

А.ВОРОБЬЕВА.

Мянга юэн зуун оной¹ урда
үээр ха,
Мархаанзайн дооромбо суута
зохёол бэшээ.
Бэлигүүн бодолоор зон
сооһоо туярха -
«Бэлигэй толи» - эрдэм
ухаанай жэшээ!

Зохёолын гэз, һаса хотоһоо
эхитэй,
Золтой заяатай түбэд хэлэн -
эхэтэй.

Мэргэн шабинь - Шойдок
Ванчинай габжа,
Монгол хэлэндэ оршуулһан
юм, хинажа.

Хаанта засагай үеын
бураадууд башли -
Харанхы зон нуугаа гэгдэдэг
һэн - үтлн².

Дарлажа хэлэгдэһэн хара
үгэнүүд,
Барлагдажа - шудалдаг
һэмди үхибүүд.

Хэжэнгын хийдэй таба
наранай³ нэгэн -
Хэтын домогто Эрдэни-
Хайбзан Галшиев,
Танай урда шабитнай мэтэ,
һүгэдэн,
Тантрын шэди уудалнаб -
гал оншыень.

Мянган шүлэгтэ зохёолтай
мандан үлөө -
Нангин бодолнуудаар
ялбаһан Судар лэ.

Тайбан тоонто - Ород
нютагһаатнай мүнөө
Танай нэрээр толорнол -
мантан Субарга!
Октябриин 19, 2005 он.

Ажаглалтанууд:

¹ Оной - «Бэлигэй толи» гэжэ
мянган шүлэгтэ зохёолоо хэды
ондо бэшэжэ эхилээд, хэдыдэхи
оной ямар нарада түгсхөөб
гэжэ мэдэхын аргагүй. Нэгэ
нимэ ушар хөөрэхэ дуран
хүрэнэ. Зунай саг байгаа,
жараад бага гаран оной үе һэн.
Хэжэнгын Ленин замда
буусатай Ямшилай Лодой ламада
ороһонби. Гэртэнь танигдаагүй
наһажаал хүн нуугаа. Тэрэ
хүндэ анха түрүүн хэблэгдэһэн
«Бэлигэй толи» ном бэлэг үгэбэ.
Саанань үшөө олон номой
байхые хараад:

- Үү, намда үгыт!

Эрдэни-Хайбзан ГАЛШИЕВАЙ түрэхөөр 150 жэлэй ойдо

ЭРДЭНИ-ХАЙБЗАН ГАЛШИЕВ

гэжэрхибэб.

Урдаһаан хоёр ном һар-
байжа:

- Нэгыень Шойбсондо
үгөөрэй, - гэз һэн.

Хөөрхөөз ерэжэ, тэрэ номоо
баряад, Шойбсон үбгэжөөлдэ
ошобоб. Нютагай зон, бидэ
Жана-Дарын нагаса гэдэг
һэмди. Шойрын хургуулиие
хослон гараһан гэбшэ хүн нааб
даа. Гэртээ гансаараа нуугаа
һэн. Ушараа хөөрөөд, тэрэ
номоо үгэбэб.

- Хайбзан дооромбын номбы,
- гартаа хэды эрыюулэн
үзэһэнэй удаа, - ехэ эрдэм
түгсэхэн хүн һэн даа, - гэбэ.

- Гол түлэбынь ямар зэмэ
хэһэндээ баягта хүртэхэ
болоһон юм бэ?

- Тэрэш унзадалхадаа, дасан
хийдэй хамаг ламанарые бу-
лижа, бурханай урдахи тахилай
уһанай долгилсо, хүнды хоолой
хүнхинүүлһэн гэхэ даа. Холын
хойто нютагһаа бууһан хари хүн
аад, нютагай гол ехэ дасанай
бүхы ламанарые булижа
уншаха гэшэ таагүй, муу зүйл
гэжэ анхарагдаа юм гэз.
Шажанай хургуулида шабяр
лэ анхан абтаһан хубарагай энэ
шадабарыие шанга гэгшээр
шүүмжэлэлгэ болоо һэн ха.
«Боди сэдхэл баримталаагүй,
ехэ багшанарые хүндэлөөгүйн
хүйтэн абари үзүүлэгдэбэ,
буруу дүлгын һүүдэр унаба»
гэхэшэлэн шэрүүн үгэнүүд
хэлэгдээ.

«Хандагайн сэмгэн тогоондо
багтахагүй, харин хүбүүн голдо
багтахагүй» гэдэг үгэмнай
эндэшье гаража ерээ. Эрдэни-
Хайбзан дооромбые баягта
хүртөөхэ гэхэн шанга шийд-
хэбэри ханхинаа, яахаш арг-
гагүй... «Хурса хутага - эшэдэ
туһагүй» гэдэг үгын ёһоор
Хайбзан дооромбо өөрөө хэды
эрдэмтэйшье наа, Түбэдэй
дээдэ засагай шанга шийд-
хэбэриие бэээрээ хубилгаха,
дабаха аргагүй байһанаа мэ-
дэржэ, тэрэ дары мэргэн
абаралшын үүдэ татаа. Тэндэ
хэлээ: - Хатуул үйлэтэй ушараад

лэ байналши даа. Эндэ шамда
туһалха хүн үгы, оношбегүй
байна. Нютагташил, магад
туһалжа болохо ехэ сабад
байна. Би уншалга хүүжэби, ши
өөрөөл шанга зальбарал үйлэдэ,
- гүүлээд лэ гаража, хэдэн
хоногто үл хоолгүйгөөр, үргэһэ
нойргүйгөөр үргэлжэлһэн ехэ
зальбарал ябуулаа. Тииг-
һээршье байтарнь, хатуу үйлэдэ
хабаадуулха болзорто сагынь
буужал ерээ нааб даа. Үглөөнэй
сагаар хэды эршүүл ерэжэ,
баяг хүртөөлгэтэй байра тээшэ
абашаа.

Хэсүү хэрэг үйлэдүүлхэ
абилгашан ошожо, дээгүүр гол
нууриа эзэлжэ, Хайбзан
дооромбо доогуур саазын га-
зарта зогсоогдоо. Хоёр жа-
жуудань байха ёһотой хоёр
сахюул, үшөө хоёр хүн хүндэ
баягтай оньһонхой хажууда бэлэн.
Баяг - хатуу нүһэр занга. Иигээд
лэ хэдыхэн секундын забһарай
агшан сагта гэнтэл хара
байшангай хаалга хуха сэл-
лигдэшоод, саанань сахилгаан
мэтэ сахариг эрэн хурса нюдэн
яас гэжэ, табан годлиго эбэр
номо дэлижэрхинхэй, хөө хара
моритой үбгэн хүндэлдэжэ
байба бшуу. Сааза үйлэ-
дүүлхээ байһан абилгашан
энэниие харамсаараа:

- Баяг зогсоогты! - гэжэ сад
гэмэ шанга абяагаар хашхарга
табжа һэн гэдэг.

Энээн тухайда Хайбзан
дооромбо хэн шэхэтэндэ
хөөржэ хуудагүй, хөөрэлд-
дэмөөр үсөөхэн тэды хүндэ
хэлээд лэ энэ ушар дүүрэхэн
байдаг.

Саазын гэрэй үүдэндэхи
шудхамал шулуун шала дээрэ
хөө хара моринойнь хүлһэнэй
дуһал - тамганууд, хурса ту-
руунай багса ороһон сараа
(ганса туруунай) аржыжа
байдаг һэн гэжэ тэрэ сагай
мүргэлшэ хэлэжэ ердэг
байһан. Энэ хүндэ үйлэ хэрэгэй
хойно гараад байхадаа, нютагаа
бусаха тээшээ түхээрһэн.
Гэбэшье, тэндэ удаан наатаһан
аабза. Бүтээлдэ ороһон байгаа

бэшэ гү даа. Түбэдтэ байхаһаа
урид энэ зохёол - шастараа
бэшэһэн, эндээ ерээд хойнонь
гараһан байгаа гэдэг.

² Утли - «үзэг мэдэхэгүй утли,
гэгээ хараагүй башли» гэжэ
эрдэм хургуулигүй хүниие
хэлэдэг, хэлсэдэг саг байгаа. «А
- үзэг танихагүй, арбанай шоото
татахагүй» гэхэ мэтэ.

³ Наранай - хубисхалай урда
тээ «Хэжэнгын дасанай таба
наран» гэжэ эрдэм түгсэжэ,
боди сэдхэл олоһон табан ехэ
лама байһан гэз. Энээн тухайда
арбаад бага гаран жэлэй саана
Улаан-Үдэдэ Дамба хүбүүнэйде
дуулаһанби. Нэгэ танигдаагүй
үбгэн ороол бэлэй, хөөрэлд-
дэһөөр байтараа «таба наран»
тухай дурдаад, гурбыень мэ-
дэхэб гэз:

1. Мархаанзайн дооромбо
(Эрдэни Хайбзан Галшиев).
Ород нютагай.

2. Шоголиин дооромбо
(Содном-Доржо Цымпилэй) -
Бада нютагай.

3. Худанай лама (Лубсан-
Сандан Цыдэнэй) - Хэжэнгын
Шанаагай.

Энэ соносоһон шэнэ һониноо
Шадрарагын Жамба ламбагайда
хөөрөө һэн бээбэ. Дуутай хууд
гээд хэлээ һэн: - «наран»
гэлсэхэ болоо наа, Хүрээ багша
(Сандак-Доржо Цымпилэй ехэ
эрдэмтэй лама ябаа, Ород
нютагай һэн. Энээн тушаа бэшэ
үгэ хэлээгүй. Тэрэ табадахи
наранай һүлдэ үргэһэн
эрдэмтэн тухай үгүүлэл
дуулдаагүй байһаар. Түүхын
баримтанууд туригдэжэ, хойшоо
боло болоһоор, хай даа, мүнөө
тэрэниие соносоһон хүн үгыл
нэмэ гү даа гэхэн бодол
ерэнэ.

«Таба наран» тухай хэн
гэгээн айлад болоһон юм гэжэ
тэрэ танигдаагүй үбгэжөөлөө
асууһанби. Тэрэ иигэжэ
харюусаа: Хэжэнгын дасанда
нэгэ залуу лама зүүдэ үзэһэн
хаш. Дасан дээрэ арбаад
аршамай зайда Ногоон Дара
Эхэ залараад, мүнөө мэдэг-
дээгүй, мартагдаһан лама-

тайгаар эдэ табанай нэрэ
обогые соносоһоод, дэгдэшэһэн
юм гэдэг һэн. Тэрэ үедэ энэ
зүүдэн «зүб үзэгдэл» - гэжэ
тайлбарилгадан байгаа.

Эрдэни-Хайбзан Галшиев
дасанай хашаа соо юрын,
багахан бараан гэртэ байратай
һэн гэдэг. Номойнгоо шэрэйн
саана саг үргэлжын уншалгада
һуубашье, хүнэй орохоодо, гараа
залаан нуухын тэмдэг үгэжэ,
тийн номоо орхижо, хэнэй ямар
хэрэгээр ерэхые мэдээд, тума
ямагүй туһалдаг зантай байгаа.
Бурхан тэнгэри ехээр дарайтар
тахидагүй, сомор һонор
байдалтай хуудаг һэн гэхэ.
Өөрөө сахидаг санаартай:

**Шэнээр хубсалдаггүй,
Эдлэл абдаралдаггүй,
Бээз ямбадаггүй,
Хүндэ тумархалгүй,
Хоол - нөөдэггүй,
Хогшол - нюудаггүй,
Хоморойхөөр хооллодог,
Хожомойхөө - тоолодог,
Хүмүүн дүрим хүндэлдэг,
Номуун гурим сахидаг,** -
тусгаар шанга заршамтай һэн
гэхэ.

Иймэл хадаа «Хэжэнгын
табан наранай» нэгэн гэгдэжэ,
иматгал гэгээн ехэшүүлэй
дундаһаа онсо соносхогдохо
хубитай, соёрхогдохо заяатай
ехын изагууртан түрэхэн байгаа
гээшэ даа.

Мархаанзайн дооромбын
«Бэлигэй толи» гэжэ түүхын гүн
сооһоо бодожо ерэхэн гай-
хамшаг зохёолые мүнөө уншаг-
шадта хүргэжэ шадаһан эрдэм-
тэн Ц.-А.Дугар-Нимаев мүн.
Нэгэ эрдэмтынгээ бүтээлые,
нүгөө эрдэмтэнь угтан абажа,
сагайнгаа эрхэ нүхэсэлтэй
барилдуулан, иланганя буряад,
ород хэлэнүүдтэ шэлжүүлэн
оршуулһаниин ехэ сэнтэй.
Хожом хойногшодоошье, энэ
сүлхэ ажалайнь аша, удбис
ургажа ябаһан үетэнэй ухаан
сэдхэлдэ оршон халбаржа
байхын одон һүлдэтэй!

**Буряад, ород хэлэн дээрэ
Булта шүлэгийн оршуулһан,
Буряадай номой хэблэлээр
Бүрин түгэс барлуулһан,
Цырен-Анчик Дугар-Нимын
Сэгнэшгүй габьяа гаргаа -
Хүмэрин ошоһон саг үеын
Хүшөө боложо ургаа!
Дансаран ДОРЖОГУТАБАЙ.**

СЭБЭР БОДОЛ - ХИЛЭГҮЙ

Хадата үндэр Ахын аймагһаа
сэбэр бодолтой, шэнхинээтэ
зэбэнүүдтэй, шэмэтэй үгэ-
нүүдтэй шүлэгшэн түрүү-
шынгээ шүлэгэй номые
уншагшадтаа бэлэг болгон
барихадаа:

Энэ наһан соо, энэ дэлхэйдэ
Саг бүхэндэ заатагүй
Сэнхир тэнгэри, хүхэ

далай,

Сэбэр бодол - хилэгүй, -
гэхээр дуулан ерэбэ гэшээ.

Энэ хүмнай хэн бэ гэхэдэ,
Туяана Баировна Цыбденова
өөрын хонгёо хоолойгоор
«Аянша» гэхэн номоо «Буряад
үнэнэй» хэблэлэй таһагаар
гарган, ганса Ахада бэшэ, бүхы
Буряад ороноор аяншалуулан
нийдхээбэ гэшээ. Үсөөн хэ-
нэгээр гарабашье, уншагшадтаа
хүрэхэл байха. Туяана дунда
хургуулиа алтан медалаар
дүүргэжэ, БГУ дүүргэһэн
намтартай. Энэ номой хууданан

бүхэниие иран уншажа
һуухада, сэбэр бодолын
хилэгүй шэнги харагдахал
мүрөөрөө харагдана. Оро-
дооршье, буряадааршье адли
тэгшэ шүлэгүүдые уянгатуулан,
хүнэй зүрхэ хүдэлгэнэ, гэхэдэ,
алдуу болохогүй. «Орлик» гэжэ
ородоор бэшэһэн шүлэгийн
харая.

С орлиных высот озирая

полсвета,

Под самое сердце

бездонных небес

Пригрел свои крылья

могучие Орлик,

На снежных полотнах

Саянских завес.

Он знал благодетель

всевышнего неба,

И гнев ледяных суровых

ветров

И в скалах играющих

отзвуков эха

Из темных глубин умерших

веков.

Обвеян туманом манящей
загадки
Полуденный шорох
дремучих лесов,
Разгадки не дает эта жуткая
тайна,

Заблудшая в этот
хонгодорский кров.

Хада соо байрладаг Ахын
аймагай түб хото Орлик ню-
дэндэ эли тодоор, удха
уянгатайгаар харагдажа бай-
һанда болонго бээ. Түрэхэн
түрэл нютагаа, түүхэ домогын
һайса мэдэхэ хүн, өөрыгөө
бүргэдэй нюдөөр хаража,
ухамайла уянгатуулна бэшэ
гү? Зүб лэ даа, нимэл байха
ёһотой шүлэгэй шэмэ шүүһэн.

«Талын залин» гэхэн шүлэгэй
нэгэ дүрбэн мүр хараадаа абая.
Юм даа, энэ залин залууда
Ногоон соо шэнгэһэн басаган
Түргөөр гүйнэ, хүлөө

шоройдон,

Энеэдэг жаргал - энээхэн

наһан, -

гэхэдэ, холын бодолтойгоор
философско удха шанар
оруулан, залуу наһанайнгаа зали
хүсые, хүнэй наһые харуулжа
шадаа гэхэ байнаб. Туяанада

Шэнэ нэрэ

нимэ шүлэгүүд олон. Ехээр
шашаһан үгэнүүд үгы, үндэр
бодолын, өөрын хараса шүлэг
бүхэндэнь хадын горхондол
шааян дуулдана гэжэ хэлэхээр лэ.
Мүнөө энэ сагта, иланганя
залуушуулай дунда буряадаар
шүлэг бэшэхэ хүн хоморшог
гэхэдэ, үнэн зүрхэһөөнь
хэлэнэб гэжэ һананаб. Шүлэг
бүхэн дээрэнь тогтожо,
шүүмжэлхэ, удхалха гэжэ
һэдээгүйб. Тиибэ яабашье
Туяана Цыбденовада буряад
бодолоо алдаагүй үерлүүлжэ,
үетэн нүхэдтөө, бүхы буряад
зондоо ном бүхэн дээрээ
һайнаар хүдэлжэ, бэлэг болгон
бариха, шүлэгшэнэй сээ-
жэхэһэнь булаг бурьялжа, хадын
хабсагайн эридшые наа, харгы
замынь арюухан байһай гээд,
түрүүшын ном, түрүүшын дуран
шэнги хүн зоной сэдхэлдэ
үлэхэн гээ.

Элбэг МАНЗАРОВ.

УНИКАЛЬНЫЙ ПОЭТ С ПЛАНЕТЫ ЗЕМЛЯ

В Улан-Удэ 2005 году выпущен сборник стихов и песен Матвея Чойбонова «Наһанайм табисуур» /Кредо моей жизни/ объем 5,1., тираж 1000. Книга красочна оформлена цветными фотографиями, песни сопрождены нотами, стихи содержательны и оригинальны.

Человек, если талантлив, то во всем, - это о Матвее Рабдановиче Чойбонове, об уникальном поэте, докторе буддийской философии, о магистре народной медицины, астрологе, ясновидящем, о настоятеле Гэгэтуйского дацана, о религиозном общественном деятеле, генерал-майоре - обладателе Мальтийского ордена и награды за заслуги «За любовь и верность Отечеству».

КРЕДО МОЕЙ ЖИЗНИ - ПОМОЧЬ ЛЮДЯМ

Автор книг: «Сэнхир хадаг» (Синий хадак, 1991), «Долоон үнгын холонго» (Семицветная радуга, 1994), «Мүнхын аршаанай мүнхэн дуһал» (Серебряные капли целебного аршана, 1996), «Мои друзья - мои живые боги», (2001), «Наһанайм табисуур» (Кредо моей жизни, 2005).

Книга «Наһанайм табисуур» (Кредо моей жизни) состоит из двух разделов. В первый раздел включены 25 стихов, а во втором разделе - 18 песен. Многие стихи Матвея Рабдановича стали песнями: «Инзагатын соло», «Дуулим таладаа», «Сэлэнгэ нютаг», «Инзагатын вальс», «Сагаан нараар», «Мүнхэ наһан», «Улаан-Бургалтай», «Тэбхэр сагаан табин наһан», «Уянгата вальс», «Зэдын соло», «Үлэгшэн нютаг», «Инагтаа», «Эжыдээ сүршэхэ нэм», «Залуу нүхэртөө», «Дээдэхэн Үшөөтэйм», «Зэдын аймаг» и другие - уже считаются народными, исполняются на концертах и просто поются в народе, когда душа человека просит песни. Отличительной чертой его стихов являются не только напевность, музыкальность, но и глубокий философский смысл.

Байгал далайн баруун урда, Баян талын жэргээн дунда Баабай, эмгэйм дэлжун аймаг Баяр зугаа дэлгээн байдаг. Зэдэ, Зэдэм зэдэлхэдээ, Зэдэ, Зэдэм зэрэлгээтээ, Жаргал үршөөн нуугыш даа! Замби хүлгөөн суурхыш даа!

Үндэр хангай Уран-Дүшэ, Үргэн голоо хаяан сүршэ. Үеын малшад, дууша хүбүүд, Үлгы тоонтым алая шубууд.

Дабталга.

Бүрин-хаанай мойһон хормой Бэлэг болгон бэйг дэлгээ. Борьёо талын хонин хүрэг Буряад зонойм буян хэшэг.

Дабталга.

(Зэдын соло, н. 76, «Наһанайм табисуур»).

Поэт воспеваеет родной край, находит точные и емкие слова. «Жаргал үршөөн нуугыш даа! Замби хүлгөөн суурхыш даа!» - звучит сердечное благожелание поэта. Использует эпитеты: дэлжун аймаг, үндэр Хангай, үргэн голоо, баян талын, үлгы тоонтым; сравнения: дууша хүбүүд, алая шубууд, Борьёо талын хонин хүрэг, Буряад зонойм буян хэшэг. Стихи аллитерированы. Начальная и конечная рифмы соблюдаются, например: **Үндэр хангай Уран-Дүшэ, Үргэн голоо хаяан сүршэ. Үеын малшад, дууша хүбүүд, Үлгы тоонтым алая шубууд.**

Начальная рифма: ү.ү.ү.ү. Конечная рифма в данном случае смежная: Дүшэ, сүршэ, хүбүүд, шубууд. Звуковые повторы: Зэдэ, Зэдэм зэдэлхэдээ, Зэдэм, Зэдэм зэрэлгээтээ и повторение гласного звука э во всех этих словах передает особую напевность всей песне.

Матвей Рабданович говорит: «Если не учился в музыкальном училище - не знал бы глубинную гармонию, звуков, если бы не учился в педагогическом институте - не знал бы психологию людей, если бы не закончил медицинское училище - не знал бы внутренний мир человека, если бы не учился в духовном заведении - не знал бы, что такое вселенная и её законы, не знал бы повадок людей, как ярких звезд вселенной.»

Для того, чтобы написать такие стихи стоило все познать, выстрадать, и написать нужные сердцу слова, чтобы пел народ. Его песни поют в Аге, Усть-Орде, Бурятии, в ближнем и дальнем зарубежье, где живут буряты, скупают по родной стороне. Как сказал мой земляк: «Слова песни - лечат душу». (Живет на Украине).

Да, стихи и песни Матвея Чойбонова лечат душу. Природа не обделила его, телом он богатый, духом - философ. Великолепный

мастер мануальной терапии, он излучает силу, способную ставить на ноги разбитых парализован, к тому же ясновидец и поэт. Он - человек-загадка, человек-вселенная. Его стихи всегда интересно читать. Он видит то, что не видят другие. И слышит то, что не слышат другие. «О святой, над горою возник!», «О Бурхан, о мудрейший и вечный нойон» /2,7/. «Всему свое время!» - услышал я голос, - «Живи не спеши, вызревай, словно колос.» /1, 63 /.

«Человеческий разум недосыгаем. Он обладает великой силой - познавать окружающее. Хочется, чтобы люди поняли, что такое сокровище - Мир, Вселенная, Бог, как неописуемы звезды - люди, как соткан разум человека, дух, сила, благородство. В общении с людьми, с природой и вселенной человек становится гениальным.

Никогда не причиняйте зло кому-либо. Сделал добро - воротится добром, причинил зло - вернется злом, сделав доброе дело, каждый из нас при жизни становится частичей живого, бога», - говорит Матвей Рабданович.

Выходя на контакты с новыми друзьями, Матвей Рабданович любит иногда повторять слоги «раб» и «дан» - служу людям! В их сочетании видится магическое предопределение, поскольку знающие люди говорили, что в роду были шаманы и священнослужители, которые, совершая обряды, служили народу. А Матвей Рабданович продолжатель фамильного рода, спасая людей верой и правдой, служит народу. Что может характеризовать целителя лучше? «Приходили больными - уходили здоровыми». За его плечами многие тысячи исцеленных. И много писем приходят от его пациентов, вот один из этих писем, например: «Уважаемый Матвей Рабданович! Учителя, родители, учащиеся

средней школы № 270 г.Киева, в которой обучаются дети, эвакуированные из зоны Чернобыльской катастрофы, сердечно благодарят вас за оказание большой помощи в лечении наших детей, укреплении их здоровья. Благодаря вашим неземным способностям, многие дети уже сейчас почувствовали облегчение. Общение с Вами учителей и детей помогло нам в осмыслении вечных человеческих ценностей. Желаем вам здоровья и успехов в вашем благородном труде. Украина, Вагунинский район г.Киева, средняя школа № 270. Директор школы Н.Качур, председатель Совета В.Шлапак. 20 апреля, 1993 г., «А.С.Левин выражает свое глубокое восхищение тем, как т.Чойбонов за несколько сеансов точечного массажа в единстве с биоэнерговоздействием дает результат, которого обычными путями им с трудом удается добиться в течение длительного времени, зачастую годами.» Москва. 02.07.85, член-корреспондент АН СССР А.Г.Спиркин.

Матвей Чойбонов лечил людей, писал стихи и на этом пути добился успеха, потому что исповедовался перед читателем с предельной искренностью, говорил о главном - о любви к земле, людям, родным, друзьям, Родине. «Я тайной жил. Но все ж - Я был со всеми. И в сердце била дрожь - Земное время» (1,67).

Уникальный поэт с планеты Земля обращается к читателям: «Люди, при жизни успевайте делать добро, помогайте друг другу!»

Мэри ХАМГУШКЕЕВА,
кандидат филологических наук, доцент БГУ, почетный работник высшего образования РФ, член Союза писателей России.

Элбэг МАНЗАРОВ

ҮБЭЛЭЙ ЗУРАГЛАЛ

Эртэ үглөөгүүр газраа, Эсхэхэ саһан ороо. Ухариха эсэхэгүй хүлнүүд, Урагшаа ябаад үгөө. Мүр гарган хүнүүд, Мүртөө ажалдаа түргэдөө. Ан, гүрөөһэн, шубууд Аятайханаар саһа сүмэлөө. Эсхэгдээгүй саһан одоо Эржын эндэ зураглагдаа. Хүйтэн үбэлэй аминда, Хүбэнэг байһанаа хуугаа.

Айл бүхэнэй үрхэхөө Амилан утаан бааяа. Саб сагаан угалза Сансайдал бадаран зураа. Үншэн үрхэ харлажа, Үдэрэй ерэхье хүлээгээ. Энэмнай одоо хүдөө Эгээл гоё үбэлдөө.

Хотоңдоо байһан малнууд Хүлээжэ ядаа эзэнээ, Үбэлэй хүйтэндэ үбһөө Үүгэнэн эринэ эдихэээ. «Тыте» гэхэ хүйтэндэ Тобир хэды байхыше, Туруунуудын торшогоноо, Тогтонги хүйтэнһөө сүхэрөө.

Гансал жэжэ шубуухайдга Гайтай үбэлэй хүйтэн, Гараа нарбайһан хүнүүдтэл Газаагуур эрьелдэдэг дааран. Гарма манай ухаатай, Газаагаа үлгөө хабтагай. Хилээмэнэй үрхэхэ, үлөөдэһые Хэжэ үгөө тоншоһынь, Сугларшаба жаа шубуухайд, Сулажаха аргатай болошобод. Үдэ далиаа һэжэрэн, Үбсүүгээ урагшаан хүрхэйлгэн.

Тошон һайб гараа, Толи гэрэл шэнги. Тэнгэри толидонь харагдаа, Тон гоё үхибүүдтэ. Хүлдөө коньки зүүнхэй Хүтэрэлдэн халтирнад хүжоутэй. Хэн нэгэниинь ууса дээрээ Халтирнад гээд унашалай. Хаража байхада гоё даа, Хүйтэнэйш шэмхэхыне мэдэхэгүйш.

Үйлөөр залхуу нэгэндэ, Үбэлэй хүйтэн гайтай.

Шарга мориёо зандахадань Шарбаад абана һүүлээрээ. Шарга дээрээ байнхай, Шарьяа татуулна Зандан. Шаргын дуу ханхинуулаар, Шаастайхандаа шарыюулба хэбэртэй. Шаб байтар таалахыень, Шэхэндээш дуулахагүйбди мэдээрэй.

Үбһэн, үүсэ, түлээн Үбэлдөө энэл хэрэгтэй. Үльгэр түүхэ үдэшэниинь Үбгэдһөө нурахань үндэһэтэй. Зундаа шарга, Үбэлдөө тэргэ, Хэхэ гэхэн үгэ һэтэ мүнхэ мэдээтэй.

Хүйтэншые һаа, үбэл, Хүжоутэй зугаатай гоёл. Хүн бүхэнэй досоо Хүгжэм зэдэлнэл одоо. Үбэл хүниие шалгада Үбихэ, үбхэгэрыш мэдэдэг. Саб сагаан үбэл, Сагаалган болотор шангал.

«НАҺАНАЙ ТАБИСУУР» НОМОЙ ҺАЙНДЭРТЭ

Матвей Рабданович ЧОЙБОНОВТО зорюулагана

Наһанайм табисуур
гэлгэжэ,
Нарата гэлхэйгээ магтабат.
Түрэл Инзагатаяа һанажа,
Түүрэн, түүрэн дуулабат!

Инзагата ноотагай шарай
Илдамхан, дулаан байна.
Түрэлхидэй, нүхэдэй
туһаламжа,
Түби дээрэ түшэглэхөөр
байна.

Энхэрэл гүүрэн шүлэгүүдээ
Эжыдээ зорюулан бэшэнэт.

Арад зондоо алдаршалан
Ажалша хүбүү, басагадаа
магтанат.

Үнгэтэ гэлхэй эрьелдэхэдэ,
Үгтэһэн наһан ошоожол
байна.
Эдлэһэн энээхэн наһанда
Эрьежэл байна зол жаргал.

Арадтаа мэдээжэ поэт,
Алдарта сэрэгшэ-генерал.
Эди шэдитэ эмшэн
Эхэ ороноо холуур
суурхуулаат!

«Наһанай табисуур»
хагаа —
һонирхолтой ном болобо.
Нээрэнэ хужарлажа
уншахаар,
һайн угхатай ном болобо.

Нүхэдэйнгөө дүхэриг соо
Номойнгоо һайндэрые
тэмдэглэнэт.
Халуун үнэн зүрхэнһөөн,
Харин Танаа амаршалнаб.

Хани нүхэдөө түшэглэн,
Хүжоутэй, баяртай
ябаарайт.

Дэлхэй дуушан, эмшэн,
Дуг-Хамба, генерал!

Үшөө олон жэлнүүдтэ
Ута наһа, удаан жаргал
эдлэжэ,
Шэнэ номуудаа бэшэжэ,
Шэнхинээс дуулажа
ябаарайт!

Долоон холонго гэлхэй
Дүүрэн жаргал хүсэгшэ
Доро дохин үлэгшэ

ХАМГУШКЫН МАТВЕЙН
Мэри.
Октябрийн 21, 2005 он.

Балшар бага наһандаа баймгахан Худан голойнгоо эрьээр наадажа, уянда орожо, загаһа жараахай барижа ябадагн элихэнээр һанагдаба. Худан голойм эрьейн алтан шарахан элһэн хүлым гэжэгэнүүлэн, бэем жэгнэжэ байһандаа үзэгдэбэ. Голой эрьейн шугы бургаан аятай һэрюухэн һэбшэндэ аалиханаар һэршэгэнэ, ямаршьеб шэдигтэ үльгэр домог шэбэнэжэ байһандаа. Атарлан бэлшэжэ ябаһан садхалан үхэр мал нюдэнэйм урда харагдаба. Худан голойм хүжэ ногоон эрьенүүд номин тунгалаг долгидтоо вэшүүлэн, балшар бага наһанайм аялга дуулгажа байһан мэтэ. Шугы бургаан соогуур, сэнхир сэнгүүхэн агаарта шадал мэдүүлэн жэргэнэн шубуухайнуудай аялга дуун сээжэдэм суурятан дуулдажа, балшар бага наһем магтажа байһандаа уяруулба.

Иймэ үзэсхэлэн һайхан шэдигтэ мэдэрэл Эрдэни Дугаровой «Бага наһанайм ээрсэг», «Нютагайм һэбшэн», «Аһанга» гэгһэн номуудыг уншажа байхадэм эрьен ерээ. Балшар бага наһандаа айлшаалжа, түрэл тоонто нютагайнгаа алдин тала дайдаар, хада уулануудаар, уһа голоор, шугы ойгоор сэнгэн наадажа ябадагн сэдхэл бодолдомни элихэнээр һанагдан ерээбэ бшуу.

аажамханаар мэлмэрһэн Худан голой долгидто улаан хашарһаар наадана. Бидэ, голдээрэ бүхэли үдэрөө үнгэргэн хэдэн хүбүүд, һубарин ябаһан үнеэдэй хойноһоо баһал гэр тээшэ гэшхэлнэбди.

Бүхэли үдэр гол зубшажа, Үхэли болотороо үлдэжэ, Баряа болоһон загаһая Шаргад эдижэ нэгэ эроод... гэжэ поэдэй дурсахада, гол зубшадаг тэрэ үемни элихэнээр эрьен ерэнэ. Боро хараанаар гэртээ бусажа, эжыдээ гэмэрүүлэн эдеэлжэ, гэдһээ садахада, эсһэнэшье, гэмэрүүлһэнэшье мартаһаш даа. Унгаридаа орожо, жаргалтайхан дуураһаш.

Түрэнэн гэр, бууса - бага наһанайм үлгы. Дэлхэй дээрхи эгээл һайхан гэрнай

Нюдэдтэл энеэбхилэлдэһэн Сонхонууд, сонхонууд - Нидхээ буулгаһандашье, Сэлээтэй, хүхюутэйшье...

Хүдөө нютагай шарай иимэл даа. Минишье сэдхэлдэ иимээр лэ үлэнхэй. Тэдэ гэрнүүд соо минни танил таланууд, хани нүхэд ажаһууна. Тэндэ минни бага наһан, уг гарбалайм эхин удха, залгамжа, тэндэ эхимни.

Эрдэни Дугаровой эдэ гурбан номууд бэе бэһээ таһаршагүй холбоотой. Нэгэ томо модон шэнги гээшье ха болохо. Шүлэгүүдын надхалан набшаһад мэтэ, удхань бүүдүүн модоной халаа шэнги. Энэ модоной үндһэн тоонто нютагай үржэлтэ хүрһэндэ бүхөөр, гүнзэгыгөөр таранхай. Тэндһээ шэмэ шүүһэ шэмэн абажа, надхан ургажа байһандаа.

БАЛШАР БАГА НАНАЙМ АМИСХААЛ

Дуратайб, дуратайб, дуратайб даа Балшархан наһем гургуулан Алтанхан тоонто үлгыдөө, Хэшгээ дүүрэн дэлгэнэн Ашата буурал дайдаа, - гэжэ поэдэй улаан түрэнэйнгөө уян голһоо уянгалахада, түрэл тоонто нютагн дуудажэ, сэдхэл бодолдом сэлмэг зөөлхэн гунигаар хүлгүүлнэ.

Хүдөөгэй зүргэһэнөөр Хүд нүсэгөөр гэшхэлнэб. Таба халаанууд зөөлхэнөөр Таалана хүлэйм аданхайе.

Хүд нүсэгэн бага наһанайм али олон элдэб үйлэ ушарнууд уяһан сэдхэлдэм һайхан мэдэрэлээр халин ерээжэ, түрэл тоонто нютагн суранзан мэтээр татажа эхилнэ. Хүн бүхэн түрэнэн үдһэн тоонто нютагтай ха юм даа. Тэрэ хэзээдэшье, хэдыдэшье сэдхэл зүрхэн сооһини тахатайл. Түрэл нютагһаа, уургайгаа орхин ниидэжэ ошоһон дальбараадал, гаража ошоһоор олоһон жэлэй үнгэрөөшье хаа, наһатай болохо бүримни, нютагн зүрхэ сэдхэлдэм улам дүтэ, һайхан болон үзэгдэнэ.

Таламни хормойгоороо дүүрэн Ая гангын арюун хангалтай, - Эжынгээ хормойһоо шагтагалдаад, Ябаһан наһанайм хангалтай...

Эдээхэн мүрнүүдыг уншаад байхадаа, эхэ эсэгээ дахажа, үхэр малаа адууласажа бордойһон, борбо дээрээ бодоһон балшар бага наһамни баггүй зөөлхэн гэрэлтэ үльгэр мэтэ. Энэл ушарһаа поэдэй «Бага наһан» гэгһэн шүлэгынь бүгдэн анхаралда табиха хүсэл түрэнэ.

БАГА НАНАЙМ

Һайхан тоонтым эльгэндэ Балшар наһам үлэнхэй. Тишээ наһам хоодоо Дуран соогоо зоринхой.

Аймаг айлайм тэгэндэ Түрэл буусам хүлэнхэй. Тэндэ бусан буухадаа, Хүүгэн бэе харанхайб.

Өөхэн зөөлэн хүрһэндэ Хүйһэн-тоонтом булаатай. Тоонто шэртэн байхадаа, Харайн гүйхөө һананхайб.

Балшар наһам хайратай, - Алтан хаһам гээшэл даа.

Һаруул тоонтом шэдигтэй, - Багым үльгэр хөөрэнхэй.

«Бага наһан хүн бүхэнэй ажабайдалда онсо һуури эзэлдэг гээшэ» гэжэ аннотаци соонь бэшгэдэнхэй. Энэнь тон зүб. Хэнейшье, минишье бага наһан ами наһанай таһаршагүй хуби ха юм. Тиймһээ:

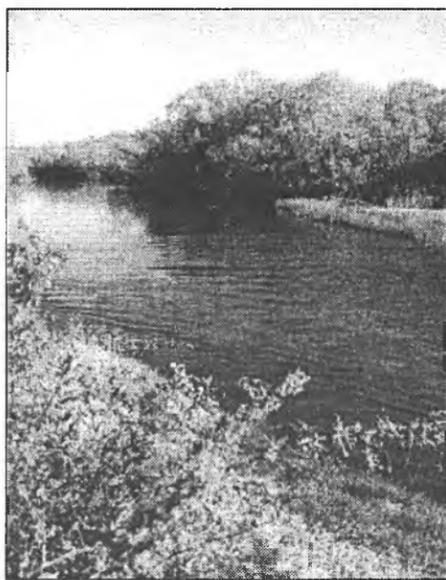
Бага наһан - Буянтайхан үе, Баяртайхан хаһа. Гомдолшье саг зуурин, Голхорбошье, сэдхэл дүүрэн...

Багынгаа хаһыг наһандаа тэхэрюулхэдэм, поэдэй номуудай хуудаһан бүхэн шэнэ дурсалга түрүүлнэ. Заримдаа гомдолдо абтажа, уруу духа болобошье, уйдан бархирбашье, тэрэ бэерээ дахинаа хүхюун шалыа болодог бага наһам... Хамаг юумэн сэлмэг хүхюун, үдэрнүүд ута, элдэб олон үйлэ хэрэгүүдтэй - һонин, тала дайда уужам, заха хизааргүй шэнги зэнхынэ. Шаргал улаан наранай сонхоор шагаахадань бодожо, илламаар шарадагыень наһахадаа, багынхидаал һуяаха дурам хүрэнэ. Худан голойм эрье үнгын сэгсүүдээр миралзан, хүнгэһэн һэбшэн намайе эльбэнэ.

Нилсэн унтажа һэрэд, Ниидэжэ ябанаб гэжэ наһаб. Далижаһан дальбараадал баярлаад, Даллан газашаа харайбаб. Наран гаргаан утгажа, Нашан туяадаа тодон абаба. Агаар аятай хүнгэнөөр Жэгүүр үгэн зэрэлгээтэбэ.

Нээрээшье ниидэжэ ябаһан мэтэ бага наһамни, мүнөө наһатай болоод байхадам, шэнэ харасаар, сэдхэлэй шэнэ хүдэлсөөр үзэгдэнэ, харагдана, дурсагданал. Энэралхэн поэдэй эдээхэн номууд түлхисэ үгэбэ ха юм. Үетэн нүхэдөөрөө наадажа, хүхижэ ябаһан хаһа наһагдана. Нютагайм дэбисхэр хабтайна. Жэргэнэн булжамуурай жэргэнэн тийхэдэ тоогдоошьегүй хаа, нуга голой үнгын сэгсүүд үхибүүн сэдхэл долгисуулашьегүй хаа, сэнхир тэнгэрээр аажамар зөөһөн хүбэн сагаан үлэд анхарал таташьегүй хаа, мүнөө болоод байхада, бага наһанайм эдээхэн үзэгдэнүүд сэдхэл бодолдом ехэл һайханаар ерээжэ дуулдана, үзэгдэнэ.

Боро хараан бууха дүтэлжэ, бэлшэжэ ябаһан үхэр мал һуурин тээшээ шэглэнэ. Наранай һүүлшын элшэ туяа хэдэн үүлэдтэ тудан, улаан түүдэгээр носоно,

маанадай томо боложо, ехын харгыда гарахадамнай, бүхы һайн һайхание, зөөлэн даруу абари зан гэгхээ эхилээ, ажабайдалдамнай хэрэгтэй элшэ хүсэ үгэнэ ха юм. «Замдаа гарахадаа» гэгһэн шүлэг уншанаб.

Хольнгоо замда зориходоо, Хангалтай зүрхөө шагнаарай, - гэжэ поэдэй хандахада, тэрэ үемни һанагдаахидна.

Сэдхэлээ хүмэрин эжыш Буусахан гэрээ эльгэлэн, Арайл нөлбоһоо барижа, Бусан ерэхыш үрээхэ... Түрэнэн гэршин үдэшэн, Бууралхан утаа бааюулан, Сонхо - нюдөө бүрхэжэ, Сохом хойноһоош уйдаха.

Шүлэгшын иигэжэ уянгалахада, сэдхэлээ хүмэрин, нютагһаа мордоһоноо наһанаб. Түрэнэн гэр, һуурин, тоонто - бараандаа тэрэ үеынхээрээ үзэгдөөд ерэнэ. Түрэл үйлсэм хоёр талаар элдэб гэрнүүд: хуушаншье, шэнэшье, сонхонуудаараа наранда наадана, пеэшэнэйнгээ хоолойгоор хүхэ утаа бааюулан һубарилдана.

Хамбыдал жэрылдэһэн Гэрнүүд, гэрнүүд, гэрнүүд, - Харабтар хуушаншье, Гэрэлтэй шэнэнүүдшье...

Набшаһад мэтэ шүлэгүүдын өөр өөрын онсо шэнжэтэй, уянгатай. Шүлэгшын сэдхэлэй байдалһаа, наһан бодолойн ябасаһаа дуудыдан түрэнэ ха юм. Тиймһээ хэдэн үгөөр тобшолон хэлэхэ гээшэ хүндэһэн хэрэг ха. Тийгэбэшье зүрхэ сэдхэлдэ бага наһан тухай, түрэл тоонто нютаг тухай олоһон һайхан бодол түрүүлнэ.

Эдэ номууд соо ороһон шүлэгүүд үхибүүдэшье уншахада ойлгосотой байха гэхэдэ, алдуу хэнгүй хаб. Юундэб гэхэдэ, Эрдэни Дугаровой хүүгэдэй зохёолшо ха юм даа. Поэдэй талаан бэлиг бага наһанһаа һагабшаяа татажа, тоонто нютагайнгаа һэбшээ һалхинай аялга дуураан, хүн бүхэнэй сэдхэлдэ нютагай түрэлхэн мэдэрэл бүри бэхижүүлжэ, сэнхир арюухан дурасхалай жаргал асаржа, уран уянгата шүлэг зохёолнуудаар дэлбэрэн байна даа.

Эрдэни Дугаровой зохёохы ажал, шүлэг найруулгыг шэнжэлжэ гэгһэн зорилго би урдаа табяагүйб. Энэниень эрхилжэ эрдэмтэ шүүмжэлэгшэд бии ха юм.

Поэдэй эдэ номуудынь уншаад байхадаа, түрэнэн тоонто нютагаа, балшар бага наһаяа сэдхэлээ долгисуулан наһан дурсажа, бага наһандаа бусаһан шэнги боложо, саарһан дээрэ бэшһэмни энэл даа. Хада гэртээ харитарнай тоонто нютагнай, бага наһамнай сэдхэл зүрхэндэмнай ульһа ехэтэй, уян һайхан дурасхалаар хүсэ шадал үгэжэ байна ха юм.

Эрдэни Дугаровой саанһан зохёохы ажалдань амжалта хүсэхэ дуран яшаагүй хүрээжэ ерэнэ. Тийн хүгшэн хүүгэнгүй олон тоото уншагшадаа шэнэ зохёол, номуудаараа ходо баясуулжа, сэдхэл зүрхынь уяруулжа байхыень хүсэе.

Энэ бэшһэнэн Эрдэни Дугаровой нэгэ шүлэгөөр дүүргэхэм ха:

Өөрын дулаан дайдаада, Өөхэн зөөлэн тоонтодоо Гурбан зөөлөе үзэжэ, Гунаһа хаһаа һанажа, Үндэр наһаяа хүндэлжэ, Үргэн хэрэгтэ мүнхэлжэ, Яһа уһаа хаяжа Аһан һайхан хүсэлтэйб.

Галдан ДАШАЦЫРЕНОВ,
Хорин аймагай
«Шэнэ Үдэ»
газетын сурбалжалагша.

МЭРГЭН ДАЛА ТУХАЙ ДОМОГ

Эртэ урда сагта нэгэ хүн «Эзэн хаанай Алтан гүнжы» яажа абахаб?» гэжэ бодобо. Иигээд абаха арга юун бэлэй гэхэдэ «Дүрбэдэй» хошуунай сэсэн мэргэн Тэбнэ гэдэгээр абуулая», - гэжэ шиидээд: «Ши намда эзэн хаанай Алтан гүнжэ абаад үгэжэ шадаана уу?» - гэхэдэнь, «Шадана», - гэбэ. Эзэн хаанай Алтан гүнжэ абахаар сэсэн мэргэн Тэбнэ ошобо.

Эзэн хаанай гүнжэ эндэ тэндэһин эрэшүүл абаха гэдэг болобошье, аб адлихан ногоон торгон дэгэлтэй наян басагадай дундаһаа илгажа, танижа шададаггүй байгаа.

Мэргэн Тэбнэ арга ушарынь таажа, эзэнэй Алтан гүнжыг асаржа тэжээһэн һамган эхынь оложо ушараад: «Алтан гүнжэ таниха тэмдэгыг хэлэжэ үгыш», - гэхэдэнь, тэрэ һамган хэлэбэ: «Эзэнэй Алтан гүнжэ тухай

хэлэжэ болохогүй. Энэниень хэлэһэн хүн тэрэ дороо баригдана. Эзэнэй шара бэшгэ татахада, хэнэй хэлэһэниень хэлээд үгэдэг шадалтай. Би хэлэхгүйб». Иигэжэ хэлэхэдэнь, мэргэн Тэбнэ үгүүлбэ: «Эзэнэй арга ушарыг би олоё оо. Эзэнэй шара бэшгэ хэнэй хэлэһэн гэхэ тэмдэггүй таадаг буулгажа болоно оо», - гээд, газарта нүхэ малтажа, һамга оруулаад, дээрэнь гал түлэжэ, тогоо табяад, уһа хэжэ, досоогуурнь түмэр гуурһа¹ шургуулжа, гуурһанайнгаа амье хүбэнгөөр ороогоод, тэрээгээрээ һамга аалихан хадхажа: «Эзэнэй Алтан гүнжэ ямар тэмдэгтэй юм? Хэлэ түргэн!» - гэбэ. һамган айгаад: «Эзэнэй Алтан гүнжэ

энеэлгэжэ шадабал, шүдэнһөөнь алтан туяа гэрэлтэдэг юм бэлэй», - гэбэ. Энэниень һамганһаа хэлүүлжэ абаад, эзэнэй ордондо хүрээжэ, аргалжа, шаргалжа байгаад басагадай байрада

орожо, аялалжа, нарыулжа байгаад энеэлгэхэдэнь, нэгэ басаганай шүдэнһөө үнэхөөр алтан туяа сасархадань, тэрээндэ ноусаар тэмдэг хээд, ошобо ха.

Маргааша «Эзэнэй Алтан гүнжэ абаһаб», - гэжэ хаанда бараалхадань, «аб адлихан хубсаһатай, зүһэ шарайгааршы адлихан наян басагадай урдуур алхалжа ябаад, эдээн сооһоо танижа шадабал, абаарай», - гэбэ хаан.

Мэргэн Тэбнэ тэмдэг табихан басагага гарһаань хүтэлжэ: «Энэ эзэнэй Алтан гүнжэ мүн», - гэбэ. Эзэн хаантанайхид ехээр гайхалсажа: «Энэ хүн яагаад иимэ амархан олобо?» Хэн хэлэжэ үгэбэ уу?» - гэлсээд,

эзэнэй шара бэшгэ татуулахада: «Шорой бүгсэтэй, гал махабодотой, уһан сээжэтэй, түмэр голтой, хүбэн толгойтой хүн хэлэһэн байна», - гэжэ үзэл бууба. Тийхэдэнь хаан мэргэд, сайшуулаа суглуулжа: «Энэ юун гэгһэн үгэбэ?» - гэхэдэнь: «Иимэ хүн хаанаһаа байхаб?» - гэлсэхэдэ, хааншыг сулалдажа, уурлажа: «Энэ муушни юушы мэдэхээ болибо!» - гээд, галда хаяжа шатаажархиба.

Шара бэшгэ шатаһан үнэхэ хонин долёожо, бээдэнь шэнгэжэ, хониной дала ехэ мэргэн болоһон юм гэнэ бэлэй.

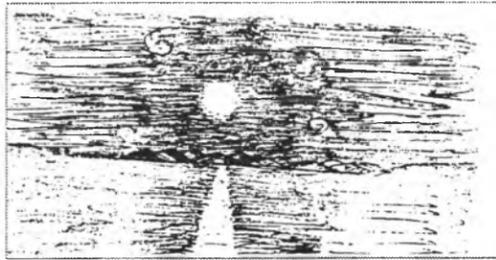
Үгэнүүдэй удхын тайлбари:
¹ Гүнжэ - причёсса.
² Дүрбэд - монголшуудай нэгэ халаа (ойраг).
³ Гуурһан - энэ домог соо трубка гэгһэн угхатай.

Д.ДАРИЖАПОВА.

СЭНДЭМЭ ТӨӨДЭЙН ХӨӨРӨӨННӨӨ

(Шог расказ)

Модо, хөөгүүд, хада ууланууд, гэр байшангууд нүдэндэ эргэнэһээр үнгэржэл байха юм. Уданшьегүй Байгалай эрье харагдажа:

- Харьш, Аюр! Юун гээшын үргэн ехэ тала гээшэб? - гэхэдэнь, аша хүбүүниинь:

- Угы, энэшни тала бэшэ, Байгал далай, - гэжэ ойлгуулба.

- Ай бурхан, Байгал далайе хоёр нүдөөрөө хаража хуухадаа, ямар ехэ буянтай хүн гээшэбиб даа, хөөрхэй, - гэн, нүдөө сабшангүй, Байгал далайн нюруу дээгүүр холын ехэ бодолдо абташанхай хараад лэ хууна. Бага балшар наһандань багшын хэлэһэн үгэ эли тодоор шэхэндэнь дуулдана: «Дэлхэй дээрэ эгээ сэбэр үһатай Байгал далайнаа ондоо далай байдаггүй, бэшэ далайнууд хуу даһатай юм».

- Аюр, энэ Байгал далаймнай Бурядай далай болоно гү? - гэбэ.

- Тиимэ, тиимэ. Ондоо юумэ намһаа бү һура, би унтахаяа хананаб, зай гү, төөдэй, - гэбэ Аюр.

- Зай, зай, тиигэ даа, хүбүүмни. Бишни нэгэ заа һууд гээд унтахаб, - гээд Сэндэмэ төөдэй түрүүшынхидэ имэ үзэгдэлүүдые хоёр нүдөөрөө хаража ябаһандаа, үхибүүн шэнги нойроо сэлмэшөөд ябаа бэлэй. Тиимэшье удаан болонгүй, арбан табанай нара нэгэ уулын саанаһаа бултагад гэхэдэнь:

- Аюр, харыш! Энэ манай Дунда-Талын харатай яагаа адли юм, - гэхэдэнь, Аюр үнинэй унташанхай хэбтэбэ.

- Зай, яалай даа, минишье унтаха саг ойртоо гээшэ, - гэһээр нюргаа жиилгэжэ, өөдөө харан хэбтэһээр унташоо һэн.

Хойто үглөөниинь Улаан-Үдэ буужа, урдажа байһан уһандал олон түмэн машина, улад зоние харахадаа:

- Эдэ олон зон сооһоо хэниинь хүдэлдэг, хэниинь хэнэ тэжээдэг юм, - гэжэ ханаандаа ханан:

- Аюр, тэрэ Сөведүүдэй талмай ошохо харахамнай гү? Энэ тэрэ юумэ эндэ үнгэргэдэнэ гэжэ радиогоор ходо хэлэгдэжэ байдаг, - гэбэ.

- Мүнөө бидэ хажуугаарнь гарахабди, хүлээжэ бүяда, - гэһээр Аюр төөдэйгөө дахуулаар Сөведүүдэй талмай ербэ гээшэ:

- Зай, эндэ һуужа, нэгэ бага амарад гээд, автовокзал ошохобди, тэндэһээ Ивалгын дасан хүрэтэр автобус ябадаг, - гэбэ Аюр. Сэндэмэ төөдэй эгээн түрүүн лэ Ленинэй мантан томо тархи хараһаар:

- Ай бурхан, иимэ ехэ тархитай хадаа дэлхэйн хубисхалта

хүдэлөө хүдэлгэһэн байгаа хаям даа, хөөрхэй. Тиихэдэ Чингис хаанай тархи гурба-дүрбэ дахин ехэ байгаа ёһотой даа, - гэжэ эрхидэ баринхай, аман соогоо мааниа тооложо хуухадань, Аюр хургаараа зааж:

- Энэмнай дэлхэй дээрэхи эгээн ехэ тархитай памятник гээшэ, - гэбэ.

- Хари, хари, харажал хуунаб, ай бурхан. Наһан соогоо Дунда-Талаһаа ондоо тээшэ гараагүй хүндэ хоёр онигор нүдэдни бэлтэжэ байха шэнги болонол, хубаа, Аюр.

- Зай, тиигэбэл хайн, энэ үндэһэтэнэй номой сангай хажуугаар доошоо буужа, Ивалгын дасан ошохо автобусто хүрээ, - гээд Аюр ашань төөдэйгөө дахуулба.

Эгээн түрүүн ханажа ябаһан ханалаа хүсэндэнь оруулая гэдэһээр Сөведүүдэй талмайһаа баруун урагшаа доошолбод.

- Энэ хадаа Улаан-Үдэмнай эгээ томо номой сан гээшэ, тээ тэрэ хойнонь Буряад гүрэнэй Хатарай хургуули харагдана, - гэхэдэнь, Сэндэмэ төөдэй уурганшалан:

- Татай, харыш! Тэрэ ордоймнай агуухэ пост А.С.Пушкин ногоон соогуур гэхшэлжэ ябанал. Яһан һонин юм, зурагта үндэр ехэ тэбхэр шулуун дээрэ үзэлэй ехэ хүн шүлэгөө уншажа байгшал. Харин манай Буряад орондо ябагаар ябаха дураниинь хүрээшоо юм бээ даа. Тиигэһишьегүй яаха һэм, поэт хадаа пост гээшэ, - гэһээр автовокзалдаа ерэжэ, дасан ошохо автобусто хуубад.

Ерэхэл газартаа ерэжэ, пулаадаа тайлаад, дасанай досоонь орожо, наранай эрьехэ тээһээ захалан, гороогоо хогоулан эхилбэ. Ехэ дасандань ойртожо, мүргэлөө үргэлжэлүүлэн, доосоонь ороходонь, хүзэгтэйшүүл ехэл олон. Ород, буряад гэжэ илгаруулхын аргагүй баран наманшалан мүргэнэд. Гурум сахигшад хайнаар табигдаһан байжа, хүнүүдые бөөнөөрнь оруунад. Бурхан багшын наада таладань табигдаһан үндэр гунгарбаа соо Этигэлэй хамба ламаһайн бодото бэын шарил байба. Сэндэмэ төөдэй иимэ нангин шүтэниие хоёр нүдөөрөө харахадаа, бэдэнь хүрөөтэйшье, жэхыдэһэ хүрэмөөршье байба. Гунгарбаагай дэргэдэ нэгэ заахашье зогсожо болохогүй гэжэ хубараг хүбүүд ойлгуулна. Тиимэһээ гунгарбаагай табсанаһаа адис абаха забһартаал ламбагайн шарилые бүхы дээрэнь хаража үрдинэ. Үнэхөөрөө Сэндэмэ

төөдэй гайхахын ехээр гайхаба. Тагаалал болоһоор аяар 77-78 жэл үнгэрөөд байхада, байха бэнь бүтэн зандаа. Сагай ябасын нүлөөндэ орохогүй ямар тиимэ ехэ дээдын хүсэн байна гээшэб. Дэлхэй дээрэ имэ үзэгдэл хаанашье болоогүй юм гэжэ ехэ ламбагайнаар маанадта ойлгуулна. Үнэхөөрөөшье, гайхамаар. Ганса манай буянтай бурхантай Буряад орондомнай дэлхэй дээрэ болоогүй юумэ боложол байдаг юм байна даа гэжэ Сэндэмэ төөдэй гэдэргээ сүхарин, мүргэ мүргэһөөр, газашаа гараа һэн.

Айл зонийнгоо үргэлье даадаха, бүхы наһаараа үргэлөөд ябаһан ашаагаа абажа хаяһандал бэнь хүнгэрэн, хүл хүнгэн болоод городто ерэжэ, нүдэнэйн хараса һула дээрэһээ нүдэнэй эмшэндэ нүдөө үзүүлэхэ гэжэ шийдэһэн байгаа. Тиин энэ хэрэгээрээ орохо гэхэн газартаа орохо болоходонь:

- Гэрэйнгээ хаяг хэлэхэдэнтнай болохо, - гэбэ.

- Дунда-Талын Сэндэмэ төөдэй, - гэхэдэнь:

- Ямар яһатанайбта, - гээд доошоо хараад лэ эмшэн бэшэжэл хууна.

- Хэр багаһаань буряад лэ байгаа һэм.

- Зай, эрэ, эмэ гүт?

- Урдашни эмэ хүн бэшэ гүб?

Али эрэ хүнтэй адлишааба гүт?

- Угы, үгы, паспортаяа харуулагты, - гэбэ.

- Шаас, шаас, паспортаяа хаана хээ бэлэйб. Аа, байна, байна, - гээд эмшэндэ харбайна.

Эмшэн паспортынь хаража, хаража:

- Угы, та буряад яһатанайб гэжэ худалаар хэлэһэн байнат. Эндэнтэй буряад гэхэн үгэ үгы. Зай, яахамнайб. Эндэ ойрохон хууты, - гээд нүдэнь дээшэ доошонь татажа хараад, - тандашни нүдэнэй шэл хэрэгтэй болоод байна, - гэжэ нүдэнэй шэл абаха саарһа бэшээд үгэбэ. Газашаа гаража ябахадаа, дэлхэй дээрэшни юумэ гээшэ болохол юм байна даа, бүхы наһаараа буряад байһан аад, үнэхөөрөөшье паспорт дээрэмни бэшгэдээгүйл, али мартаһан байгаа юм гү бү мэдэе, тиимэшье гээ һаа, эрэ, эмэ илгаруулхы мартаагүйл. Хайшан гээд эмэ хүн эрэ болошохо гэжэ ханаад юм? Гайхалтай! Тиин нүдэнэй шэлэй магазинда ошожо, саарһаа харуулаад, соо шэнэ шэл абажа зүүхэдэ, дэлхэй гээшэ ямар нэгэ ондоогоор хоёр нүдэндэнь харагдажа байгаа һэн.

Элбэг МАНЗАРОВ.

ГЭМЫНЬ УРДАА, ГЭМШЭЛЫНЬ ХОЙНОО

Айдар наһанайнгаа аза талаан

Архиин хороор шатаажархёод,

Абиртаһан ажабайдалай ерэхэдэ,

Арад түмэндэ атаархан зобоно аа?

Бодолгүйгөөр эдлэһэн эдир наһаяа

Водкын хорхойдо хорлуулжархёод,

Боомжо богоолой богоһо үзэхэдөө,

Бурхан сахюусанаа дурдана аа?

Залуу наһанайнгаа зол жаргал

Зугаа наадан болгожорхёод,

Зүнтэгэй дабаан дээрэ гарахадаа,

Заяанайнгаа нүхэрье үгылэн зүдэрнэ аа?

Тогтууригүй дорюун наһаяа

Тамхинай утаагаар манаруулжархёод,

Тэниоун байдалаа эдлэхэ сагтаа

Таблеткэ эмээр эдеэлнэ аа?

Хүмүүн бэсынгээ хатуу зориг

Хорзын охиндо нэрбэжэрхёод,

Хүгшэн болоод хайра гуйхадаа,

Хара ханаанда дарагдан халаглана аа?

Архиин хатууда мангарлаал

Амилхадам ахир болоод байн,

Айдарлан һалихаяа болихом хаш,

Аятайхан нэгэнтэй нүхэсэхэм хаяа.

Тамхинай утаанда һогтоол

Толгой бэем манараад байн,

Тангилан тэнхээ болихом хаш,

Таатайхан нэгэнтэй түбхинэхэм хаяа.

Залхуугай тоодо оробол хаб,

Зондоо хэлсүүлхэн зоболонтойл байн,

Зугаа наадаа орнихом хаш,

Зулгыхан нэгэнтэй золгохом хаяа.

Б.ЗЫДРАБЫН.

НАЙХАН ЭХЭНЭРЫЕ ХАРАҺААР...

«Шог зураг» гэхэн номһоо.

Нютагай шарай дулаан

СЭРЭГШЫН ДУРАСХААЛДА

Манай Харганаа нютагта түүхын ба хизаар ороноо шэнжлэлгын музей 1988 ондо нээгдэһэн түүхэтэй. Энэ музей хадаа хургуулийн байшангай хоёрдохи дабхарта табан таһалгыг эзэлдэг юм. Энэ музей нээлгэдэ РСФСР-эй соёл гэгээрэлэй отличник, багшын ажалай ветеран, олон жэл хургуулийн директорээр хүдэлхэн Бадмацыренова Цыретор Раднажаповна ехэхэн ажал ябуулхан байха. Мүнөө музейн дарга Буряад Республикын габьяата багша Содномова Бимба Дашиевна ажалаа эрхим шударгыгаар хүтэлбэрлэнэ. Олон янзын материалнуудыг, соносхолнуудыг ба экспонатуудыг нэмэжэ суглуулхан юм байна гэжэ би хая ябахандаа анхараа нэм.

Доодо-Бүхэнэй сельсоветэй суглаанда ажалай ба дайнай ветерануудай дэмжэлгээр 1990 оной февралын 16-да Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай инвалид, дайнай ба ажалай ветеран, 1945 онһоо хойшо партиин гэшүүн байһан Базаржап Лубсанович Цыбденовэй нэрэмжэтэ музей болоһон юм. Тэрэ гэхээр тэбхэр арбан табадахи жэлээ хүн зондоо, ерэнэн айлшадтаа музейн дарга Бимба Дашиевна үүдээ нээһэн лэ...

Зүблэ даа! Нютагайнгаа эгээл эрхим хүбүүнэйнгээ дурасхаалыг мүнхэлжэ, музейдээ нэрыень үгэхэ ёһотойбди!

Би хадаа Базаржап Лубсановичай шабны байһанби. Намда 1965-1968 онуудта ажалай ба машинноведениин хэшээлнүүдыг зааһан юм. Ажалдаа ямар эрилтэ ехэтэйгээр, үнэн шударгыгаар хандадаг гэшэ нэм! Бидэнэр басагад хүбүүдхээ дугуугүй алха, хадааһа баринхайнууд, элдэбин инструментээр хүдэлжэ, станогүүдай саана ажал хэжэ хурагша нэмдэ. Хубсанаая үлгэдэг үлгэсэ өөрынгөө гараар нилээхэн хүлхээс аджажа, оролдожо хэһэнэ мартагшагүй! Табууреткэнүүдэй хухарһан, эмдэрһэн хүлнүүдыг зааһанаа, шубуудай эдюрнүүдыг, заахан гэрнүүдыг хэһэнэ ханажа үхибүүдтээ хөөрэгшэб. Харганагайнгаа хургуулида 1960 онһоо 1969 он болотор хүдэлэ. Ажалын мастерской соо ороходо ялагар сэбэр, бүхы станогүүд ба зур эмсэгүүд хуу хуури байрадаа, юумэн бүхэн хуу тоотой, номер бэшээтэй байгша нэн. Аймагай ба республикын техникэ болбосоруулалгын, оньожоруулалгын ба уран бүтээлнүүдэй выставкэнүүдтэ, следуудта ба конкурснуудта хургуулийн үхибүүд хабаадажа, 1-дэхи, 2-дохи хууринуудыг эзэлдэг нэн.

1965 ондо республиканска хэмжээндэ түрүшлын хуури эзэлжэ, 1-дэхи шатын дипломоор урмашуулагданан намтартай. Тэрэ онуудай Шэнэ жэлэй ёлконууд - хасууринууд уран гартай Базаржап Лубсановичай үүсхээдэр, хэмэл гирляндуудтай үнгын галаарялаганан носожо, маанадыг, үхибүүдыг, ямар ехээр баярлуулагша нэм!

Б.Л.Цыбденов жараад онуудта үхибүүдэй өөрын захиргаанай эрхэ (самоуправлени) тухай шэнэ программа уставтайгаар зохёогоод, «Правда Бурятии» гэжэ газетэдэ бэшээд, багшанарыг, түрэлхидыг ба үхибүүдыг уржалһан юм. Республикын олон хургуулинууднаа багшанар манай хургуулида ержэ, тэдэнэртэй дүй дүршлөөрөө хубаалдагша нэн. Багшанарай партийна эмхиин секретарь байхадаа, багша бүхэн өөрын арба арбан айлнуудтай, өөрын тусхай даабаритай, ажалтай байдаг байгаа. Үдэшэндөө клубта сугларжа, фермэнүүд дээрэ хониной отарануудта концерт, наада зугаа дэлгээхээс бэлдэлгын релетици хэгшэ нэн.

«Зарница» гэжэ наадыг ямар ноиноор үнгэргэдэг байгаа даа! Базаржап Лубсановичай эмхидхэн «Зарница» нааданда хабаадаһанаа би мүнөө ханагшаб, золтойл үхибүүд байгаа байнабди даа! Шэнэ ой соо заахан наһадыг хуулгажа, колхозой огород дээрэ

рэ хүдэлжэ, өөрынгөө гашуун хүлхөөр нилээн мүнгэ оложо, ниислэл хото Москва ошоһоноо олон үхибүүд хэзээдэшье мартадаггүй... Классай хүтэлбэрлэгшэ байхадань, шабинарын, хурагшадын ухаангүй хүндэлхэ, үгэ дууламгай, томоотой ябаха гэжэ оролдохо...

Ямаршы ажалда хүдэлхэдөө, шадамар, өөрын хараа бодолтой, үнэн шударгы хүн байгаа даа! Би ажалын нэгэл талыг, багшаар хүдэлжэ байһаниень харуулааб...

Ажалын дэбтэрэй хуудануудыг ирахада нимэ тэмдэглэнүүд: 1941-1946 он болотор Эсэгэ ороноо хамгаалгын

Агууехэ дайнда хабаадаһан; 1946-50 онуудта Сэлэнгын аймагай «Рейд» гэжэ деспромхозой залуушуулай, комсомолой эмхиин секретарь, Загастайн хургуулийн военрук байһан; 1950-54 онуудта партийна эмхиин секретарь; 1954-60 онуудта - сельсоветэй түрүүлгшэ - сомоной дарга; 1960-1969 онуудта - хургуулийн багша; 1969 -1971 онуудта - Кировэй нэрэмжэтэ колхозой парторг; 1971-1979 онуудта сомоной даргаар, түрүүлгшээр хүдэлхэн намтартай...

«Эрэ хүнэй досоо эмээлтэ хазаарта багтаха юм...» гэжэ урданай оньһон үгэ би. Базаржап хүбүүнэй досоо гансашыг эмээлтэ хазаарта багтаа бэшэ, харин эсэргүү шунахай, муухай дайсадтай тэмсэл, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай жэлнүүд багтаа...

1941 оной март нарада Сэлэнгын РВК-гай захиралтаар Улаан-Үдэ хотын агаарай нийдэлгын гражданска флотой, 81-дэхи эскадрилийн дэргэдэ пилот гэжэ мэргэжэлтэй болоод, Новосибирск хото эльгээгдэб. Тэндээ 1941 оной август нарааа 1942 оной май нара болотор Новосибирскын агаарта нийдэлгын хургуулида хуража курсант болобо. 1942 ондо Днепрпетровскын артиллерийн училищи дүүргэдэ, лейтенант-

артиллерист гэхэн нэрэ зэргэтэй болоо. Октябрь, ноябрь, декабрь нарануудта Москва хото шадархи байлдаанда взводой командиараар томилогдожо, дайлагдажа эхилхэн. 1943-1944 онуудта Ленинградска фронтдо химическэ албанай даргаар, 258-дахы миный полкын, 28-дахы миный бригадын командиараар дайладаһан юм. Ленинград шадархи, Прибалтикийн республикануудай байлдаанда, 2-дохи Белоруссийн фронтдо байлдаагаа үргэлжлүүлхэн...

Ленинград хотын блокадыг хамгаалагдажа хабаадажа, бүхы шадал зоригго үгэхэн байна. Сэрэгшэдтээ Нарва хото, Литвагай хилэ гаража, Ригэ хотыг

нютагтань дуратай Дулма гэжэ нэрэтэй сэбэрхэн, хөөрхэн шарайтай басаган хүлээжэ байгаа...

Дайнай хүүдэ хойуулаа айл бүлэ боложо, 6 үхибүүдыг гарын ганзагада, хүлын дүрөөдэ хүргэжэ, бултынь дээдэ хургуулийн эрдэмэй харгыда оруулжа, ажабайдалай арюун замда гаргаһан гэшэ.

Наһанайн хани нүхэр Дулма Нимаевна бүхы наһаараа Загастайн ба Харганагай хургуулинуудта эхин классай багшаар хүдэлэ. Багша тухайгаа дулаахан үгэнүүдыг сэдхэлэйнгээ оёорһоо бэшэхээс хананаб. Үхибүүдэйнгээ эрдэм мэдэсье дээшлүүлхын түлөө элдэб зурагуудар шэмэглэгдэһэн планшэдүүдыг, карточкануудыг хэрэглэн, хэшээлүүдээ үнгэр-

гэдэг нэн. Түрэлхидтэй зүбшэн хэлсэжэ ажал ябуулханаа гадна, залуу багшанарыг «дали дороо» абажа хургаха, нээмэл хэшээлнүүдыг үнгэргэхэ г.м. Булта шабинарын мүнөөшье болотороо хүндэлэн, аша үртэйгөөр ажалалһынь тэмдэглэжэ, багшадаа орон гаран байдаг. Дулма Нимаевна багшын ажалай ветеран, соёл гэгээрэлэй отличник, баһал олон тоото шагналнууд, грамотанууд ба урмашуулгануудтай.

Улаан-Үдэ хотодо одхон басаган Ларисындаа айлшалажа байхадань, Дулма Нимаевнтай уулзажа хөөрэдөөб. «83-дахы жэлээ сагаалхаяа байнаб даа. Хөөрхы даа, Базаржап бидэ хоёр хайн хуугаа гэшэбди. Алтан баабайнгаа үргэмжөөр, нютагайнгаа үбгэд хүгшэдэй үрээлээр ябагдаал ха юм даа. Базаржапн дайнда мордоходоо, Алтан уулынгаа шулууе шинелингээ хармаан соо хээд ябагша нэн. Байлдаанай хүндэ хүшэр үдэрнүүдтэ, байлдаанай забарлалгын үедэ, нютагайнгаа шорой дээрэ мүлриһэн шулуугаа хармаан сооһон гаргажа гарта барин хуугша нэм» гэжэ намдаа хөөрэгшэ бэлэй даа...

Дайнда шархатажа, контузитай болоһон бэнь мууда муудаһаар, алтан намарай набша намаагаа хуряжа байха үедэ, 1989 оной сентябрь нарада энэ дэлхэйтээ хахасан мордоо. Мүнөө амиды байгаа наа, 14 аша зээнэртэйнгээ, 2 гушанарайнгаа, үхибүүдэйнгээ, хурьгэд бэрээдэйнгээ дүхэриг соохоно буурал сагаан толгойтой таабай 84-дэхи жэлээ сагаалхаяа хууха байгаа...

Хэһэн ажалынь, дайладаһан аша габьяаень үндэр дээрэ сэгнэжэ, музейдээ нэрыень зүүлгэжэ, дурасхаалынь мүнхэлжэ байһан нютагаархидын буянтай хэрэг хээ гэшэл даа!

Ханилжа ябаһан нүхэрнын Дулма Нимаевна үхибүүдтээ, ашанартаа, зээнэртээ хаа-яа айлшалажа байдаг заншалтай. Нютагайнгаа тунгалаг агаараарнь амилжа, Сэсэгмаа, Лилия гэжэ

илдам зантай бэрээдэйнгээ шананан амтатайхан сайнь уухадажа, бээс гурбан зөөлнөөр хүндэлүүлжэ, ашанараа, гушанараа хаража, Константин, Анатолий гэжэ хүбүүдэйнгээ бүлэнүүдтэй баяртай хууна.

Үхибүүдын бултадаа аба эжыдээ адли бэрхэнүүд, шадмарнууд, ажабайдалай жолоо бүхөөр баринхай. Эгээ ехэ басаган Нина Базаржаповна ВСГТУ-да библиотекийн дэргэдэ отдел даагшаар хүдэлэнэ. Борис Саха-Яхадта инженер авиатехнигүүдэй управлениин даргаар ажаллана. Константин Лариса хоёр өөрын ажалай эмхитэй, ажахыгаа хүгжөөнэ. Анатолий хүбүүниинь «Харганаа» гэжэ СПК-гай директор мүн, түрэл нютагайнгаа халбари хүгжөөлгэдэ сүлөөгүй хүдэлжэ байнхай, 14 ашанар зээнэрыг нэрлэхэ болоо наа, бүхы мэргэжэлтэд бии: экономист, жолоошон, юрист, инженер, лётчик, авиадиспетчер болонхойнууд, зээ хүбүүн Жаргал 19-дэхи хургуулийн дэргэдэ лицейскэ 11-дэхи класста хурадаг, ВСГТУ-гай

гэдэг нэн. Түрэлхидтэй зүбшэн хэлсэжэ ажал ябуулханаа гадна, залуу багшанарыг «дали дороо» абажа хургаха, нээмэл хэшээлнүүдыг үнгэргэхэ г.м. Булта шабинарын мүнөөшье болотороо хүндэлэн, аша үртэйгөөр ажалалһынь тэмдэглэжэ, багшадаа орон гаран байдаг. Дулма Нимаевна багшын ажалай ветеран, соёл гэгээрэлэй отличник, баһал олон тоото шагналнууд, грамотанууд ба урмашуулгануудтай.

Улаан-Үдэ хотодо одхон басаган Ларисындаа айлшалажа байхадань, Дулма Нимаевнтай уулзажа хөөрэдөөб. «83-дахы жэлээ сагаалхаяа байнаб даа. Хөөрхы даа, Базаржап бидэ хоёр хайн хуугаа гэшэбди. Алтан баабайнгаа үргэмжөөр, нютагайнгаа үбгэд хүгшэдэй үрээлээр ябагдаал ха юм даа. Базаржапн дайнда мордоходоо, Алтан уулынгаа шулууе шинелингээ хармаан соо хээд ябагша нэн. Байлдаанай хүндэ хүшэр үдэрнүүдтэ, байлдаанай забарлалгын үедэ, нютагайнгаа шорой дээрэ мүлриһэн шулуугаа хармаан сооһон гаргажа гарта барин хуугша нэм» гэжэ намдаа хөөрэгшэ бэлэй даа...

Дайнда шархатажа, контузитай болоһон бэнь мууда муудаһаар, алтан намарай набша намаагаа хуряжа байха үедэ, 1989 оной сентябрь нарада энэ дэлхэйтээ хахасан мордоо. Мүнөө амиды байгаа наа, 14 аша зээнэртэйнгээ, 2 гушанарайнгаа, үхибүүдэйнгээ, хурьгэд бэрээдэйнгээ дүхэриг соохоно буурал сагаан толгойтой таабай 84-дэхи жэлээ сагаалхаяа хууха байгаа...

Хэһэн ажалынь, дайладаһан аша габьяаень үндэр дээрэ сэгнэжэ, музейдээ нэрыень зүүлгэжэ, дурасхаалынь мүнхэлжэ байһан нютагаархидын буянтай хэрэг хээ гэшэл даа!

Ханилжа ябаһан нүхэрнын Дулма Нимаевна үхибүүдтээ, ашанартаа, зээнэртээ хаа-яа айлшалажа байдаг заншалтай. Нютагайнгаа тунгалаг агаараарнь амилжа, Сэсэгмаа, Лилия гэжэ

оюутад, лесоколледжын ба хуудалдаа наймаанай экономическа техникумэй оюутад, Красноярск хотын сэргэй нийдэлгын дээдэ хургуулийн курсант-оюутан, Улаан-Үдэ хотын ба Харганагай дунда хургуулийн хурагша...

Энэ үнэр гэр булын ажабайдалай үнэтэ дабталгань хадаа, ашанар зээнэр сооһоо 14-дэхи ашан нюдэндөө галтайхан, урихан шарайтай 6-дахы классай Цыбденов Базаржап гэжэ хүбүүн «ургажа ябаһан улаан бургаһандал» наран өөдэ, урагшаа эрмээлэн ябанал даа.

Энэ хүбүүмнай хаяхана «Наранай туяа» гэжэ межрегиональна эстрада дуунуудай конкурсно хабаадажа, шагналнуудыг абажа эхилэнхэй. Саг сагтаа, сахилза хүхэдөө... Абын, үбгэн абын нэрэ үхибүүдтэнь, аша зээнэртэнь мүнхэрэн үлэнэ... Эхэ оройнгоо нэрэ дурдан, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда дайлагдажа, хабаадажа ерэнэн Базаржап Лубсанович Цыбденовой үри хүүгэдтэнь, хурьгэд, бэрээдэнтэнь, ашанар, зээнэр, гушанартань, угаа залуулан дамжуулаха Базаржап Цыбденов гэжэ аша хүбүүндэнь ба энэ үнэр баян гэр бүлэнүүдэй хүндэтэ хүгшэн эжы Дулма Нимаевнада би нютагаархидайнгаа зүгһөө үрэхэ байнаб:

**Үглөө бүри наранай
хайханыг хаража,
Үдэр бүри ажалай
амжалта туйлажа,
Эхэ эсэгын буянгаар
Энэ наһанда жаргалтай,
Унтарин зөөлнөөр
Нюргаяа жэгнүүлжэ,
Үгын зөөлнөөр
Сэдхэлээ баясуулжа,
Мүнгэн шэнги
Мүнхэ наһатай,
Алтан шэнги
Арюун байдалтай
Дүрбэн тэгшэ үнэржэн
хуухатнай болгоой!**

Нина АРТУГАЕВА -
ЛЕНХОБЕОВА,
Буряад Республикын
габьяата багша.
Гэр булын альбомһоо.
(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

СОСТОЯНИЕ ЛИТЕРАТУРЫ – ЭТО ОТРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ДУХА НАРОДА

В рамках юбилейного, 10-го книжного салона были проведены выставки-презентации ведущих в республике издательств: издательско-полиграфического комплекса Бурятского научного центра СО РАН, Бурятского государственного университета, Министерства народного образования "Бэлиг", Издательского Дома "Буряад үнэн" и ОАО "Республиканская типография". Представляя их продукцию посетителям ярмарки, организаторы салона хотели познакомить книжную общественность с деятельностью тех издателей, чья деятельность получила наибольшее признание и определила основные направления, получившие развитие в издательской деятельности республики.

ная на бурятском языке книга не найдет своего покупателя по известным причинам, трудно издавать их. Но если на государственном уровне поддержать издание в действительности талантливую автора, то желающие прикоснуться к прекрасному, живому бурятскому языку или далекой истории своего народа всегда найдутся. А ведь такие авторы есть. Об этом подумалось во время конференции "Бурятская книга: проблемы издания, распространения и чтения", прошедшей в рамках книжного салона.

Старейшее издательство Бурятского научного центра СО РАН (после Бурятского книжного) имеет многолетний стаж деятельности. Научное издательство было основано во времена деятельности Бурят-монгольского ученого комитета, в течение этих лет представляет труды наших ученых не только российскому, но и читателю за пределами страны. За эти годы издательство накопило богатый опыт в подготовке рукописей, имеет редакторов высокой квалификации, современное техническое оснащение для выпуска книг. В 1998 году издатель-

ство в 1997 году стал первым дипломантом конкурса "Книга года". Изданная ими книга "Ольхон – край родной" была написана группой авторов – выходцев из этого уникального уголка на Байкале. История острова протяженностью в 300 лет обзвевалась в книгах ученых. Книга была оценена жюри конкурса лучшей и за полиграфическое исполнение: набор обложки, наличие большого иллюстративного материала внутри книги – рисунков, фотографий и за богатый содержательный материал. Издательство вышло победителем конкурса в 2000,

научного потенциала сотрудников, ректораты высших учебных заведений способствуют и развитию издательского дела. Но все же вузовские издательства работают только в рамках учебной программы.

Издательский Дом "Буряад үнэн" появился на книжном рынке республики в конце 90-х годов. Большой заслугой этого издательства является их поддержка местных авторов, выпуск в свет художественной, художественно-публицистической, исторической литературы и признанных, и самодельных авторов, живущих в районах республики, книги о "малой родине". Благодаря им были изданы сборники стихов известных поэтов: Ч. Гуруева, Ц.Б.Бадмаева, И.Гомбоин, Ц.Будаева, Д.Доржиевой, проза Б. Ябжанова, С.Бахлаева, Сэрсэгмаа, А. Ангархаева и многих других.

В республике работают около 70 полиграфических предприятий разной формы собственности. Среди них старейшая ОАО "Республиканская типография" является самой крупной. В 2001 году правительство республики выделило им кредит для приобретения нового, современного оборудования. Надо сказать, что типография успешно осваивает их. С первых лет объявления конкурса "Книга года" номинация "Лучшее полиграфическое исполнение книги" достается неизменно этой типографии. Типография имеет свой редакционный отдел, художников-оформителей. Это позволяет им издавать литературу разнообразной тематики по заказу авторов, календари, открытки, буклеты и другую изобразительную продукцию. Например, в конкурсе этого года несомненный успех среди посетителей имели выполненные ими избранные произведения писателей в 3-х томах "Отцы и дети", пятитомник "Писатели Аги. XX век".

Если в начале 90-х годов прошлого века республиканские издатели не имели должной полиграфической базы, и литература в основном печаталась на серой бумаге в бедном художественном оформлении, то сейчас мы имеем возможность объявлять конкурс на "Лучшее полиграфическое исполнение". Это несомненное достижение в издательской деятельности республики. Тем не менее, хотелось бы коснуться и других, содержательных сторон. Не для кого не секрет, что сейчас в республике более или менее успешно трудятся вузовские издательства. Уделяя особое внимание их деятельности как структурным отделам вуза, способствующим росту и популяризации

научного потенциала сотрудников, ректораты высших учебных заведений способствуют и развитию издательского дела. Но все же вузовские издательства работают только в рамках учебной программы.

Издательско-полиграфический комплекс Бурятского научного центра СО РАН привлек внимание своих читателей такие интересные издания, как уже упомянутый энциклопедический словарь "Республика Бурятия", "История бурятской литературы". Т.3, уникальные фотоальбомы "Байкал. Мир живой природы", "Птицы Байка-

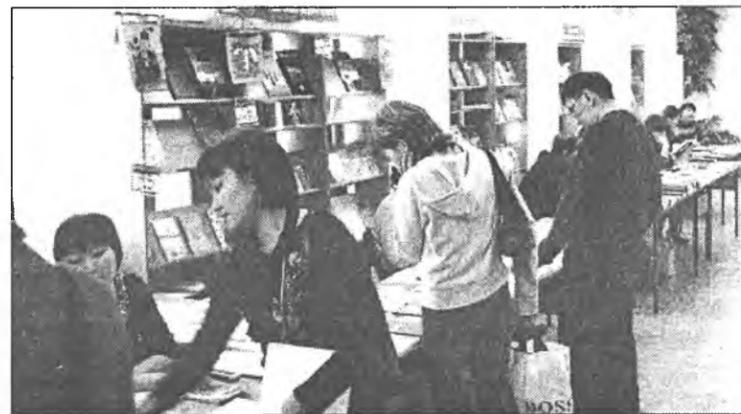
Что касается издания детских книг, то проблема в их издании существовала и в лучшие времена. В памяти старшего поколения читателей остались красочные в те времена книги Бавасана Абидуева в оформлении художника П.Гурьянова. В основном детские книги Ц.Б.Бадмаева, Ц. Галсанова и др. выглядели достаточно серыми, издавались на плохой бумаге. Здесь же можно заметить, что и в номинации "Лучшее детское издание" за эти годы победителями выходят учебные издания "Бэлига" и переводы классиков русской литературы. Поэтому стоит поговорить и об

ство впервые в республике выпустило в свет энциклопедический справочник "Республика Бурятия". Такую книгу бурятские читатели ждали давно. Справочник был подготовлен большим коллективом авторов – сотрудниками разных государственных структур, учеными Байкальского объединенного института природопользования СО РАН под руководством д-ра географических наук А.А.Тулохонова. Каждый раздел был снабжен дополнительным списком литературы, что увеличило научную ценность справочника. Сейчас справочник уже стал библиографической редкостью. Тираж в 1000 экземпляров не позволил ему стать "настольной книгой" в учреждениях, школах, семьях, даже в библиотеках. За издание этой книги к 75-летию республики издательство стало лауреатом премии в номинации "Лучшая книга года". Это звание издательство удерживало в 1999, 2001, а в 2002, 2004 годах – стало лауреатом премии в номинации "Лучшее научное издание". В номинациях конкурса "Книга года" неоднократно отмечались сотрудники издательско-полиграфического комплекса Д.Т.Олоев (лучший художник) и А.А.Ананина (лучший редактор). Молодое издательство Бурятского государственного универ-

ситета в 1997 году стал первым дипломантом конкурса "Книга года". Изданная ими книга "Ольхон – край родной" была написана группой авторов – выходцев из этого уникального уголка на Байкале. История острова протяженностью в 300 лет обзвевалась в книгах ученых. Книга была оценена жюри конкурса лучшей и за полиграфическое исполнение: набор обложки, наличие большого иллюстративного материала внутри книги – рисунков, фотографий и за богатый содержательный материал. Издательство вышло победителем конкурса в 2000,

2003 годах. Необходимо заметить, что руководитель издательства Клара Баторова с большим вниманием следит за повышением квалификации своих редакторов, отправляя их на учебу, различные курсы. Старейший сотрудник издательства И.Х. Оширова неоднократно выходила победителем конкурса в номинации "Лучший редактор". Большим стимулом в работе издательства оказалось событие, когда книжная общественность в рамках салона в 1998 году отметила их первый юбилей – 5-летие успешной деятельности этого дружного коллектива. Издательство Министерства народного образования "Бэлиг" совсем молодой коллектив. Но необходимо отметить их уверенную поступь в ряды передовых издателей республики. Издание учебной литературы для детей, в особенности на бурятском языке, в республике всегда было первостепенной, но не простой задачей. Ведь такую литературу надо не только подготовить и утвердить, но и художественно оформить и издать на должном полиграфическом уровне. С этой задачей коллектив "Бэлига" успешно справляется уже в течение семи лет. Об этом говорит то, что в номинациях конкурса "Лучшее детское издание", "Лучшая книга на бу-

ла", сборник "Монгольская империя и кочевой мир". Эти книги вызывают большой интерес и у широкого круга читателей. В то время, когда старейшее Бурятское книжное издательство не имеет былой издательской возможности, а Издательский Дом "Буряад үнэн" рассчитывает свои силы на издания популярной литературы, научные издания БНЦ СО РАН, рассчитанные на широкий круг читателей являются тем "источником, куда ходят пить" наши изголодавшие по хорошей литературе читатели. Для читателей республики нужны книги, написанные хорошим языком на научной, достоверной основе в достойном полиграфическом оформлении на различные темы, в особенности, рассчитанные на молодежь.

Особое беспокойство вызывает недостаток хороших изданий на бурятском языке. Кроме разговоров с высокой трибуны о необходимости изданий на родном языке, пока еще сделано очень мало для решения этой проблемы, или, можно сказать, ничего пока не сделано. За прошедшие годы в номинации "Лучшая книга на бурятском языке" побеждали в основном переизданные книги, переводы на бурятский язык, учебная литература. В то время, когда есть реальная опасность, что издан-

авторах, пишущих для детей, и об иллюстраторах детских книг. Но это проблема касается детской литературы в целом в стране. Среди обилия детских книг современных авторов улы, сказки дедушки Корнея в наше время так и остаются самыми любимыми книгами для чтения вслух с маленькими детьми.

Выступления на презентациях наших издательств показали, что в целом издательская деятельность в республике за последние десять лет получила большое развитие. Думается, что книжный салон, в особенности конкурс "Книга года", инициированный Национальной библиотекой, в немалой степени способствовали этому. Главное здесь – престиж и авторитет победителей конкурса, что награды достались произведениям высокого качества. Поэтому руководители издательств призваны хорошо отслеживать запросы читателей, чтобы дать им нужную книгу. Но для того, чтобы достоверно представить состояние издательского дела в республике, предстоит сделать анализ издательской продукции по всем параметрам. Тогда только можно определить пути его дальнейшего развития.

Елена ЖАМБАЛОВА,
сотрудник Национальной библиотеки РБ.

Лев ГУМИЛЕВ

В преддверии 800-летия создания империи ЧИНГИСХАНА

РОЖДЕНИЕ МОНГОЛЬСКОЙ ИМПЕРИИ

(Продолжение. Начало в №№ 123, 126, 129, 132, 135, 138, 147).

Более того, русские княжества, принявшие союз с Ордой, полностью сохранили свою идеологическую независимость и политическую самостоятельность. Например, после победы в Орде мусульманской партии в лице Берке никто не требовал от русских обращения в ислам. Одно это показывает, что Русь была не провинцией Монгольского улуса, а страной, союзной великому хану, выплачивавшей некоторый налог на содержание войска, которое ей самой было нужно.

Какова же этническая интерпретация этих грандиозных событий XIII в.? Мы уже упоминали, что в XI - начале XIII в. Русская земля представляла собой единый суперэтнос. Но с падением пассионарности в XIII в. единство оказалось утраченным. Отдельные подсистемы ослабшего суперэтноса вошли в состав более молодых этнических миров. Так, Северо-Восточная Русь вошла в монгольский суперэтнос. Именно поэтому преемники Батия - ханы-немусульмане, а потом и ханы-мусульмане, типа Берке, - заняли место византийских императоров в иерархии русских геополитических представлений. Ранее на Руси считалось, что существует лишь один царь - василевс в Константинополе. В Русской земле правили князья - самостоятельные владетели, но вторые лица в иерархии государственности. После взятия крестоносцами Константинополя (1204) и крушения власти византийских императоров, титулом «царь» на Руси стали величать ханов Золотой Орды. Их так и называли: «добрый царь» Джанибек или «суровый царь» Узбек.

Те русские княжества, которые отказались от союза с татарами, были захвачены частично Литвой, частично Польшей, и судьба их была очень печальной. В рамках западноевропейского суперэтноса русичей ждала участь людей второго сорта.

Таким образом, вошедшая в фазу обскурации Русская земля была разорвана надвое могучими силами пассионарности Запада и Востока. При этом, с точки зрения этнической истории, крайне важен ответ на вопрос: какую Русь представлял Александр Ярославич Невский? Был ли он последним крупным удельным князем Древней Руси или же первым князем будущей Великой России? Можно ли его поставить в один ряд с Владимиром Мономахом или следует сравнить с Дмитрием Донским?

Полагаю, что князь Александр, так же как его соратники, принадлежал к поколению новых людей, поднявших Русь на недосягаемую высоту. Для такого вывода есть весомые основания. Жественное поведение Александра Ярославича и его соратников слишком разительно отличается от нравов древнерусских удельных князей. Сформулированная Александром доминанта поведения - альтруистический патриотизм - на несколько столетий вперед определила принципы устройства Руси. Заложенные князем традиции союза с народами Азии, основанные на национальной и религиозной терпимости, вплоть до XIX столетия привлекали к России народы, жившие на сопредельных территориях. И наконец, именно потомками Александра Ярославича Невского строилась в XIV в. на развалинах древней Киевской Руси новая Русь. Сначала она называлась Московской, а с конца XV в. стала называться Россией.

Все вышесказанное дает нам возможность достаточно уверенно говорить о том, что в начале XIII в. на территории Руси имел место пассионарный толчок. Мы даже можем с учетом нашего допущения довольно точно определить дату этого толчка. «Новые» люди начали рождаться около 1200 г., а исторической силой они стали в конце XIV в. - около

1380 г. Следовательно, инкубационный период фазы пассионарного подъема продолжался около 180 лет, что практически не противоречит данным по другим известным нам примерам этногенеза.

Утверждение о пассионарном толчке на Руси в XIII в. легко проверить. Дело в том, что пассионарный толчок, если он происходит, никогда не затрагивает одну страну, один этнос. Как глобальное, планетарное явление взрыв этногенеза охватывает протяженные узкие полосы на земной поверхности, проходящие через разные регионы, населенные разными народами. На этих простирающихся на тысячи километров полосах и начинаются одновременно этногенезы разных народов. Так было и в XIII в.

Данный толчок прослеживается в Прибалтике: на берегах Немана в результате смешения литовских племен со славянским населением возник новый литовский этнос. В зоне толчка оказались долина Припяти и Приднепровье: отсюда началась миграция смешанного русско-польского населения, которое впоследствии составило этнос, называемый украинским. Одновременно с процессами в Северо-Восточной Руси и Литве начался этногенез в западной части Малой Азии. Уже в конце XIII в. там создавался новый, османский, этнос. Турки-османы были совершенно отличны от турок-сельджуков (туркменов), населявших восточную часть Малой Азии. Вероятно, с действием толчка XIII в. было связано и возникновение этноса крымских татар, позднее присоединившихся к османам.

Глава III ПОЯВЛЕНИЕ РОССИИ СЫНОВЬЯ И СЫНОВЦЫ

Часто говорят, что на делях великих людей природа отдыхает. У Александра Ярославича Невского было несколько сыновей, но всем им было далеко до своего великого отца. Старший, Василий, посаженный Александром в Новгороде, сначала не поладил с горожанами и был выгнан, затем попытался, как мы помним, поднять Новгород на татарских послых, организовал восстание против своего отца. Александр проявил великодушие: Василию дали тихо и спокойно умереть от пьянства. Более деятельными князьями были Дмитрий и Андрей Александровичи. Дмитрий придерживался западного направления, Андрей поддерживал ханов Золотой Орды.

В Орде к концу XIII в. явственно обозначились признаки новой фазы монгольского этногенеза - акматической. Количество энергичных, алчных, готовых на все ради славы, почестей и добычи людей сильно выросло, и как следствие между ними постоянно возникало трение. Темник Ногай, правитель западных областей Орды (причерноморских степей и северного Крыма), попытался сбросить власть золотоордынских ханов и стал фактически независимым государем. Опираясь на половцев, аборигенов причерноморских степей. К тому же, нуждаясь в поддержке на Руси, он договорился о союзе с Дмитрием Александровичем. В итоге честолюбивый темник достиг больших успехов, контролируя ханов Орды и проводя политику по собственному усмотрению. Так продолжалось до тех пор, пока хан Тохта, оказавшийся человеком энергичным, не договорился, в свою очередь, о союзе с князем Андреем Александровичем, войска которого пришли ему на помощь.

В 1299 г. в решающей битве где-то между Днепром и Днестром (место битвы точно не установ-

лено) волжские татары, поддержанные русским войском, а также сибирскими и среднеазиатскими татарами Синей и Белой Орды, одержали верх. Сам Ногай попал в плен. Пленил грозного темника русский ратник, который не отвел его к хану, а отрезал пленнику голову, которую и принес Тохте. Поступок был, с точки зрения военной монгольской этики, неприличным: Ногай полагалось казнить как преступника по ханскому приговору, а вовсе не убивать самосудом как пленника. И Тохта велел отрубить голову русскому ратнику. В дальнейшем Тохта, ставший после усмирения бунта Ногай вполне самостоятельным владыкой, показал себя решительным сторонником Руси и поддерживал русских князей, которым давал «ярлыки». В частности, князь Андрей с его помощью вскоре победил своего брата Дмитрия.

Младший сын Александра Невского, Даниил, получил «во княжение» крохотный городок в глуши - Москву. Даниил, в отличие от других князей, воевал мало. Московский князь занимался хозяйством: отстраивал свой город, развивал земледелие, заводил ремесла. Единственным его завоеванием стала Коломна, принадлежавшая рязанским князьям. Благодаря своей мирной политике Даниил приобрел большой авторитет и к началу XIV в. стал одним из влиятельных князей на Руси.

После смерти Андрея Александровича (1304), жившего в Городец, великим князем при поддержке Тохты стал Михаил Ярославич Тверской, племянник Александра Невского. Михаил Ярославич был по своему складу похотлив, силен физически, верен слову, благороден. Такие качества импонируют хану, и Михаил Тверской пользовался его полным доверием. С переездом «великого стола» к Михаилу Тверскому реальная власть ушла из рук сыновей Александра Ярославича.

Итак, уже в начале XIV в. прежняя Киевская Русь канула в небытие. Ни политического, ни этнического единства русских больше не существовало. Люди остались, но сама система власти и организации отношений между людьми оказалась разрушенной окончательно. Вместо старых городов Поднепровья появились новые центры. Наиболее важными из них были: Тверь - прекрасный богатый город на Волге, имевший выгодное географическое положение; Смоленск - западный щит Руси; Рязань - служившая защитой от беспорядочных набегов степных грабителей; отвоєванный у мордвы Нижний Новгород - торговый город и колониальный центр на границе с волжскими булгарами; маленькая, затерянная в лесах Москва.

Но и эта небольшая часть Руси, принявшая благодаря политике Александра Невского татарскую ориентацию, не представляла из себя целостного государственно-образованного. Сразу после смерти Михаила Тверского Тверь сделалась противницей Москвы. Суздаль и Нижний Новгород хотя и признавали власть великого князя, но тяготели к самостоятельности. Рязанцы, привыкшие к войне, столь же охотно «ратились» с москвичами, как и с татарами. Республиканский Новгород временами вообще переставал считать себя частью Русской земли, имея все шансы превратиться в особый славянский этнос. Новгородцы, обладая более высокой пассионарностью и сохранив традицию вечевоего правления, противопоставляли себя всей остальной Руси - «низовским землям». Устойчиво сохранял Новгород и свои западнические симпатии. Например, некоторые новгородские попы принимали западных вольнодумцев и часто выступали про-

тив канонического византийского православия. Не случайно, как мы увидим в дальнейшем, Новгород в XIV-XV вв. не однажды становился источником церковных ересей на Руси.

Когда князь становился «великим князем Владимирским», получив ярлык от «царя», то есть золотоордынского хана, он фактически приобретал в качестве подданных только население своего удела - москвичей, тверичей или суздальцев. И если им не нравился этот князь или установленный им порядок, они могли совершенно свободно перейти за несколько десятков верст в любое соседнее княжество и там чувствовать себя вполне независимо.

Единственной связующей нитью для всех русских людей XIV в. оставалась православная вера. Всякий, кто исповедовал православие и признавал духовную власть русского митрополита, был своим, русским. И хотя «низовцы», считая новгородцев православными, ни на минуту не сомневались, что их надо бить, теологическая основа единства сохранялась. И потому только православная церковь противостояла распаду Руси. Дальнейшие события подтвердили безусловный рост авторитета духовной власти среди народа.

Во время княжения Михаила Тверского произошло событие, на первый взгляд, достаточно незначительное, но в действительности сыгравшее решающую роль в образовании будущего московского государства. В 1305 г. митрополитом владимирским (митрополитический престол с 1299 г. находился именно во Владимире) был избран собором набожный вольнский монах Петр. Новый митрополит, поселившийся во Владимире, посещая приходы и монастыри, занимался своим любимым делом - писанием икон. Словом, шло его архиерейское служение хорошо и гладко. К несчастью, епископы, фавориты князя Михаила Тверского, начали интриговать против митрополита Петра и обвинили его в грехе симонии, попросту говоря, во взяточничестве. Продажа церковных должностей считалась серьезным преступлением, грозившим иерарху лишением сана, но для того, чтобы низложить митрополита, требовалось решение собора.

Далее случилось непредвиденное: на собор пришло множество мирян из Владимира, Ярославля, Москвы, Костромы, Рязани и других городов. И когда епископы начали заседание, то народ, приняв участие в «прениях», заставил князя и собор оправдать Петра. Естественно, после этого Петр старался не навещать Тверь, но стал часто ездить в Москву, где его очень хорошо принимали, относясь к владыке с должным уважением. Последствия ссоры с митрополитом, сделавшей главу русской церкви сторонником Москвы, сказались не сразу, но для князя Михаила и всего Тверского княжества они стали роковыми.

У московского князя Даниила было двое сыновей. Старший - Юрий, человек неукротимый, беспринципный и недалекий, был полной противоположностью младшему - тихому, богобоязненному и хозяйственному Ивану. Сближало Юрия с Иваном лишь одно: оба они лишились великого княжения и оба были готовы на все, чтобы его вернуть. Унаследовавший Московское княжество Юрий Данилович ненавидел владевшего великокняжеским ярлыком Михаила Тверского. И судьба улыбнулась московскому князю: сменился хан в Золотой Орде.

Покровитель Михаила - Тохта, направляясь на летнее кочевье, умер при невыясненных обстоятельствах, и власть захватил царевич Узбек (1312). Поддерживали Узбека многочисленные ордынские мусульмане, которые исстари селились в поволжских

городах, и таким образом в Сарае пришла к власти новая партия - исламская.

Наследник традиций хана Берке - Узбек - проявил себя как крайне жестокий правитель. Приняв ислам, он под страхом смертной казни потребовал того же от всех своих подданных. Дотоле репрессии по религиозным мотивам в Орде никогда не применялись, поэтому не было ничего удивительного в том, что многие отказались принять «веру арабов». Ведь, по Ясе Чингисхана, хан не мог вмешиваться в вопросы веры, а свобода совести всегда понималась монголами как личная свобода человека. Узбек без колебаний отверг этот принцип - все, отказавшиеся обратиться в мусульманство, в том числе 70 царевичей Чингизидов, были казнены. Но большому количеству татар (христиан и язычников), отказавшихся принять ислам, удалось уехать на Русь и при Узбеке, и впоследствии.

Сменой власти в Орде и решил воспользоваться Юрий Данилович Московский в своей борьбе с Михаилом Тверским. Тверь была богаче и воинственнее, чем Москва, но военные столкновения Москвы и Твери не принесли решительного перевеса ни одной из сторон, поэтому без помощи нового золотоордынского хана Юрию Даниловичу обойтись было трудно. Юрий много раз ездил в Орду и сумел не только заручиться поддержкой Узбека, но и стать ханским родственником, женившись на сестре хана - Кончаке. Получив татарскую помощь под тем предлогом, что тверичи «тянут» к врагам татар - литовцам, и заключив союз с Новгородом, Юрий двинулся на Тверь.

Однако полководец из московского князя вышел никудышный. Михаил разбил войско Юрия и захватил в плен его жену, в крещении названную Агафьей. Увы, этот успех погубил тверского князя. Агафья, прожив некоторое время в плену, умерла при очень странных обстоятельствах. Юрий не замедлил воспользоваться этим в своих интересах: прибыв в Орду, он обвинил Михаила в преднамеренном убийстве Кончаки-Агафьи, и судьба великого князя была решена.

Юрий получил «великий стол», отнятый у Михаила Тверского, а тверской князь был вызван в Орду. Не желая подвергать разгрому родной город, Михаил поехал к Узбеку и был казнен по приказанию хана. Привели приговор в исполнение люди Юрия Московского и его соратника, татарина Кавгадыя. Великого князя, посаженного в колодку, долго мучили: плохо кормили, издевались над пленником, и наконец зарезали.

Убийство невинного не пошло на пользу инициаторам расправы. Кавгадыя вскоре уличили в преступлениях и тоже казнили. Юрий же встретил в Орде сын Михаила, Дмитрий Грозные Очи, и молодой тверич зарубил московского интригана. Так как право суда и казни в Орде принадлежало исключительно хану, Дмитрия Михайловича казнили за самосуд. Наследник тверского князя погиб, и смерть его имела исключительные последствия. Младший сын Михаила, Александр, узнав о смерти брата, отказался от традиционного союза с Ордой и сделал ставку на Литву.

(Продолжение следует).

Подготовила Г.ДАШЕЕВА.

XVII ЖАРАНАЙ МОДОН ТАХЯА ЖЭЛ

УБЭЛЭЙ ДУНДА ШАРА ХУЛГАНА ҺАРА

Буряад литэ	19	20	21	22	23	23	24
Европын литэ	19	20	21	22	23	24	25
Гараг Нэрэ Үдэр	Дабаа Һара понед.	Мягмар Марс вторник	Лагда Меркури среда	Лүрбэ Юпитер четверге	баасан Солдон пятница	Бимба Сатурн суббота	Нима Наран воскр.
Үнгэ Үдэр	улаагшан Үхэр	шара Бар	шарагшан Туулай	сагаан Луу	сагаагшан Могой	хара Морин	харагшан Хонин
Мэнгэ	9 улаан	8 сагаан	7 улаан	6 сагаан	5 шара	4 ногоон	3 хүхэ
Һуудал	уула	могон	хиу	гал	шорой	түмэр	огторгой

Гарагай 2-то хуушанай 19 (Декабриин 19).

Улаагшан Үхэр, 9 улаан мэнгын, хада уулада һуудалтай үдэр.

Бурханда мүргэхэ, бурхан, сахюуса, лусууд, тэнгэри тахиха, бисалгал хэхэ, бурханай шэрээдэ мандал табиха, эм найруулха, түмэрөөр, модоор хэрэгтэй зүйлнүүдые бүтээхэ, лүн абаха, даллага абаха мэтын үйлэнүүдтэ һайн.

Зүгөөр худалдаа наймаа эрхилхэ, шуһа ханаха, төөнхэ, абанаана бусааха мэтын үйлэнүүдые тэбшэхээр.

Хүнэй үһэ абаа һаа, наһан ута болохо.

Гарагай 3-да хуушанай 20 (Декабриин 20).

Шара Бар, 8 сагаан мэнгын, модондо һуудалтай үдэр.

Бурханда мүргэхэ, бурхадта, үндэр сахюусадта үргэл үргэхэ, сан табиха, амгалан байдалай ном уншаха, дасан (дуган), мүргэл шүтээнэй бусад зүйлнүүдые арамнайлаха, модо һуулгаха мэтын үйлэнүүдтэ һайн.

Энэ үдэр худалдаа, хүншүү хөрбоһо гаргаха, модо сабшаха мэтын үйлэнүүд хорюултай.

Хүнэй үһэ абаа һаа, үлэхэлэн байдал үзэгдэхэ.

Гарагай 4-дэ хуушанай 21 (Декабриин 21).

Шарагшан Туулай, 7 улаан мэнгын, хийдэ һуудалтай үдэр.

Бурханда мүргэхэ, Наранда, һарада, бусад юртэмсэнүүдтэ шүтэхэ, абалия абаха, амаргатая золгохо, уһа гаталха, Намсарай бурханай зарсанарта үргэл үргэхэ, тарнинуудые олоор уншаха, юумэ худалдаа, худалдажа абаха, үри зээлиэ бусааха, зарга

дараха, дайсадай муу аашые боллоулха мэтын үйлэнүүдтэ һайн.

Зүгөөр нүүхэ, эм найруулха, субарга болон мүргэл шүтээнэй бусад зүйлнүүдые бодхоохо, замда гараха зэргын үйлэнүүдтэ муу.

Хүнэй үһэ абаа һаа, шэг шарай сэбэр болохо, байдал һайжарха.

Гарагай 5-да хуушанай 22 (Декабриин 22).

Сагаан Луу, 6 сагаан мэнгын, галда һуудалтай үдэр.

Бурханда мүргэхэ, бурхан, сахюуса, тэнгэри, лусууд тахиха, галдаа мүргэхэ, даллага абаха, бурханай ном уншуулха, нүгэлөө наманшалха, хараал дараха мэтын үйлэнүүдтэ һайн.

Гэхэтэй хамта юумэ бузарлаха, хүниие үзэн ядаха, мал үсэлхэ, бурханай ном оршуулха мэтын үйлэнүүдтэ муу.

Хүнэй үһэ абаа һаа, эг бараан арьбажаха, мал үдгэхэ.

Гарагай 6-да хуушанай 23 (Декабриин 23).

Сагаагшан Могой, 5 шара мэнгын, шоройдо һуудалтай үдэр.

Сахюусадта мүргэхэ, дасан (дуган), мүргэл шүтээнэй бусад зүйлнүүдтэ үргэл үргэхэ, тэдэниие захиабарилха, гэр бариха, лүн абаха, ада шүдхэрнүүдые, эльбэ дараха, нүүхэ мэтын үйлэнүүдтэ һайн.

Харин модо отолхо, эм найруулха, мал үсэлхэ, гэрнээ хэрэглэл гаргаха, гүрэм уншуулха мэтын үйлэнүүдые сээрлэхээр.

Энэ үдэр хүнэй үһэ абаа һаа, шэг шарайн үнгэ һайжарха, байдал һайжарха.

Гарагай 7-до хуушанай 23 (Декабриин 24). Энэ һарада 23-ай үдэрнүүд дабхасалдаба.

Хара Морин, 4 ногоон мэнгын, түмэртэ һуудалтай үдэр.

Тэрсүүд тэмдэглэлтэй, тон муу үдэр байна.

Иймэ үдэр шэнэ гэр барья һаа, эзэдынһе халаха, хахасаха аюултай гэдэг. Бэри буулгаа һаа, нүхэр-һөө халажа ошохо арга бэдэрхэ гэмтэй болохо. Дасан (дуган) барья һаа, лама хубарагууд тогтохогүй. Замда гараа һаа, хулгайшан, дээрмэшэн ушарха. Үрһэнэ тарья һаа, юуншые ургангүй хатажа хосорхо. Нэрэ алдар олоһон хүн доройтохо. Мал адууһа суглуулаа һаа, оройдоошые үдэхэгүй, тогтохогүй. Хэшэг даллага абаа һаа, һүлдэ дуудаа һаа, орой эрэхэгүй. Тиимһээ тэбшэхэ шухала.

Энэ үдэр хүнэй үһэ абаа һаа, үбшэн хүрэхэ.

Гарагай 1-дэ хуушанай 24 (Декабриин 25).

Харагшан Хонин, 3 хүхэ мэнгын, огторгойдо һуудалтай үдэр.

Гүрэм уншуулжа, эльбэ дараха, бурхан, сахюуса тахиха, үлзы буянай үйлэ үйлэдэхэ, бурханай ном бүтээхэ, ламатай золгохо, муу үйлын харгы хааха, номнол хэхэ, хээрэ ажал хэхэ, эм найруулха, эм залаха, лусуудта үргэл үргэхэ, уһан балин («чавдор»), лусуудай балин («лудор») гаргаха, буян ехээр үйлэдэхэ гэнэ.

Зүгөөр үбшэ аргалха, нүүхэ, худалдаа наймаа эрхилхэ, үри зээлиэ бусааха, тэнгэри тахиха, модо сабшаха, хүрөөдэхэ мэтын үйлэнүүд хорюултай.

Энэ үдэр хүнэй үһэ абаа һаа, үбшэн хүрэхэ.

ГЭБШЫН ДАМЖА В ИВОЛГИНСКОМ ДАЦАНЕ

Буддийская традиционная сангха России в Чойра дугане Иволгинского дацана «Хамбын Сумэ» бюджет проводить прием экзаменов на ученое звание гэбшэ ламы (гэбшын дамжа). В течение недели, начиная с 15 декабря по 22 декабря, ежедневно будут проводиться молебны с участием множества лам, сдача экзаменов. Экзамены принимают старейшие бурятские ученые габжа ламы - Гэлэг Балбар лама, Гунга лама и другие.

Защищать звание гэбшэ ламы будут шэрээтэ ламы дацанов Сангхи России. Также участие принимают хувараки из Гоман дацана, некоторые из которых проучились в Индии более 10 лет.

Расписание хуралов на декабрь

15	Ламчог Нинбо Деважин	9ч. 13ч.
16	Һуга намши (за упокой)	9ч.
17	Бэрийн заһал	9ч.
18	Намсарай	11ч.
19	Һуга намши (за упокой)	9ч.
22	Заһалай найман ном	9ч.
23	Һуга намши (за упокой)	9ч.
24	Цэдо (за долголетие)	9ч.
25	Алтан гэрэл	9ч.
26	Юм, Нити, Додигалсан	9ч.
28	Банзарагша	9ч.
30	Арбан Хангал (Гомбо, Гонгар, Шойжал, Шагдар, Лхама, Намсарай, Сэндэма, Шалши, Цанба, Жамсаран)	8.30ч.
31	Мандал Шива(за благополучие)	9ч.

ТЕАТРАЛЬНЫЙ СЕЗОН 67

Бурятский государственный академический театр оперы и балета Репертуар на декабрь 2005

16, пятница 18.30	ВЕЧЕР ДАМБЫ ЖАЛСАРАЕВА, НАРОДНОГО ПОЭТА БУРЯТИИ	
17, суббота 18.00	«КНЯЗЬ ИГОРЬ» опера в 3-х действиях	А.Бородин
17, суббота 18.00	ГАСТРОЛИ!!! Д.КРАМЕР И В.ГРОХОВСКИЙ (джаз) В ЗАЛЕ ФИЛАРМОНИИ	
18, воскресенье Днем - 12.00 Вечером - 18.00	«БУРАТИНО» музыкальная сказка-балет «ДОЧЬ КОРОЛЯ РЕНЕ» опера в 3-х действиях	В.Бочаров П.Чайковский
21, среда 18.30	ПРЕМЬЕРА!!! «ЛЕБЕДИНОЕ ОЗЕРО» балет в 2-х действиях	П.Чайковский
24, суббота 17.00	БЕНЕФИС ВАЛЕНТИНЫ ЦЫДЫПОВОЙ з.а. РФ Санкт-Петербург. Мариинский театр	
НОВОГОДНИЙ РЕПЕРТУАР!!!		
25, 26, 27, 28, 29, 30 11.00 и 13.30 31 декабря - 11.00	«ПРИКЛЮЧЕНИЯ ДОРОТИ В ИЗУМРУДНОМ ГОРОДЕ» музыкальная сказка в 2-х действиях Новогодняя елка, Дед Мороз, Снегурочка, подарки и т.д.	Н.Яквшенко
25, 26, 29 дек. - 17.00	НОВОГОДНИЙ ВЕЧЕР «Давайте любить друг друга»	
Телефон для справок: 213600, 213672 www.uuopera.narod.ru mail: uuopera@narod.ru		

Ержэ ябаһан ехэ үдэрөөр, Орожо ябаһан он жэлээр, Шабинар, багшанарые амаршалаад, Эдэ шүлэгүүдээ зориулнам.

Жэлэй юһэн һаранууд соо Жаргалай хонхын абяагаар Жэгдэ гүйлдэдэг багшанууд, Жааханһаань үхибүүдээ һургаашад

Жаа жаахашье амархат. Арбаад хүйтэн үдэрнүүдтэ Амаржа, унтажа садахат. Арга забаяашье оложо, Аба, эжынэртээ туһалсаарайт, Арюухан агаараар амилаарайт.

Шэнэ жэлэй шэнэ шүлэгүүдэ

ТУНГАЛАГ АГААР ТААНАРЫЕ УРИНА

Саһаханууд сайбалзан сутларжа, Сэнхир сэлгээ дайдымнай хушаба. Сэгээн мүнгэн тобшохонуудын Сэдьхэл зүрхыемнай баярлуулжа, Сээжээ сээрлэхые урина. Санаяа, шаргаяа абаад, Саһан дээгүүр холжоржо,

Сэбэр агаараар амилжа, Сэнгэжэ, гүйлгэжэ хүхихэ Сагтнай, үхибүүд, ерэбэ даа. Бээлэй, малгайгаа бэлдээшэд, Бээе шангадуулжа шадаашад, Компьютер, кассетэнүүдтнай хүлээхэл, Коньки, кляшкануудаа баригты, Холбоорилдон үетэнөөрөө наадагты!

ХӨӨХЭЙХЭНДЭ

Арслан хөөхэй - Айл хүршымни хүүгэн, Тээби таабай хоёртоо Тэбэрюулхэ эрхэлээшые һаа, Теэд яахабши, хургуулида һураха, һайн нүхэртэй болохо Сагшни ерээл даа. Унтахаяа мартаад, Уйлахаяа болёод, Уншажа, бэшэжэ, Нэмээжэ, хороожо, Бодолго бодохо,

Үгэнүүд, мурнүүдые сээжэлдэхэ Үдэрэй даабари Үдэртөө дүүргэхэ болоолши даа. Урдашни саашадаа Урмашамаар уран, һонирхомоор һайхан Ёлко - нааданшые, Ёхор - таанашые хүлээнэ. Барилдажа, урилдажа, харбаха Бүдүүн, хурдан мэргэншые Баатар үетэншни гүйлдэнэ. С.МАХАЧКЕЕВА, багшын ажалай ветеран.

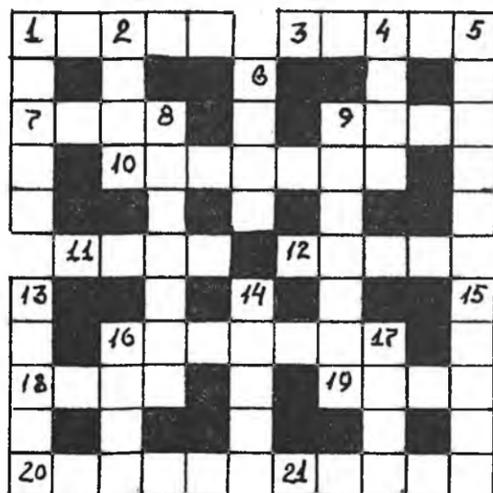
Кроссворд

Хажуу тээшээ:

1. Бэеын хажуу тала. 3. Эгшээ хүниие хүндэлжэ хэлэһэн үгэ (Агын диалект). 7. Хүн зондо туһатай, һайн юумэ хэлэһэнэй аша. 9. Жэлэй 4 сагай нэгэн. 10. Мүр дээрээ хэдэрээд ябадаг хубсаһан.11. Хамсы, захагүй, урдуураа хэтэрхэй хубсаһан. 12. Ойн шубуун. 16. Эхэнэрэй гоёолто, шэмэглэл. 18. Амитанай бэеын нэгэ хуби. 19. Тамга дарахада хэрэглэгдэдэг дабирхайн хатуу зүйл. 20. Сагай эрьесын нэгэ шата. 21. Амитанһаа гуужаһан үһэ ноһон.

Доошоо:

1. Хубсаһа гүбидэг нариихан модон. 2. Эрхим ... - эрдэм бэлиг. Адаг ... - адуу мал (онһон үгэ). 4. Түмэрэй ондоо бодостой ниилэхэдэ гарадаг улаан боро зүйл. 5. Хүгжэм. 6. Хорюул. 8. Албанай ёһоор нюужа далдалһан юумэ бэдэрэлгэ. 9. Үлгүүлэ (анаграмма). 13. Хоёр наһатай эмэ хонин, ямаан. 14. Шубуунай далин хабтагар нэгэ хуби. 15. Ц.Галановай «Саран-Хүхы» туужын муу талын герой. 16. Байдал гээшэ орёохон Байдаг юм даа элдэб... (Д.Жалсараевай шүлэгһөө). 17. 1930 ондо буряад-монгол хуушан үзэг ямар үзэгөөр хэлгэгдэб?

1. һүбээ. 3. Абжака. 7. Бүя. 9. Ыоа. 10. Нэмэрт. 11. Ыужа. 12. Хүхы. 16. Зүүдхэ. 18. һуу. 19. Ласа. 20. Галаб. 21. Даахи.

Хажуу тээшээ:
Харюунууд:

Э.ДАРИБАЗАРОВ.

БАГШАНАРАЙ КОЛЛЕДЖ СУУТАЙ

Буряадай республиканска багшанарай колледж тухай «Мүнөө үе сагай геройнууд» гэхэн сэтгүүлдэ бэшгэдэж, тус хуралсаалай газар бүхы Росси дотор мэдээжэ болобо. 1920 ондо Прибайкалин багшанарай курсууд нээгдээн түүхэтэй. Тиин 1937 ондо Улаан-Удын багшанарай училищи нээгдээ юм. Табин гурбан жэлэй хүүлээр тэрэнх Буряадай республиканска колледж гэжэ нэрлэгдэдэг болобо. Мүнөө дээрээ тэрэ дүрбэн факультеттэй (эхин хуралсаалай, буряад хэлэнэй, физическэ культурын, хүгжэмэй болон уран найханай), дүрбэн таһагуудтай (математикын, нийгын-психологическа, зоочно, дошкельно).

Тэдэнэр Хитад, Монгол оронуудай хуралсаалай газарнуудтай харилсаа холбоотой болонхой. Оюутаднь тус гүрэнүүдтэ эльгээгдэдэг заншалтай.

ЗОХИД СЭНТЭЙ ГОЁХОН МАГАЗИН

Декабриин 17-до, Автомобилистнуудай, 5 гэхэн хаягаар шэнэ гипермаркет «Мега-техника» нээгдэхэ юм. Томо гэгшын магазинда электронно түхээрэлтнүүд болон ажаһуудалай оньһон хэрэгсэлнүүд худалдагдаха түсэбтэй. 7500 дүрбэлжэн талмайтай гипермаркет Сибирь болон Алас Дурнада наймаанай эгээл эхэ байшан тээд хараалагдана. Тэрэнһээ нэгэ бага эхэшгэ талмайтай комплекс (10000 мянган дүрбэлжэн метр) нёдондо жэл Санкт-Петербургда нээгдээн байна.

«Мега-техника» гэхэн гипермаркет хоёр дахбар байшан болохо, нэгдэхидэнь - ажаһуудалай техникэ худалдагдаха, хоёрдохидэнь - компьютер, теле-, видео-, аудитотехникэ абахаар байха. Тиин «Эдджи» фирмын оньһон техникын таһаг нээгдэхэ юм. «Славия-тех» магнинуудай директор М.А.Головей хэлэхээр, эрэхэ жэлдэ «Панасоник», «Самсунг» фирмэнүүдэй техникын таһагууд нээгдэхэ түсэбтэй.

Нёдондо жэл «Тан» гэхэн компаниин капиталай эрьсэ 570 миллион түхэригтэ дүтэлөө юм. Мүнөө жэлдэ томо гэгшын байшантай болоһоор тэдэнэй олзо оршонь бүрил дээшлэхэ юм бэшэ гү.

«Тан» компаниин правлениин толгойлогшо Андрейн Зыбиновэй хэлэхээр, тэдэнэр магнинуудта ажалладаг зондоо байн салин үгэхэ гэжэ оролдоно. Шэнэ магниин үглөөнэй 10-һаа үдэшин 9 хүртээр худалхэ сагтай. Хүдөө нотагһаа «Мега-техникэдэ» дуратай юумээ худалдажа абахаяа ерыт.

АМЕРИКЭТЭЙ ТЕЛЕМОСТ

Эгээл түрүүшынхизэ Буряад Республикаһаа Америкэтэй телемост үнгэрбэ. Баунтын аймагта сүлэлгэдэ байһан, һүүлээрнь Улаан-Үдэдэ Зүүн - Сибирийн технологическа университеттэ ажаллаһан техникескэ эрдэмэй доктор Александр Александрович Болонкинтой ушаржа, манай улаан-үдылхид хөөрөөдэхэ аргатай байба. Үндэр нэрэ солотой эрдэмтэн далаад онуудаар А.Д.Сахаровай, А.И.Солженицынэй зохёолнуудые тарааһанһаа боложо, Буряад Республикада 8 жэлэй туршада сүлэлгэдэ байгаа. Энэ хэмжээ ябуулгада хамта суг хүдэлһэн нүхэдэнь, хүршэнэрын сугларба. Хамта ажаллаһан тухайгаа дурсаба, ухаалан зохёолгонуудаарнь хөөрөөдэбэ.

Мүнөө Александр Болонкин Америкын Нью-Йорк хотодо ажаһууна, НАСА гэхэн эмхидэ, ВВС-эй лабораторидошыё хүдэлдэг юм.

Хүнгүйгөөр нийдэлгын аппарадуудые, хэмэл ухаап гэхэ мэтыё зохёохо шэглэлээр Александр Болонкин һүүлшын үедэ хүдэлэн.

Я.ЖАПОВА.

“БУРЯАДАЙ ТҮРҮҮ ХҮНҮҮД - 2005” гэхэн КОНКУРСЫН ДҮНГҮҮД

«Буряад үнэн» - «Дүхэриг» сониной соносхоһон «Буряадай түрүү хүнүүд - 2005» гэхэн конкурсн дүнгүүд нийгын дуудыданги бэшэ журин туһаламжаар согсолон гаргагдаба.

«САГААН ҮБГЭН - 2005» гэхэн номинаци: Бакалин Васильевай «Бесстрашный защитник Отечества, выдающийся деятель науки» (1.12.05) гэжэ очеркын герой - Агууехэ дайнай ветеран, филологийн эрдэмэй доктор, профессор У-Ж.Ш. Дондуков, Батажаргалай Сэрсэмаагай «Дуулгата Саяанай дуушан» (1.12.05) - Буряадай арадай поэт, Россин соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ Л.Д. Тапхаев, Николай Бадмаринчиновэй бэшэһэн «Оюун түхюурээ лабхан баряда...» гэхэн очеркын герой (1.12.05) - Россин Уран зохёолшоодой, Журналистнуудай, Театрай ажал ябуулагшадай холбоонуудай гэгшүүн, Петровск академийн гэгшүүн-корреспондент, РБ-гэй арадай артист, шүлэгүүдэй 7 согсолборин автор Ч.Ц. Гурьев, Дондок-Доржи Дугдановай «Талантливый вожак» (1.12.05) гэжэ очеркын герой - Зэдын аймагай Оёорой совхозой түрүүлэгшэ, Россин хүдөө ажахын габыята хүдэлмэрилэгшэ С.М.Филиппов, Сергей Балдуевай «По труду и чести» (24.11.05) - Социал Ажалай Герой, Ленинэй болон Улаан Одоной орденуудаар хоёр дахин шагнагдагша В.П.Парамонов, Бата-Доржо Содномовой бэшэһэн «Певец Агинских степей» (24.11.05) - Россин Уран зохёолшоодой холбооной гэгшүүн, 3 боти романий автор С.Н.Норжиев, Чимит-Цырен Санжиевай «Золото наhanaй заяан» (17.11.05) гэжэ очеркын герой - СССР-эй Журналистнуудай холбооной гэгшүүн, Россин болон Буряадай соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ Б.Б. Дашиев, Бата-Мүнхэ Жигжи-товэй «Элитэ эхэ монголшо эрдэмтэн» (10.11.05) - Буряад Республикын эрдэмэй габыята ажал ябуулагша, элитэ оршуулагша, профессор Л.Д.Шагдаров, энэл авторай шөө нэгэ герой «Онон хатан эхэнэ үршөөлтэй» (10.11.05) - Д.Г.Дамдинов, Климентий Бадмаевай «Старейшина потребительской кооперации» (10.11.05) - Россин болон Буряадай худалдаа наймаанай габыята хүдэлмэрилэгшэ Б.Г. Кушеев, Бата-Доржо Содномовой «Зачинатель университетского образования в Бурятии» (10.11.05) - ВСГУ-гай кафедрые даагша, профессор Г.Б. Дандарон, Цырен-Ханда Очировагай «Залуугайнгаа ульһые залуур болон дабшаналта» - Хорин аймагай эмшэагын таһагай хүтэлбэрилэгшын орлогшоор 38 жэлдэ хүдэлһэн Б.Ц. Хайдапов.

«БААТАР МЭРГЭН - 2005» гэхэн номинаци: Светлана Намсараевагай бэшэһэн «Джидинский ренессанс, или уроки Жаргала

Батуева» (1.12.05) гэжэ очеркын герой - Зэдын аймагай захиргаанай толгойлогшо, Буряадай агро-үйлэдбэрилгын комплексн габыята хүдэлмэрилэгшэ, «За верность России» гэхэн Алтан Одоной орденной кавалер Ж.Д.Батуев, Доржопалан Дымбрыловэй «Ами наһа абагагша, Буряад ороноо магтагша буянтай» (1.12.05) - Буряадай соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ, Я.Гашегай нэрэмжэтэ шангай лауреат, «За спасение погибавших» гэжэ медалда хүртэгшэ, БГТРК-гай журналист Б.Ц.Дамбаринчинов, Бата-Доржо Содномовой «Николай Кондаков - наш первый депутат Государственной Думы» (1.12.05) - Гүрэнэй Агууын түрүүшын депутат, РБ-гэй уһанай ажахын хорооной түрүүлэгшэ Н.Я. Кондаков, Д. Ванжиловай бэшэһэн «Ухаан бодолой гэнжэ - уймар залуу үхибүүдтэ» (1.12.05) гэжэ очеркын герой - РБ-гэй соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ, «Ульгэр» театрай ахмад режиссёр Э.Б. Жалцанов, Галина Жамсарановагай «Түрэл орондоо түрүү зэргэтэй» (1.12.05) - Россин Федерацийн физическэ культурын габыята хүдэлмэрилэгшэ А.М. Цаганов, Роза Дашиевагай «Энэрхы сэдхэхэлэй эмшэ» (10.11.05) - хирург-стоматолог, «Семейный врач» гэжэ нэрэ зэргэтэй Г.Д.Гутапов, Батажаргалай Сэрсэмаагай «Олон хүбүүдэй одото жэшэ» (8.12.05) гэжэ очеркын герой - Ага нотагаархинай нэгдэлэй толгойлогшо, Россин улаасхорондын шатын мастер Ж.Ж. Ахамажанов.

«ГУА СЭСЭН ХАТАН - 2005» гэхэн номинаци: Бэлига Орбодоевагай бэшэһэн «Театр - минни дуран, сэдхэл, ажабайдал, элшэ гэрэл» (10.11.05) гэжэ очеркын герой - искусство шэнжэлгын доктор, МАН-ай академик В.Ц.Найдакова, Цырендулма Дондогойн бэшэһэн «Нюусагайе нюсэгэлөөд» (1.12.05) - химийн эрдэмэй доктор, профессор, Россин болон Буряадай эрдэм шэнжэлгын габыята ажал ябуулагша Ж.Г. Базарова, Николай Бадмаринчиновэй «Хамгае хүсэлдүүдэг халуун сэдхэхэлэй» (1.12.05) - РБ-гэй соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ, Россин Журналистнуудай холбооной гэгшүүн, Буряадай журналистикын ветеран Д.Д.Эрдыниева, Мэри Хамгушкеевагай «Зонийгоо һүлдэ үргэхээ зориг хүсэлөө зэлэгтэ» (1.12.05) гэжэ очеркын герой - поэт, журналист, Буряадай соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ, Россин Уран зохёолшоодой холбооной гэгшүүн, арбаад гаран номуудай автор Д.Р.Доржиева, Дарима Нимаевагай «Жара наhanaй жаргал» (24.11.05) - философийн эрдэмэй кандидат, уран зохёолшо, шажан мүргэл тухай гурбан номой автор

Л.Б.Намжилон, Владимир Баторовай «Эвенкнүүдэй урда өөрнн онсо үүргэтэй» (24.11.05) - «Арун» гэжэ эвенкийскэ түбэй хүтэлбэрилэгшэ М. Б.Бадмаева, С.Нимаевагай «Её обаяние лечит» (24.11.05) гэжэ очеркын герой - медицинн эрдэмэй кандидат Н.Г.Карлова, Рэгзэма Батомункуевагай «Талаан бэлигшин улам бадараг лэ!» (24.11.05) - Буряадай соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ, Россин Журналистнуудай холбооной гэгшүүн, БГТРК-гай журналист Н.Ц.Сультимова, Гэсэгма Доржиевагай «Энэрхы сэдхэхэлэй эмшэн» (1.12.05) - дээдэ зэргын врач, Буряадай габыята эмшэн Е.И.Егорова, Дарима Эрдыниевагай «Уртын дуу татан ханхинуулаха бэлигтэй» (1.12.05) - дуушан Е.Б.Гомбоин, Цырендулма Доржиевагай «Алтан субарга бодхооноб» (1.12.05) - РСФСР-эй болон СССР-эй гэгээрэлэй отличник, Буряадай габыята багша, «Алтан субарга бодхооноб» гэжэ номой автор Ц. Ж. Жамьянова.

«БУЯН ХЭШЭГ - 2005» гэхэн номинаци: Дарима Хашитовагай «Арад зондоо аша туһатай» - Чой-Доржо кенсур лама, Чимитцырен Санжиевай «Үндэһэн хэлээ үргэлсэһэн габыятай» (1.12.05) - Россин Уран зохёолшоодой холбооной гэгшүүн, педагогикын эрдэмэй доктор Д.Д. Ошоров, Наталья Сульгимовагай «Академик, горняк, поэт» (1.12.05) гэжэ очеркын герой - ВСГУ-гай ахмад консультант, Россин эрдэмэй академийн бодото гэгшүүн А.А. Ершов, Роза Тыхеевагай «Мы в выборе не ошиблись» (1.12.05) - «Славия-тех» байгуулгын хүтэлбэрилэгшэ, республикын парламентын депутат А.Г.Зыбинов, Валерий Сыдеевэй «Эдэбхи үүсхэлтэй ударидагша» (24.11.05) - Зэдын аймагай түбэй мяха үйлэдбэрилгыл комбинатай түрүүлэгшэ В.С. Хандуев, Бэлига Орбодоевагай «Зориг эхэтэй, зондоо аша туһатай» (8.12.05) - «Зунгог Даржалинг» гэжэ хандамаанарай дасанай шэрээтэ Зоригма Далаевна, Галина Будаевагай «Орёл с вершины «Шести»» (1.12.05) гэжэ очеркын герой - РБ-гэй соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ С.Б. Эрдынеев, Туяа Манзархановагай «Во имя добра» - арадай арга хэрэглэн эмшэдэг аргашан Ф.П.Түшемилов.

«АЛАМЖА МЭРГЭН АРЮУН ГООХОН ХОЁР - 2005» гэхэн номинаци: Янжам Базараной бэшэһэн «Наһанай мүхэшгэй эрмэлзэл» (24.11.05) гэжэ очеркын геройнууд - хур харбалгаар спортын мастернууд, багшын ажалай ветеранууд Норсон Юндунович, Ахама Золтоевна Батомункуевтан, Ида Ангархаевагай «Любовь к жизни - их душевная чистота»

(24.11.05) - РБ-гэй габыята эмшэнэр Даша Дабавич ба Светлана Доржиевна Замбаловтан, Сергей Бухаевай «Они искали и нашли друг друга...» (8.12.05) - Андан, Софья Рампиловтан, Ц. Жамьяновагай «Абьястай, талаантай, эрдэмтэй, арад зондоо хүндэтэй» (8.12.05) гэжэ очеркын геройнууд - Бальжинима Жамьянович ба Эльвира Шерниновна Жамбаловтан, Ш.Ширибоной «Энээхэн найземнай утадан ерэнэй даа шэнэ хабар» (24.11.05) - Батажаб Раднаевич Дамбиев, Гажадама Цыбеновна Шойсоронова.

«АЛАСАЙ ХОЛБООН - 2005» гэхэн номинаци: Элбэг Манзаровай «Зүжэг найруулан табигша» (1.12.05) - БГАДТ-ай режиссёр, РФ-гэй искусствын габыята ажал ябуулагша В.И.Кондратьев, Дарима Жамсоевагай «Жаргалсайхан - аялга дуунай, анда харилсаанай хаан» (1.12.05) - «Алтаргане» эмхидхэгшэ, алдарта дуушан Жаргалсайхан, Баясхалан Дабанай «К победе летела на крыльях» (1.12.05) - биатлоноор Россин габыята мастер Е.Д.Думнова, Николай Шабаевай «Алтан булан - эхин зам» (1.12.05) - Россин габыята артист Д.Д.Бочиктоев, Галина Занаевагай «Человек, считающий деньги» (24.11.05) - ГРЭС-эй ахмад бухгалтер В.В.Каргин, Елена Ширибоной «Дон-Кихот бурятского балета - (8.12.05) - Россин арадай артист В.А.Ганженко, Дулма Баторовагай (8.12.05) «И ты любовь моя, Бурятия» - дуушан, режиссёр, Буряадай АССР-эй искусствын габыята хүдэлмэрилэгшэ, «Арадуудай Хани Барисаанай» орденной кавалер Ж.Д.Дандаров, Бата-Доржо Содномовой «Валентина Цыдыпова - звезда мировой оверной сцены» (8.12.05) - Мариинска театрай дуушан Валентина Цыдыпова.

«НАРАН ГООХОН - 2005» гэхэн номинаци: Сергей Бухаевай «Принцесса королевства чёрно-белых полей» (19.12.05) - шатараар Европып чемпион И.Ивахина, Зоригма Баяндаевагай «Уян дуугай алтан гургалдай» - Зоригма Нагмитога.

«БУДАМШУУ - 2005» гэхэн номинаци: Сергей Бухаевай «Вокальный ринг Вячеслава Елбаева» (1.12.05) - Россин болон Буряадай соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ В.Б.Елбаев, Р.Тыхеевагай «Буряад театраа суурхуулаһин болотгой!» (17.11.05) - Буряад драмын театрай артист Байрта Ендон, Норбо Нимаевай «Стоит о нём рассказать...» (17.11.05) - Новосибирскэ университеттэй оюутан Сандан Цыренов, Хандажаб Дампиловагай «Онсохон бэлигтэй хүбүүн» (24.11.05) - «Таба сагаан» ансамблиин солист Аюр Дариев.

Сагнаа урид наһа бараһан манай хайрата хүргэн, наһанай нүхэр, баабай, дүү хүбүүн Жамбалыемнай хүдөө табилгада туһа хүргэһэн нотагайнгаа бүхы зондо, нүхэдэнь, «Буряад үнэн» хэблэлэй байшанай хүдэлмэрилэгшэдтэ үнэн зүрхэнэй баяр баясхалан хүргэнэбди.
УРБАЕВТАНАЙ, ЦЫДЕНОВТЭНЭЙ, БУДАЕВТАНАЙ гэр бүлэнүүд.

Буряад Республикын Арадай Хурал эсэгэ, ажалай ветеран, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадагша, Октябрийн хубисхалай орденуудай кавалер
БОТОВЕВ Павел Спиридоновичай наһа бараһан ушараар Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо Ф.П.Ботоевада гүнзэги шаналаа гашуудалаа мэдүүлнэ.

Коллектив ГБТАД им.Х.Намсараева выражает глубокое соболезнование заведующей пошивочным цехом Бабудоржиевой Мине Жигжитовне в связи с безвременной кончиной сына
ЖАРГАЛА.
Похороны 16 декабря с 11 часов в селе Булум Хоринского района.

Хайрата эжы, дайнай болон ажалай ветеран
ДУГАРЖАПОВА
Дэнсэмагай
наһа бараһан ушараар басагандань - Дамдинова Цыпилма Гомбоевнада гүлзэги шаналаа гашуудалаа Бадмацыреновтэнэй, Батоевтоной, Жигжитовтэнэй бүлэнүүд мэдүүлнэ.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Генеральна директор - ахмад редактор А.А.АНГАРХАЕВ.
Редактор Г.Х. ДАШЕЕВА.
РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: И.М.ЕГОРОВ, И.Б.ДАГБАЕВ (Буряад Республикын Правительство), Ф.П.БОТОВЕВА, Ц.Э.ДОРЖИЕВ (Буряад Республикын Арадай Хурал), Т.В.САМБЯЛОВА (генеральна директортэй 1-дэхи орлогшо), Д.Б.ГУРОДАРМАЕВА (харюусалгата секретарь), В.Г.ГОМБОЕВА, Н.Д.БАДМАРИНЧИНОВ, Б.В.БАЛДААНОВ, А.А.ФАДЕЕВА, В.Д.ДАМДИНОВА.

Манай адрес: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаршвилиин үйлсэ, 23.
Хэблэлэй байшан "Буряад үнэн".
E-mail: unen@mail.ru

Газетэ хэблэлэй 6 хууданан хэмжээтэй. Индекс 73877.
Хамтын хэнэг - 30010.
Хэблэлдэ тушаагдаһан саг - 17.00.

"Республиканска типографи" гэхэн ОАО-до бэлэн диапозитивүүдхээ газетэ 7000 хэнгээр хэблэгдээ. Директорэйнь телефон: 21-40-45.
Б-0165-дахи номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай.

Хэблэлэй байшанай телефонууд: генеральна директортэй-ахмад редакторай - 21-50-96, приёмнын - 21-54-54 (факс), ген. директортэй 1-дэхи орлогшо - ахмад редакторай орлогшын - 21-68-08, ахмад редакторай орлогшонорой - 21-64-36, 21-33-61, секретариатай - 21-60-21; таһагууд: экономикын болон политикын - 21-63-86; соёлой болон түүхын - 21-54-93; «Морин хуур», «Вершины» журналнуудай редакци - 21-55-97; залуушуулай, оюутайдай ажабайдалай болон олонийтын хүдэлмэрин, «Одон» журналай редакци - 21-54-93; мэдээсэлэй - 21-67-81, спортын - 21-54-93, рекламн - 21-62-62, коммерческэ ажалай - 21-55-97, компьютерна түбэй - 21-66-76, бухгалтерийн - 21-23-67.

Редакцида ороһон материалнууд шүүмжлэгдэдэггүй, мүн авторнуудтань бусаагдадаггүй.

Тоонуудай, бодото баримтануудай, хүнэй, нотагай нэрэнүүдэй бэшэлгэе хазгайруулан ушарта авторнуудын харюусалгатай. Редакциин нанамжа автарайхитай адли бэшэ байжа магад.